

ATTE OKSANEN & MARKO SALONEN
(toim.)

Toiminnallisia loukkuja

HYVINVOINTI JA ERIARVOISUUS
YHTEISKUNNASSA

Toiminnallisia loukkuja

ATTE OKSANEN JA MARKO SALONEN (toim.)

Toiminnallisia loukkuja

Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa

Irmeli Järventien juhlakirja

Copyright ©2011 Tampere University Press ja tekijät

Myynti

Tiedekirjakauppa TAJU

Kalevantie 5

PL 617

33014 Tampereen yliopisto

puhelin 040 190 9800

fax (03) 3551 7685

taju@uta.fi

www.uta.fi/taju

<http://granum.uta.fi>

Taitto

Maaret Kihlakaski

Kansi

Mikko Reinikka

ISBN 978-951-44-8515-2

ISBN 978-951-44-8566-4 (pdf)

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Tampere 2011

Sisällys

Marko Salonen ja Atte Oksanen

1. Yksilölliset ja yhteiskunnalliset ansat 7

Osa 1: Toimija ja toiminnan kontekstit

Vilma Hänninen

2. Masennus toiminnallisena loukkuna 17

Eero Suoninen ja Arja Jokinen

3. Umpikujien tarinallinen purkaminen 36

Jaana Minkkinen

4. Opettaja ja lasten hyvinvointi 63

Osa 2: Perhe ja kasvaminen

Anja Riitta Lahikainen ja E. Juulia Paavonen

5. Perhe ja lapsen hyvinvointi 91

Tarja Aaltonen

6. Lapsen ruoka-aineallergia ja atooppinen ihottuma 109

Marko Salonen

7. Sukupuoliansassa 131

Mirja Malmberg

8. Sisarus tunneloukkuna vai voimavarana? 154

Osa 3: Yhteisöt ja yhteiskunta

*Miika Vuori, Atte Oksanen, Johanna Nurmi
ja Pekka Räsänen*

9. Pelon ja turvattomuuden umpikujat Jokelan
ja Kauhajoen tragedioiden jälkeen 175

Harri Melin ja Raimo Blom

10. Yhteiskunnallinen eriarvoisuus 194

Atte Oksanen ja Marko Salonen

11. Loukuista toimiviin yhteisöihin 214

I. YKSILÖLLISET JA YHTEISKUNNALLISET ANSAT

Hyvinvointi ja elämässä pärjääminen edellyttävät, että ihminen pystyy toimimaan mielekkääksi kokemallaan tavalla. Toiminnallinen loukku kuvaa tilannetta, jossa mielekkyys on koetuksella ja elämän jatkuvuus uhattuna. Erilaisia inhimilliselle ja yhteiskunnalliselle toiminnalle rakentuvia ansoja on monenlaisia. Kannustinloukku saa aikaan sen, että työttömän ei ole taloudellisesti perusteltua vastaanottaa työtä. Kahden asunnon loukussa oleva haluaisi omistaa vain yhden asunnon, mutta ei uuden asunnon ostettuaan saa edellistä kaupaksi. Joskus jopa valinnan mahdollisuuksien lisääntyminen saattaa johtaa ansaan, jos päätöksien tekeminen on psyykkisesti raskasta.

Tässä kirjassa käsitellään lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin esteiksi muodostuvia yhteiskunnallisia, yhteisöllisiä ja vuorovaikutuksellisia pulmia, ansoja, loukkuja ja umpikujia. Lähtökohtana on se, että loukut perustuvat sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja ihmisten ja ihmisryhmien väliseen toimintaan. Yhteiskunta saattaa rakenteillaan ja institutionaalisilla käytännöillään tuottaa erilaisia loukkuja. Kirjan tavoitteena on valottaa, miten ja mistä loukut muotoutuvat sekä miten niitä on myös mahdollista avata.

Toiminnallisia loukkuja voidaan tulkita useasta eri näkökulmasta. Loukkuja voidaan esimerkiksi pitää luonnollisena osana elämää. Esimerkiksi antiikin filosofi Sokrates lohdutti avioitumisneuvoa pyytänyttä nuorta miestä: ”Mitä tahansa teetkin, tulet katumaan sitä.” Pulmallisten tilanteiden ratkaisua voidaan myös pitää osoituksena yksilön suoriutumiskyvystä. Yksilön moraalikehitystä tutkinut Lawrence Kohlberg (1981) oletti erityyppisten moraalisten ongelmien ratkaisemiskyvyn tekevän näkyväksi yksilön kehitysasteen (Heinzin dilemma). Loukut voivat kertoa myös siitä, millaiset yhteiskunnalliset ideologiat tai uskomusjärjestelmät värittävät yksilöiden ajattelua vastakkainasetteluillaan (Billig ym. 1988).

Amerikkalainen antropologi Gregory Bateson (1972/2000) on tutkimuksissaan kartoittanut vuorovaikutuksen ja kommunikaation ansoja. Batesonin muotoilema toiminnallinen loukku (engl. double bind) kuvaa tilannetta, jossa on vähintään kaksi ristiriitaista viestiä yhtä aikaa läsnä. Tekipä yksilö sitten mitä tahansa, seuraukset ovat huonot. Bateson lainaa esimerkkiä Zen-buddhalaisesta munkista, joka yrittää valaista oppilastaan. Yhtenä pedagogisena metodina munkki pitää keppiä opiskelijansa pään yläpuolella ja toteaa:

Jos sanot, että tämä keppi on olemassa, lyön sinua sillä.

Jos sanot, että tämä keppi ei ole olemassa, lyön sinua sillä

Jos et sano mitään, lyön sinua sillä. (Bateson 1972/2000, 208.)

Joskus elämäntilanteista puuttuu valinnanvara. Tilannekohtaiset seuraukset saattavat olla yllättäviä ja traagisia. Suomessa Irmeli Järventie (1993) on ansiokkaasti käyttänyt toiminnallisen loukun käsitettä itsemurhien sosiaalipsykologisessa tarkastelussa. Järventie (1993, 43) kirjoittaa: ”on pakko toimia jollain tavalla, mutta tekee ihminen sitten mitä tahansa toiminnallisia ratkaisuja, ne tuottavat kaikki saman lopputuloksen eli mahdottomuuden olla olemassa toimivana ihmisenä.” Järventien keskeinen oivallus on se, että myös itsetuhoinen ihminen pyrkii hallitsemaan elämäänsä. Itsemurha on yritys ratkaista loukuksi muodostunut elämäntilanne ja palauttaa subjektiivinen toimijuus.

Itsemurhien tapaan myös riippuvuuksissa ihminen hakee toimintakykyä tuhoamalla itseään. Sosiaalipsykologian professori Anja Koski-Jännes (1992) kuvaa alkoholismia ansana. Alkoholin avulla etsitään nopeaa lohtua ja juominen oikeutetaan rentoutumisena. Alkoholilla saatetaan hoitaa esimerkiksi unihäiriöitä, stressiä ja ahdistusta. Lyhyellä aikavälillä alkoholilla saattaakin olla hyötyjä, mutta kielteisiä tunteita ja fysiologisia vaikutuksia ilmenee ryyppäämisen jatkuessa. Noidankehä on valmis, kun näihin kielteisiin tunteisiin haetaan uudestaan lohtua ja helpotusta viinasta. Alkoholisti on ajanut itsensä ansaan, josta on vaikea päästä pois.

Toiminnalliset loukut koskettavat yksilöiden lisäksi myös sitä, miten ihmiset ovat vuorovaikutuksessa toistensa, kulttuurin ja yhteiskunnan kanssa. Nykyisissä länsimaisissa yhteiskunnissa ihmisillä on aiempiin aikoihin verrattuna selkeästi enemmän vaikutusmahdollisuuksia omaan elämäänsä. Valinnanvara liittyy esimerkiksi perheen perustamiseen, opiskeluun, työhön ja asumiseen. Erilaiset valinnat voidaan perustella järkeenkäyvästi mitä moninaisimmilla tavoilla. Kun vaikutusmahdollisuudet lisääntyvät, on valintojen tekemisestä muodostunut ihmisten elämää ohjeistava välttämättömyys. Samalla elämänhallinnalle ja onnellisuuden kokemiselle on muodostunut haasteita. Ihmisten on enenevästi siedettävä tilannetta, joissa he tiedostavat tekevänsä oikeiden valintojen ohella myös virheellisiä valintoja. (Bauman 2001; Beck & Beck-Gernsheim 2002; Schwartz 2004; Sennett 2007.)

Yhteiskunta, sen instituutiot sekä yhteisölliset toimintatavat ovat keskeisiä tekijöitä elämäntilanteille, joista muotoutuu yksilöiden loukkuja. Esimerkiksi kuluttajille tarjoutuu lukuisia mahdollisuuksia verrata erilaisten tuotteiden ominaisuuksia. Tarjonnan kasvun voisi olettaa lisäävän tunnetta siitä, että kaupassa käydessä löytää juuri itselleen sopivia asioita. Kuluttamisen psykologiaa tutkinut Barry Schwarz (2004) väittää silti täysin päinvastaista: valintamahdollisuuksien kasvaessa ihmisistä on tullut onnettomampia. Jatkuva vertailu tuotteiden ominaisuuksista on aiheuttanut sen, että tehtyihin ostopäätöksiin ollaan aiempaa tyytymättömämpiä. Valinnanvapaudesta on tullut pakkovalintaa.

1960-luvulta alkaen on havainnollistettu, miten yksilöiden ratkaisut ovat yhteydessä heidän läheistensä, ryhmien ja yhteisöjen toimintaan. Kuuluisin esimerkki lienee vangin dilemma (ks. esim. Poundstone 1992). Tässä kuvitteellisessa tapauksessa syyttäjä tekee kahdelle pidätetylle syyttämistarjouksen. Jos ainoastaan toinen tunnustaa, pääsee hän nopeasti vankilasta pois ja toinen saa pitkän rangaistuksen. Jos molemmat tunnustavat, saa kumpikin keskipitkän vankilatuomion. Jos kumpikin jättää tunnustamatta, saavat molemmat lyhyen tuomion.

Vangin dilemma osoittaa, kuinka ihmisten tekemät päätökset ovat yhteydessä toisiinsa. Jos pidätetyt pyrkivät maksimoimaan oman etunsa, päättelevät he molemmat tahoillaan, että tunnustaminen kannattaa riippumatta siitä, mitä toinen tekee. Välttääkseen pitkän tuomion molemmat päättävät tunnustaa ja he päätyvät saamaan keskipitkän linnatuomion. Kummankin vangitun kannalta lyhin tuomio olisi seurannut teon kieltämisestä. Tämä lopputulos havainnollistaakin sitä, kuinka ihmisten ratkaisut ovat sidoksissa toisten ihmisten tekemiin ratkaisuihin. Yhteistoiminnan seurauksia on vaikea ennakoida ja ne voivat olla kielteisiä yksilöille. Myös ihmisten hyväksi mieltämistä päätöksistä voi seurata yhteisöille ikävyvyyksiä. Etujen ristiriidassa yksittäisten ihmisten toiminta voikin ajaa yhteisön tai yhteiskunnan ansaan (ks. Platt 1973; Cross & Guyer 1980; Hardin 1968).

Arkielämässä loukut mielletään negatiivisiksi ja välteltäviksi asioiksi. Toiminnan seurausten kannalta maailman hahmottaminen loukuiksi ei kuitenkaan tarkoita sitä, että loukut olisivat kaikkien mielestä epätoivottavia. Loukkuihin liittyy vahva sosiaalinen ulottuvuus ja siksi loukkujen seuraamukset ovat suhteellisia. Yhden epäonni voi olla toisen onni. (Järventie 1993, 43–44.) Esimerkiksi elämäntapojen ekologisuus ja kulutuksen radikaali vähentäminen voisi olla hyvä asia ympäristölle. Monien mielestä tämä kuitenkin pakottaisi sellaisiin elämänmuutoksiin, joita ei olla valmis tekemään. Käytännön seuraukset voisivat myös merkitä erilaisia asioita eri maissa ja olosuhteissa asuville. Pohjimmiltaan ympäristökysymyksen siis muistuttaa toiminnallista loukkuja. Kaikkien osapuolten kannalta parhaita mahdollisia ratkaisuja ei välttämättä ole. Yhteistoiminnan avulla mahdollisuus yhteisen hyödyn saavuttamiseen kuitenkin kasvaa.

Näkökulmia loukkuihin

Tässä kirjassa oletamme, että loukut ovat inhimilliselle elämälle tunnusomaisia (Järventie 1993, 187). Kun tutkimme loukkuja ja loukkuihin johtavia tilanteita, kuvaamme sellaista yksilöiden ja yhteisöjen välistä dynamiikkaa, joka rakentaa yhteiskunnallista hyvinvointia sekä paikoin myös eriarvoisuutta. Kirjan artikkelit käsittelevät suomalaisessa yhteiskunnassa vastaantulevia loukkuja. Jokainen artikkeli lähestyy loukun ideaa omasta näkökulmastaan.

Kirja jakautuu kolmeen eri osaan. Ensimmäinen osa käsittelee toimijoita ja toiminnan konteksteja ja pitää sisällään myös metodisen ulottuvuuden: miten eri tavoin toiminnallisia loukkuja voidaan lähestyä. Toinen osa tarkastelee loukkuja erityisesti perheen ja kasvamisen kontekstissa. Teoksen kolmas osa laajentaa perspektiiviä yhteisöihin ja yhteiskuntaan.

Ensimmäisen osan aloittaa Vilma Hännisen artikkeli masennuksesta, johon liittyy usein tyhjyyden kokemus ja koko olemassaolon ajautuminen umpikujaan. Hänninen tarkastelee, kuinka masennusta on tutkittu. Masennuksen läpikäyneiden ihmisten elämäntarinoita esittelemällä hän jäsentää masennuskokemuksen sosiaalisuutta.

Eero Suoninen ja Arja Jokinen selvittävät, kuinka 1990-luvun laman aikana lapsuuttaan eläneet suhtautuvat elämän vastoinkäymisiin. Aineistona käytetään eläytymismenetelmällä kerättyjä tarinoita. Artikkeli valottaa myös sitä, miten erilaisia menetelmällisiä ratkaisuja voidaan käyttää toiminnallisten umpikujien tutkimisessa.

Jaana Minkkisen artikkelissa tarkastellaan lasten hyvinvointia koulukontekstissa. Tutkimusaineisto koostuu oppilaille ja opettajille tehdyistä kyselyistä, jotka on kerätty vuosina 2002 ja 2009 kahdelta tamperelaiselta alakoululta, jotka sijaitsevat sosio-ekonomisesti erilaisilla alueilla.

Teoksen toinen osa perheestä ja kasvamisesta koostuu yhteensä neljästä artikkelista. Anja Riitta Lahikaisen ja Juulia Paavosen artikkeli käsittelee lapsiperheiden sisäistä vuorovaikutusta lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta. Nykylapset elävät pienestä pitäen mediamaailmassa, joka vaikuttaa heidän käsitykseensä itsestään, ystävistään ja vanhem-

mistaan. Artikkelissa selvitetään, miten media liittyy perheiden sisäisiin toimintatapoihin.

Tarja Aaltosen artikkelissa kuvataan kroonisesti sairaan lapsen vanhempien vaativaa arkea. Artikkeliksi käsittelee vaikeaa ruoka-aineallergiaa ja atooppista ihottumaa sairastaneiden lasten vanhempien tunteita. Tutkimusaineisto koostuu vanhempien täyttämästä kyselylomakkeesta.

Marko Salosen artikkelissa tarkastellaan, millaisia ideologisia loukkuja kasvattajille ja lapsille syntyy lasten olemassaolon ja käyttäytymisen sukupuolittamisesta. Artikkelin aineistona on sukupuolineutraalia kasvatusta käsitteleviä verkkokeskusteluja. Niiden avulla rakennetaan ymmärrystä siihen, millainen ansa sukupuoli voi olla.

Mirja Malmbergin artikkelissa käsitellään sisarusuhteisiin liittyvää ulkopuolisuuden ja syrjäytymisen loukkua, jonka juuret ovat hyvin varhaiset. Sisarusuhteisiin liittyvä ambivalenssi voi liittyä paitsi sisarusten väliseen kilpailuun myös parisuhteen ja työpaikan konfliktihin. Artikkelissa huomioidaan myös se, että sisarus on muuttanut muotoaan perhekokojen pienentyessä.

Teoksen kolmas ja viimeinen osa lähestyy loukkujen teemaa yhteisöjen ja yhteiskunnan tasolla. Miika Vuori, Atte Oksanen, Johanna Nurmi ja Pekka Räsänen tarkastelevat artikkelissaan, kuinka Jokelan (2007) ja Kauhajoen (2008) koulusurmat järkyttivät suomalaisia ja herättivät keskustelun nuorten hyvinvoinnista ja yhteiskunnallisesta turvattomuudesta. Aineistona käytetään Jokelan ja Kauhajoen paikallisyhteisöistä kerättyjä haastattelu- ja postikyselyaineistoja. Artikkeliksi tarkastelee erityisesti lapsiperheiden pelkoja.

Harri Melin ja Raimo Blom tarkastelevat yhteiskunnallista eriarvoisuutta hyvinvoinnin loukkuna. Artikkeliksi tarjoaa empiirisiä esimerkkejä eriarvoistumiskehityksestä ja luokkarakenteesta 1990-luvun laman jälkeen. Melinin ja Blomin artikkeli muistuttaa, että monet yksittäisille ihmisille rakentuvat loukut ovat sidoksissa yhteiskuntarakenteisiin. Atte Oksanen ja Marko Salosen päätösluku kokoaa kirjan teemoja yhteen yhteiskunnallisesta näkökulmasta.

Kirja on kunnianosoitus Irmeli Järventien pitkälle uralle sosiaalipsykologiassa ja sosiaalipsykiatriassa. Professori Järventie on tutkinut

tarmokkaasti eriarvoistuvaa lapsuutta, kehittänyt psykodynaamista teoriaa sekä tutkinut laajasti elämässä pärjäämistä ja pärjäämättömyyttä, esimerkiksi itsemurha. Kirjan kirjoittajat ovat Järventien kollegoita ja entisiä oppilaita. Kirjan yhdistävä pääteema toiminnallisista loukuista on lähtöisin Irmeli Järventien väitöskirjasta *Selviytyä hengiltä* (1993).

Lähteet

- Bateson, Gregory (1972/2000). *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bauman, Zygmunt (2001). *The Individualised Society*. Cornwall: Polity Press.
- Beck, Ulrich & Elizabeth Beck-Gernsheim (2002). *Individualization: Institutionalised Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Billig, Michael & Susan Condor & Dered Edwards & Mike Gane & David Middleton & Alan Radley (1988). *Ideological Dilemmas. A Social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.
- Cross, John G. & Melvin J. Guyer (1980). *Social Traps*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hardin, Garrett R. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science* 162, 1243–1248.
- Järventie, Irmeli (1993). *Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
- Kohlberg, Lawrence (1981). *Essays on Moral Development, Vol. I: The Philosophy of Moral Development*. San Francisco, CA: Harper & Row.
- Koski-Jännes, Anja (1992). *Alcohol Addiction and Self-Regulation. A Controlled Trial of a Relapse Prevention Program for Finnish Inpatient Alcoholics*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Platt, John (1973). Social Traps. *American Psychologist*. 28:8, 641–651.
- Poundstone, William (1992). *Prisoner's Dilemma*. New York: Doubleday.
- Schwartz, Barry (2004). *The Paradox of Choice. Why more is less*. New York: HarperCollins.
- Sennett, Richard (2007). *Uuden kapitalismin kulttuuri*. Suom. Kaisa Koskinen, Tampere: Vastapaino (engl. alkuteos 2006).

Osa 1

Toimija ja toiminnan kontekstit

2. MASENNUS TOIMINNALLISENA LOUKKUNA

Irmeli Järventie (1993) toteaa itsemurhia tarkastelevassa väitöskirjassaan *Selviytyä hengiltä*, että itsemurhan selitys ei löydy yksilöstä eikä ympäristöstä vaan näiden välisestä toiminnallisesta ihminen–maailma-suhteesta. Itsemurhan tekijän voi ajatella joutuneen toiminnalliseen loukkuun, jossa itsemurha näyttää lopulta ainoalta keinolta selviytyä. Käsittelen tässä artikkelissa masennusta vastaavaan tapaan toiminnallisen loukun tuottamana kokemuksena eli ihmisen ja maailman välisen suhteen erityisenä muotona.

Masennuksen syyt ovat askarruttaneet länsimaiden ihmisiä jo ainakin antiikin Kreikan ajoista saakka. Ilmiölle on annettu historian saatossa erilaisia nimikkeitä, esimerkiksi melankolia. Masennukseen on etsitty biologisia, psykologisia ja sosiaalisia syitä. Lääketieteen isänä pidetty kreikkalainen Hippokrates selitti jo ennen ajanlaskun alkua masennuksen johtuvan mustan sapen liikatuotannosta – tästä juontuu etymologisesti termi melankolia.

Biologiset selitykset ovat vuosisatojen mittaan kehittyneet, mutta niiden perusajatus on sama: masennus johtuu elimellisestä häiriöstä. Osana viime vuosikymmenien biologisen ihmiskuvan vahvistumista

myös masennuksen selittäminen aivokemiallisten prosessien häiriötilana on noussut uudestaan keskeiseen asemaan (ks. esim. Gardner 2003). Sosiaalitieteilijän on syytä suhtautua varauksin tällaiseen selitystapaan. Vaikka muiden tajunnallisten prosessien tapaan myös masennus toteutuu aivojen materiaalisella perustalla, se juontuu yksilön ja hänen elämäntilanteensa suhteesta (Rauhala 2010).

1900-luvun alussa Sigmund Freud esitti artikkelissaan *Murhe ja melankolia* (saks. *Trauer und Melancholie* [1917], Freud 2005) ensimmäisen psykologisen masennusilmiötä koskevan teorian. Sen mukaan melankolia on suruun verrattava tila, jolle kuitenkin on erityistä itseän kohdistuva aggressio, syyttely ja vähättely. Psykoanalyysi ja psykodynaamisille teorioille pohjautuva terapia on nykypäivänäkin yleinen masennuksen hoitomuoto. Psykologiassa on esitetty lukuisia muitakin masennuksen selityksiä, jotka ovat ammentaneet psykologian valtavirtauksista – erityisesti kognitiivisesta ja behavioristisesta lähestymistavasta. Aaron Beckin 1960-luvulla esittämä kognitiivinen masennusteoria lieene tällä hetkellä psykologisista teorioista tunnetuin. Sen mukaan masennuksen taustalla on ihmisen negatiiviset käsitykset itsestään, maailmasta ja tulevaisuudesta (ks. Beck 1967). Keskeinen masennuksen hoitomuoto, kognitiivinen terapia ja monet masennuksen oma-apuoppaat perustuvat Beckin teoriaan.

1970-luvulta lähtien alettiin kiinnittää huomiota masennuksen sosiaalisiin syihin. Sosiaalisiin elämäntilanteisiin viittaava masennusteoria kehittyi rinnakkain yleisempää oireilua ja sairastavuutta tarkastelevan stressiteorian kanssa. Tämän masennustutkimuksen suunnan klassikko on George Brownin ja Tirril Harrisin *The Social Origins of Depression* (1978), jossa tutkijat huolellisen aineistonkeruun ja tarkan analyysin perusteella osoittivat, että masentuneet naiset olivat ennen masennustaan kokeneet vaikeita, menetykseksi luonnehdittavia elämänmuutoksia. Masennuksen taustalla oli myös muita elämänhistorian tai elämäntilanteen muodostamia haavoittuvuustekijöitä. Brownin ja Harrisin tutkimus osoittaa perusteellisesti, että masennuksella on sosiaalinen tausta (Busfield 2000).

Kvantitatiivista masennuksen psykososiaalisten taustojen tutkimusta on sitemmin tehty paljon. Erilaisia masennuksen riskitekijöitä löydetään ja erilaisten sosiaalisten ja psykologisten syy- ja puskuritekijöiden keskinäistä mekaniikkaa on selvitetty yhä tarkemmilla ja kehittyneemmillä menetelmillä. Masennuksen sosiaalisen taustan ymmärtämistä on kuitenkin vaikeuttanut se, että mittaava lähestymistapa ei tavoita yksilökohtaisia ja kulttuurisia merkityksiä.

Sosiaalitieteellisen masennustutkimuksen uusia suuntia

Yhteiskuntatieteiden muutoksen vuoksi masennuksen syiden etsintä ei ole kiinnostanut tutkijoita parin viime vuosikymmenen aikana. Ensinnäkin, positivismi- ja behaviorismikritiikin myötä suhtautuminen selittämiseen on muuttunut skeptiseksi: ihmisen toimintaa, kokemuksesta puhumattakaan, ei voi selittää mekaanis-kausalisilla syillä. Toiseksi, konstruktionistinen lähestymistapa on alkanut kiinnittää huomiota kielellisiin merkityksiin, kuten vaikkapa siihen, miten ”masennuksesta” puhutaan. Kysymykset syistä ja seurauksista eivät ole konstruktionismissa relevantteja. Kolmanneksi, skeptinen postmoderni tiedekäsitys on tehnyt vaikeaksi puolustaa biologisten selitysten kanssa kilpailevia, empiiriseen evidenssiin nojautuvia selityksiä.

Näiden virtausten myötä tapahtunut painopisteen siirtyminen selittävää tietoa tuottavasta määrällisestä tutkimuksesta ymmärtämiseen tähtäävään laadulliseen tutkimukseen on suunnannut sosiaalitieteilijöiden mielenkiintoa pois masennuksen syistä – onhan selittäminen perinteisesti liitetty määrälliseen tutkimukseen. Viime vuosina voimakkaasti kehittynyt ja lisääntynyt laadullinen mielenterveystutkimus onkin tavoitellut juuri masennuksen liittyvien merkitysten ymmärtämistä. Se on kiinnittänyt huomiota ensisijaisesti masennuksen kokemiseen ja sosiaalisiin seurauksiin ja siihen, miten masentuneet itse selittävät masennuksen ilmiönä (suomalaisesta tutkimuksesta ks. esim. Hänninen 2004; Kangas 2001; Tontti 2008). Lisäksi on tarkasteltu masennuksen

käsitteen kulttuurista niveltymistä erilaisiin puhetapoihin ja toimintakäytäntöihin (esim. Helén 2007).

Itseäni on alkanut vaivata, että me sosiaalitieteilijät olemme itse asettaneet itsemme masennuksen syitä koskevan keskustelun ulkopuolelle. Samalla kun valitamme biolääketieteellisten selitysten dominoivuutta, olemme voimattomia esittämään vaihtoehtoja. Joitakin ehdotuksia masennuksen sosiaalisen juontumisen tarkasteluun on kuitenkin viime vuosina esitetty. Kyse ei ole paluusta entiseen; positivismikritiikki on otettu vakavasti uudessa syiden etsimiseen liittyvässä tutkimuksissa. Masennuksen sosiaalisia syitä tarkastellaan merkityksiin kietoutuneina ja monitasoisina ilmiöinä.

Uusi sosiaalisten selitysten etsimisen tapa ottaa etäisyyttä sellaiseen psykiatriseen ajatteluun, jossa masennus mielletään yksilön pään sisällä sijaitseväksi, tietyllä diagnoosinimikkeellä lokeroitavaksi sairaudeksi (ks. esim. Rauhala 2010, 238–239; Pilgrim 2007). Sen sijaan se näkee masennuksen yksilön ja hänen merkityksellisen elämäntilanteensa suhteena – Janet Stoppardin (2000, 74) sanoin ”sosiaalisten masennusmallien ydinajatus on, että ihmiset masentuvat niiden asioiden vuoksi, joita heille tapahtuu”. Uudenlainen selitystapa ottaa vakavasti (kielelliset) merkitykset psyykkisen ja sosiaalisen todellisuuden muovaajina. Kuitenkin se myös hylkää puhtaan konstruktionistisen lähestymistavan, joka sivuuttaa masennuksen aiheena olevan sosiaalisen ja kokemuksellisen todellisuuden.

Esimerkiksi Janet Stoppard on esittänyt naisten masennusta koskevassa teoksessaan *materiaalis-diskursiivista* lähestymistapaa, jossa masennuksen nähdään syntyvän naisen ruumiillisen olemisen ja sosiaalis-diskursiivisesti konstruoituneiden kokemusten vuorovaikutuksessa (Stoppard 2000, 108–109). Stoppard toteaa, että selitysten tulisi kurottaa yhteiskunnalliselle tasolle asti. Esimerkiksi naisten masennuksen syyt tulisi jäljittää naisten yhteiskunnalliseen asemaan siten, että huomioidaan muutakin kuin välittömät elinolotekijät.

Kriittinen realismi on nostettu esiin lupauksena sellaisesta tieteenfilosofiasta, joka pyrkii yhdistämään samaan kehykseen niin fyysisen, psykologisen, sosiaalisen kuin kulttuuris-kielellisen todellisuuden (esim.

Pilgrim & Bentall 1999; Ussher 2010). Suomalainen filosofi-psykologi Lauri Rauhala on vuosikymmenten ajan sitkeästi puolustanut näkemystä, että tajunnallisissa ongelmissa on kyse tajuntaa konstituoivien merkitysten epäsuotuisasta jäsentymisestä. Vaikka Rauhala tarkastelee fenomenologis-eksistentiaalisesta näkökulmasta enemmän tajunnan sisäistä prosessia kuin elämäntilannetta, hän näkee jälkimmäisen olennaisena osana kokemuksen syntyä. Rauhala toteaa, että joskus ”elämäntilanne voi olla niin onneton, että siitä tarjoutuvat aiheet näyttyvät ilman mitään vääristymää epäsuotuisina merkityksinä” (Rauhala 2009, 256).

Edellä kuvatut suuntauksat pyrkivät paljastamaan masennuksen sosiaalisen taustan. Niissä suhtaudutaan epäillen ajatukseen, että masennuksen syyt löytyisivät yleisiä lainalaisuuksia jäljittävien kvantitatiivisten menetelmien avulla, vaikka nämä voivat tuottaa osia arvoituksen ratkaisuun. Ajatus selittämään pyrkivästä laadullisesta tutkimuksesta saattaa tuntua oudolta, koska metodisen jaon syntyhetkistä lähtien on toistettu, että kvantitatiivinen menetelmä tähtää selittämiseen ja laadullinen ymmärtämiseen. Tässä yhteydessä selittämällä tarkoitetaan pikemmin historiallisen tapahtumaketjun tekemistä ymmärrettäväksi. Seuraavaksi yritän hahmotella kriittiseen realismiin pohjautuvaa ajatusta siitä, miten masennuksen syntyhistoriaa voitaisiin ymmärtää tarkastelemalla yksilön elämänhistoriaa ja toiminnan yhteiskunnallis-kulttuurisia ehtoja (ks. Pilgrim & Bentall 2000; Harvey 2002).

Masennuksen sosiaalisen taustan laadullisesta selittämisestä

Roy Bhaskarin perustamaa kriittis-realistista lähestymistapaa ovat konkretisoineet sosiaalitieteisiin muun muassa Margaret Archer (2000) ja David Harvey (2002). Lähtökohtana on ajatus siitä, että on olemassa ihmisestä riippumaton todellisuus, jota tieteellinen tutkimus voi lähestyä. Todellisuudessa on emergenttejä tasoja, esimerkiksi biologinen, psykologinen ja sosiaalinen, jotka rakentuvat toisilleen mutta ovat toisiinsa

palautumattomia. Tapahtumia on mahdollista selittää kausaalisesti, mutta ennustaminen ei ole mahdollista, koska toteutuneissa kausaali-
ketjuissa on lukematon määrä eritasoisia vaikuttavia tekijöitä materiaalisista tekijöistä merkityksenantoihin ja toimijuus on luonteeltaan alideterminoitua. Kriittis-realistinen näkökulma yhteiskunnan ja yksilön suhteeseen on, että nämä tuottavat toisensa jatkuvassa yhteisessä prosessissa. Masennuksen osalta tämä voisi tarkoittaa sitä, että on olemassa jokin suhteellisen yhtenäinen reaalin ja kokemuksellisen ydinilmiö, jonka erilaisia ilmenemismuotoja kutsutaan termillä ”masennus”. Tämä kokemuksellinen ilmiö toteutuu fyysisellä perustalla, juontuu ihmisen sosiaalisesti rakentuneesta elämäntilanteesta ja on kulttuuris-sosiaalisten merkitysten ja toimintakäytäntöjen muovaama.

Masennuskokemuksen sosiaalisessa ymmärtämisessä voi hyödyntää myös Jean-Paul Sartren esittämän progressiivis-regressiivisen menetelmän ideaa. Sartre esittää, että yhteiskunnallisten rakenteiden ja yksilöllisen toimijuuden suhdetta voidaan ymmärtää aloittamalla konkreettisesta yksilöstä ja etenemällä kohti yhteiskunnallista tasoa. (Sartre 1968; ks. myös Pilgrim & Rogers 1993.) Lähestymistapa on sukua myös Georg Henrik von Wrightin (1971) ymmärtämistä ja selittämistä yhdistävän historiallisen selittämisen ajatukselle: näyttämällä intentionaalisen toiminnan ja sen seurausten vuorottelun logiikka, voidaan lopputulos tehdä ymmärrettäväksi ja siinä mielessä selittää. Arthur Kleinmanin (1986) tutkimus kiinalaisten kärsimyskokemuksista on oiva esimerkki siitä, miten yksilöllisiä kokemuksia voidaan valottaa yhteiskunnallisen kontekstin kautta.

Näiden lähtökohtien pohjalta ehdotan, että masennuksen voisi ymmärtää toiminnallisena loukkuna. Masennuksessa ihmisen ”sisäisessä tarinassaan” (Hänninen 1999) muotoilemat pyrkimykset ja moraaliset standardit törmäävät elämäntilanteen epäsuotuisiin realiteetteihin. Ajatus on sukua myös aiemmin suositulle elämäntavan käsitteelle (esim. Hänninen 1985). Kyse on prosessista, jossa yksilölliset, kulttuuriin kasvamisen ja siinä toimimisen myötä kehittyneet tavoitteet kohtaavat historiallis-yhteiskunnallisesti muodostuneet olosuhteet. Prosessi on yhtä aikaa yhteiskunnallinen ja yksilöllisen ainutkertainen.

Masennus koettuna ja kerrottuna

Masennuksen tunnusmerkkejä ovat sellaiset kokemukset kuin matala mieliala, kiinnostuksen ja mielihyvän katoaminen, väsymys ja sosiaalinen vetäytyminen (esim. Stoppard 2000, 7). Jos näistä erilaisista kokemuslajeista etsii yhteistä ”olemusta”, sitä voisi ehkä kuvata sanoilla pysähtyminen ja irtautuminen. Sosiaalianthropologi Richard Shweder (1986) on ehdottanut, että masennuskokemuksen universaali ydin on tyhjyyden tunne, jota hän kutsuu ”sielun menetykseksi”. Sielu ei hänelle ole teologinen käsite, vaan se viittaa ”ihmisen aloitteellisuuden ja valinnan dynaamiseen keskukseen”. Tyhjyyden kokemus on myös tulkittavissa toiminnalliseen loukkuun joutumisen tajunnalliseksi heijastukseksi tai elämää kantaneen sisäisen tarinan romahdukseksi.

Elämäntarinoiden avulla voidaan tarkastella, kuinka masennus ja toiminnallinen loukku muodostuvat. Esittelen seuraavaksi neljä esimerkkitarinaa, jotka olen kerännyt *Masennus elämäntarinan osana* -tutkimuksen yhteydessä. Lähestyin paikallislehden kirjoituspyynnöllä vuonna 2002 masennuksen kokeneiden ihmisiä. Sain 12 vastausta, joista 10 oli varsinaisia elämäntarinoita, yksi oli masennuskokemuksen kuvaus ja yksi vastaaja pyysi saada tulla haastatelluksi. Haastattelin yhteensä kuusi yhteystietonsa lähettänyttä.

Esimerkkitaupauket olen valinnut siten, että ne muodostavat symmetrisen nelikentän: yksi keski-ikäinen mies, yksi keski-ikäinen nainen, yksi nuori mies ja yksi nuori nainen. Kummankin miehen tarina on haastattelussa kerrottu; naisista iäkkäämpi kirjoitti tarinansa ja kertoi sen vielä haastattelussa, ja nuorempi nainen osallistui ainoastaan kirjoituksen välityksellä. Tarinoiden esittelyn yhteydessä kaikkien nimet ja pieniä muitakin yksityiskohtia on tunnistettavuuden välttämiseksi muutettu.

Kirjoituspyynnössä pyysin kahden viime vuoden aikana masennusjakson kokeneita kertomaan tarinansa. Ohje oli seuraava:

Kirjoita tarinasi siitä miten masennuksesi sai alkunsa, miltä se tuntui, miten se vaikutti jokapäiväiseen elämääsi – ja miten se mahdollisesti väistyi. Kerro myös, mitä masennus on sinulle merkinnyt tai opettanut.

Vaikka pyyntöni koski ainoastaan masennukseen liittyvää episodia, kirjoittivat monet koko elämäntarinansa. Tämän voi tulkita siten, että he näkevät masennuksensa juurten juontuvan kauas menneeseen. Haastattelussa pyysin haastateltavia piirtämään ensin elämänviivansa ja sitten kertomaan koko elämäntarinansa. Tavallista oli, että he kertoivat elämäntarinansa yhtämittaisesti. Vasta tarinan kertomisen jälkeen esitin omia täydentäviä kysymyksiäni.

Käsitykseni on, että kerrottu tarina ilmentää osallistujien narratiivista ymmärrystä masennukseen johtaneesta prosessista. Jos olisin kysynyt suoraan ”mistä masennuksesi johtuu”, vastaukset olisivat todennäköisesti olleet erilaisia. Tarkastelun kohteena on siis kertojan subjektiivisesti tulkitsema elämänhistoria, joka ilmentää sekä hänen valintojaan, pyrkimyksiään ja toimintaansa että toiminnan ulkoisia ehtoja ja niiden muuttumista. Tarinaa tiivistäessäni olen pyrkinyt tavoittamaan sen keskeisen dynamiikan. Kertojien nimet on muutettu ja tarinat esitetään kolmannessa persoonassa.

Tarinoita masennuksesta

Pekka: Uramiehen nousu ja tuho

Pekka oli 1940-luvulla syntynyt mies, joka oli masennuksen vuoksi työkyvyttömyyseläkkeellä. Hän ei halunnut kirjoittaa tarinaansa, vaan tulla haastatelluksi. Haastattelu tehtiin hänen senhetkisenä kotinaan toimivassa asuntolassa. Pekka aloitti haastattelun esittelemällä komean ansioluettelonsa. Oli siis ilmeistä, että hän oli kokenut sosiaalisen romahduksen, mutta hänen käytöstavoissaan eli edelleen aiemman korkean aseman tuomaa varmuutta ja hallinnan ootetta. Pekka kertoi koko elämäntarinansa vastauksena yhteen narratiiviseen kysymykseen: voitko kertoa elämäntarinasasi. Tiivistettynä ja kolmannessa persoonassa esitettynä tarina oli tällainen:

Pekka syntyi ja kasvoi maaseutuyhteisössä keskiluokkaisen perheen ainoana lapsena. Hänen lapsuutensa oli onnellinen; hän tunsi vahvaa kuuluvuutta sekä kaveripiiriin että aikuisten yhteisöön. Jo pienenä hän päätti mikä hänestä tulisi isona – ja sen päätöksen hän pitikin. Pekka hankki itselleen ammatillisen koulutuksen, ja jo pian koulun päätettyään hänestä tuli oman erikoisalansa tunnustettu asiantuntija. Hänelle tarjoutui yhä parempia työpaikkoja yhä suuremmissa yrityksissä, ja hän käyttikin etenemisen mahdollisuuksia hyväkseen. Työpaikan vaihto merkitsi aina myös paikkakunnan ja sosiaalisen piirin vaihtoa, mitä vastaan hänellä ei tuossa vaiheessa ollut mitään. Vaellusvuosinaanakin Pekka piti yllä kiinteitä suhteita vanhempiinsa; hänelle oli tärkeää olla heille hyvä poika. Hän asui muutaman vuoden avoliitossa naisen kanssa, jolla oli lapsi. Omia lapsia Pekalla ei ollut. 1970- ja 1980-luvuilla Pekan työhön kuului paljon liikeneuvottelujä, joihin tuohon aikaan kuului raskas alkoholin käyttö asiakkaiden kanssa. Alkoholista tuli hänelle myös selviytymiskeino muuttuvissa elämäntilanteissa.

1990-luvun laman aikaan asiat kääntyivät huonoon suuntaan. Pekan työnantajayritys myytiin aiemmalle kilpailijalle, ja myynnin yhteydessä Pekka menetti työpaikkansa. Uraputki katkesi, eikä hän enää kyennyt löytämään uutta työtä. Samoihin aikoihin hänen vanhempansa ja iäkkäät sukulaisensa kuolivat yksi toisensa jälkeen. Pekalla oli uusi naisystävä, mutta suhde oli monin tavoin epätydyttävä. Pekka koki, ettei kumppani ollut henkisesti hänen tasollaan. Lopulta suhde muuttui hyvin riitaisaksi. Kaikissa näissä vaikeuksissa Pekka turvautui toimivaksi havaitsemaansa selviytymiskeinoon eli juomiseen. Työttömyyskorvauksen hakeminen ei sopinut Pekan kunnialle, joten hän eli säästöilläään. Muutaman vuoden sisällä hän menetti omaisuutensa ja kun hän lopulta erosi avovaimostaan, hän jäi kodittomaksi ja rahattomaksi.

Noina vuosina Pekka alkoi kärsiä fyysisistä ahdistusoireista ja unetomuudesta. Hän valitti asiasta lääkärille, sai masennusdiagnoosin

perusteella lääkityksen ja päätyi työkyvyttömyyseläkkeelle. Kerran hän yritti saada keskusteluapua itsetuhoajatuksiinsa, mutta ei onnistunut. Hän kuitenkin sinnitteli tekemättä itsemurhaa, koska hänellä oli takataskussaan vanhemmilta saatu kehoitus kunnioittaa elämää.

Haastatteluhetkellä Pekka oli alkanut haaveilla uuden kumppanin löytämisestä ja sen myötä uuden elämän alusta. Hän oli jo alkanut laatia suunnitelmaa haaveen toteuttamiseksi: ensimmäinen askel olisi rapistumaan päässeen ulkomuodon saaminen kuntoon.

Pekan tarinaa voi luonnehtia tragediaksi, jossa pitkää menestyksen aikaa seuraa suhteellisen nopea pudotus. Pekan elämä oli noudattanut vahvaa maskuliinista mallitarinaa, jossa menestys työssä on elämän tärkein asia, ja elämää sävyttää vahva toimijuuden tunne. Työn lisäksi elämää olivat kannatelleet suhteet toisella paikkakunnalla asuviin vanhempiin sekä alkoholinkäytön sävyttämä seuralämä. Lopulta rakennelma romahtaa: ura katkeaa, sukulaiset kuolevat ja alkoholinkäyttö suistaa elämän lopullisesti raiteiltaan. Myös usko omaan toimijuuteen kärsii kolausten. Lapsuudessa omaksuttu elämän kunnioitus ja itseluottamus sekä syvään juurtunut toimijuuden kokemus pitävät kuitenkin edelleen elämän jatkuvuutta yllä.

Suuriin ikäluokkiin lukeutuva Pekka on saanut elämänsä eväät 1950-luvun voimakkaan yhteisöllisessä agraariympäristössä. Hän kuuluu niihin, jotka 1960–1970-luvun suuressa muutossa siirtyivät maalta kaupunkiin. Pekan työura sijoittui aikaan, jolloin jo jonkinasteinen ammatillinen koulutus yhdistettynä vankkaan eteenpäin pyrkimisen haluun antoi mahdollisuudet nousta korkeisiin asemiin työelämässä. Erityisesti idänkaupan tekoon liittynyt liikesuhteiden voitelu alkoholilla oli yleistä, ja ”märän sukupolven” (Sulkunen 1981) elämässä alkoholin käyttöön suhtauduttiin myönteisesti. 1990-luvun lama oli ensimmäinen ajankohta, jossa myös monet johtavissa tehtävissä työskentelevät menettivät työpaikkansa. Laman jälkeen uudelleentyöllistyminen oli vaikeaa ikääntyneelle ja rankan elämän rasittamalle ihmiselle, jonka koulutus ei yltänyt nuoremman sukupolven tasolle. Vankka itsellisyys-

den ja pärjäämisen korostus, joka esti Pekkaa hakemasta edes työttömyyskorvausta, heijastaa perinteistä miehistä – ehkäpä yleisemminkin suomalaista – eetosta (vrt. Kortteinen 1992).

Pirjo – moninkertaisesti hylätty

Pirjo on viisissäkymmenissä oleva nainen, joka lähetti minulle elämäkertakirjoituksensa ja lupautui myös haastateltavaksi. Hän oli haastattelun aikaan ilmeisen masentunut, mikä varmasti väritti hänen puhettaan. Tällainen oli hänen tarinansa:

Pirjo syntyi hieman sotien jälkeen työläisperheeseen. Hänen ollessaan lapsi hänen vanhempansa muistuttivat häntä usein siitä, että he olisivat oikeastaan toivoneet poikaa. Pirjo rukoili iltaisin Jumalaa muuttamaan hänet pojaksi. Joskus hän esitti kotona poikaa, mille vanhemmat nauroivat. Kaiken kaikkiaan Pirjo tunsii vanhempiensa pitävän häntä epäonnistuneena ihmisenä, eikä hän voinut tehdä mitään saavuttaakseen heidän hyväksyntänsä. Pirjon isä oli väkivaltainen ja vartioi tiukasti hänen elämänsä ja seksuaalista koskemattomuuttaan. Pirjo avioitui ensimmäisen mahdollisen miehen kanssa päästäkseen pois kotoa, mutta pian ensimmäisen lapsen syntymän jälkeen liitto päättyi eroon miehen löydettyä toisen naisen. Muutama vuosi avioeron jälkeen Pirjo aloitti uuden suhteen. Suhteesta syntyi poika, jonka mies vastentahtoisesti tunnusti omakseen, mutta lopetti suhteen siihen. Poika on nyt aikuinen ja hänestä on ollut Pirjolle paljon huolta. Hän on muuttanut pois kotoa eikä halua olla äitinsä kanssa missään tekemisissä, ei lähettänyt edes 50-vuotisonnittehua.

Pirjo ei ole saanut mitään ammatillista koulutusta. Hän on työskennellyt monenlaisissa tehtävissä, enimmäkseen siivoojana, mutta jättänyt aina työpaikkansa jos joku on tuntunut arvostelevan häntä. Lopulta hän oli vuosia työttömänä, ja työvoimaviranomaiset lähettivät Pirjon terveystarkastukseen ja kuntoutukseen. Tarkastuksessa Pirjolla

todettiin fyysinen sairaus ja vakava masennus. Hän sai lääkityksen, sairauslomaa ja sovittuja tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa. Pirjo ei usko enää koskaan työllistyvänsä. Hän ei uskaltaisikaan olla työssä vieraiden ihmisten kanssa.

Pirjo toteaa, että vaikeimpinakin aikoina häntä lohduttaa hänen kissansa, joka on oikea ”taikakissa”.

Pirjon elämäntarina näyttäytyy kauttaaltaan surullisena. Hänen lapsena saamansa itsetunnon vauriot eivät koskaan parantuneet vaan pahenivat elämänsä myötä. Hyväksynnän hakeminen miellyttämisyrittämisillä epäonnistui jatkuvasti. Mies toisensa jälkeen hylkäsi hänet: ensin isä, sitten aviomies, sitten miesystävä, lopulta poikakin. Pirjo oli vuosien mittaan tullut yhä aremmaksi ja pelokkaammaksi, mikä teki työssä käynnin lopulta mahdottomaksi. Pirjo sai masennusdiagnoosin aivan sattumalta – hän itse enempää kuin kukaan muukaan ei aikaisemmin ilmeisesti ollut kiinnostunut hänen hyvinvoinnistaan.

Pirjon elämäntarinassa on piirteitä, jotka ovat tyypillisiä suurten ikäluokkien naisille. Tarinassa kuultaa sodan jälkeisen perhe-elämän ahdistavuus ja patriarkalisuus (vrt. Tuominen 1991). Isän ankaruus heijastaa sitäkin, että esiaviollinen seksi oli suuri riski: ehkäisy oli epävarmaa ja avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi olisi vaikeuttanut elämää monin tavoin. Kuten suurin osa ikäluokasta, Pirjokin kävi vain kansakoulun ja jäi vaille ammattitaitoa. Perheen perustaminen näyttäytyi ensisijaisena tapana irtautua kotoa. Naimisiin mentiin nuorena, ja lähes kaikki naiset avioituivat (Kartovaara 2002). 1990-luvun laman aikana ja sen jälkeen ammattitaidottomien työllistymismahdollisuudet heikkenivät ja työssä alettiin vaatia yhä suurempaa tehokkuutta ja sosiaalisia taitoja – Pirjon kaltaisten ihmisten työllistymismahdollisuudet ovat heikot.

Kati: Lyhyt ura

Kati on 1960–1970-lukujen taitteessa syntynyt nuori nainen, joka elää yhdessä avomiehensä ja koiransa kanssa. Seuraava tarinatiivistelmä perustuu hänen lähettämänsä omaelämäkerralliseen kirjoitukseen.

Heti saatuaan lähihoitajakoulutuksensa päätökseen Kati sai ensimmäisen työpaikkansa pienessä yksityisessä vammaisten hoitokodissa. Hän työskenteli vuosia samassa työpaikassa, mutta aina lyhytaikaisilla työsopimuksilla. Alussa hän oli tyytyväinen siitä, että hänellä ylipäätään oli työpaikka ja hän piti myös itse työstä, asukkaiden hoitamisesta. Pian hänen tehtävänsä ja vastuunsa alkoivat kuitenkin laajeta: varsinaisen hoitotyön lisäksi hänen ja hänen työtoveriansa piti hoitaa mitä erilaisimpia tehtäviä kukkien kastelusta asiakaspaikkojen myyntiin ja markkinointiin. Myös asiakaskunta laajeni mielenterveysongelmiin ja tehtävien vaatimustaso nousi yli koulutuksen antamien valmiuksien. Kati vietti unettomia öitä työasioita miettien ja oli lopulta niin uupunut, ettei kyennyt menemään töihin. Hän hakeutui lääkäriin, joka määräsi hänelle sairausloman ja masennuslääkityksen. Palattuaan sairauslomalta töihin Kati totesi, ettei hänestä ole mielenterveysongelmaisten hoitajaksi. Niinpä hän erosi työstään ja on nyt (tarinan kirjoitushetkellä) työttömänä. Hän haluaisi löytää uuden ammatin, mutta ei tiedä mikä se voisi olla. Hän on huolissaan taloudellisesta tilanteestaan ja terveydestään, Hänellä on kuitenkin tukea antava sosiaalinen verkosto, jonka avulla hän selviytyy. Kirjoituksen lopussa Kati toteaa, että nyky-yhteiskunnassa ihmiseltä vaaditaan mahdottomia. Mutta hän toteaa, että on lopulta ihmisestä itsestään kiinni miten hän asennoituu: pitää ajatella positiivisesti.

Katin aikuisuutta koskevassa elämäntarinassa alun innokkuus ja toiveikkuus muuttuvat ensin sitkeäksi sinnittelyksi työelämän vaatimusten puristuksissa ja lopulta luovuttamiseksi. Hoitoalan koulutuksen pohjustama työura jää lyhyeksi, ja jo nuorena aikuisena Katin on pohdittava uutta ammatinvalintaa. Vaikka työ on tarinassa etualalla, on taustalla

kuitenkin vahvana myös parisuhde ja sen antama tuki, minkä ansiosta Kati ei kuitenkaan ole täysin tyhjän päällä.

Tarina heijastaa mitä selvimmin 1990-luvun loppupuolen työelämän keskeisiä piirteitä. Yksityiset sosiaalipalvelut lisääntyivät (Tylli 2000), ja ne tekivät kaikkensa kannattavuuden turvaamiseksi. Hoitoala on siitä pitäen ollut erittäin rationalisoitua ja kuormittavaa. Määräaikaiset työsopimukset lisääntyivät 1990-luvun aikana (Lehto & Sutela 1999). Yleisempää kulttuurista ilmiötä heijastaa Katin toteamus, että lopulta kaikki on vain itsestä kiinni ja on ajateltava positiivisesti. Hän siis näyttää sisäistäneen puheenparren, jonka mukaan valittaa ei pidä vaan negatiivisuus on luovuuden ja asenteen puutetta.

Anton – romanttisten suhteiden raastama

Anton oli kolmissakymmenissä oleva mies. Vastauksena kirjoituspyyntööni hän lähetti minulle runollisen kirjoituksen masennuksen kokemuksesta. Anton kuvasi masennukseensa liittyvää tyhjyyttä, pyssähdystä ja merkitysten katoamista. Siinä masennuksesta muodostuu toiminnallisen loukun kaltainen tila:

”Katson tulevaisuutta ja näen itseni istumassa sohvan reunalla tyhjyydestä täyttyneenä. Ilman kohokohtia ja vivahteita, ilman toteutumattomia odotuksia.[...] Tyhjänä vailla iloa ja väriä, täynnä synkkää sävytöntä möykkyä joka täyttää näkökentän ja hengitystiet. Lähes kuolettavasti mutta ei kuitenkaan, jättäen uhrinsa kököttämään keskelle oman mielentilansa lohdutonta liikkeettömyyttä.”

Kutsuin hänet haastatteluun, ja Anton kertoi tarinaansa kaksi tuntia ilman keskeytystä. Tiivistettynä tarina oli tällainen:

Anton kasvoi suurehkossa kaupungissa keskiluokkaisessa perheessä, jonka ilmapiiri oli ankara ja vaativa. Isoveli oli isän lemmikki, Anton oli äidin poika. Ensimmäisen rakastumisen ja lyhyeksi jääneen seu-

rustelusuhteen Anton koki 14-vuotiaana. Yhdeksäntoistavuotiaana hän aloitti seuraavan seurustelusuhteen ja muutti pian tytön kanssa yhteen. Uusi koti sijaitsi sosiaalisista ongelmista kärsivällä asuinalueella, jossa paikallinen publi oli elämän keskeinen näyttämö. Suhde katkesi tytön alkoholiongelmien vuoksi. Jonkin ajan kuluttua Anton aloitti uuden suhteen, joka oli erittäin myrskyisä: siihen kuului loputtomasti riitoja, uskottomuutta, juomista, eroja ja yhteen muuttamisia, pitkiä yöllisiä puhelinkeskusteluja välienselvittelyineen ja rakkauden vakuutteluineen. Lopulta Anton halusi erota mutta nainen kertoi olevansa raskaana, ja Anton päätyi jatkamaan suhdetta. Raskaus keskeytyi ja Anton halusi taas erota, ja niin edelleen. Noina vuosina Anton ei kyennyt keskittymään työhönsä ja teki paljon virheitä, minkä vuoksi hän sai potkut. Viimein Anton erosi naisystävästään lopullisesti. Hänelle oli jäänyt maksettavaksi yhteistä kotia varten otettu asuntolaina, hän oli menettänyt työnsä ja ystävänsä ja hänen vanhempansa paheksuivat häntä loistavan naisen hylkäämisestä. Anton yritti vielä kerran aloittaa seurustelusuhteen ja pettyi suuresti kun sekin kariutui. Hän kuitenkin kehotti itseään psyykkaamaan ja kestämaan hammasta puren. Vähä vähältä Anton ajautui täydelliseen eristykseen eikä edes poistunut kotoaan. Lopulta hän ei kyennyt muuhun kuin näppäilemään vanhan ystävänsä puhelinnumeron ja odottamaan puhumattomana, että ystävä ymmärtäisi tilanteen. Ystävä tulikin toimittamaan Antonin sairaalaan. Sairaalahoidon jälkeen Anton pitää masennusta välttämättömänä herätyksenä ja käänteinä parempaan. Hän on alkanut muotoilla ura- haaveita, ja hän on rakentanut uudelleen suhteet perheeseensä ja ystäviinsä.

Antonin elämä on ollut rakkaussuhteiden vuoristorataa. Hänen toimintaansa näyttää hyvin nuoresta asti ohjanneen epätoivoinen yritys löytää pysyvä naissuhde. Tämän pyrkimyksen alle on hautautunut kaikki – työura, omat harrastukset, raha-asiat, ystävät ja perhesuhteet.

Antonin omaa pyrkimystä löytää suuri ja uskollinen rakkaus voi pitää perinteisen romanttisena. Kuitenkin ajalle ominaisena voi pitää sitä, kuinka suuren merkityksen parisuhdekysymykset hänen

elämässään saavat. Ja ennen kaikkea ”sen oikean” löytämisen vaikeus ja viimeisimmän suhteen jatkuvat käännteet kertovat siitä, että rauhaisa vakiintuminen ei ole korkealla ainakaan Antonin lähipiirin naisten prioriteettilistalla. Tämän voi myös arvailla heijastavan työttömyydestä kärsivän asuinalueen kollektiivista elämäntapaa, jossa elämän sisältöä tuotetaan rakastumisiin liittyvien draamojen kautta.

Lopuksi

Mitä edellä esitetyistä tarinoista voi oppia masennuksen sosiaalisen selityksen näkökulmasta? On parempi puhua yhteiskunnallisessa kontekstissa ymmärtämisestä kuin varsinaisesti selittämisestä. Vaikka kukin esitetty tarina on ainutkertainen, niiden yhteinen piirre näyttää olevan elämän keskeisen tavoitteen muuttuminen saavuttamattomaksi. Tavoittelun myötä elämän muita tärkeitä asioita on myös menetetty.

Pekka tavoittelee menestystä ja joutuu alkoholinkäytön tuottamaan ansaan, joka laukeaa taloudellisen laman yhteydessä. Pirjo jää lapsuudessaan vaille hyväksyntää ja hakee sitä erilaisista ihmissuhteista kunnes toivo hiipuu. Kati tekee kaikkensa selviytyäkseen työssään mutta joutuu lopulta tunnistamaan rajansa, ja Anton jättää elämänsä muut puolet retuperälle pyrkiessään luomaan kestävän parisuhteen. Kaikissa näissä tarinoissa toiminnallinen loukku on elämänhistorian myötä kehkeytynyt ilmiö. Eteenpäin pääseminen edellyttää uusien tavoitteiden muodostamista ja elämän puitteiden rakentamista uudelleen. Kaikkien esitettyjen tarinoiden päähenkilöillä on elämässään joku, vaikka ohutkin, resurssi joka kannattelee elämää kunnes uusi toiminnallinen suhde maailmaan muodostuu.

Jokainen esimerkkitarina heijastaa joitakin tietyille sosiaaliselle ryhmälle, sen elämänhistorialle ja masennuksen kehkeytymisen ajankohdalle tyypillisiä ilmiöitä. Vaikka esittämäni tarinat ovat melko yksinkertaistettuja, toivon niiden osoittavan, että masennuksen sosiaalis-yhteiskunnallisten syiden etsimisen olisi hyvä alkaa tämäntyyppisestä

yksilökohtaisesta tarkastelusta ja edetä siitä yhteiskunnallisemmalle tasolle, yhteiskunnan masennusta tuottavien ilmiöiden identifiointiin.

Masennuksen ymmärtäminen yhteiskunnalliseksi ilmiöksi ei edellytä sitä, että masennuksen määrä väestössä lisääntyisi tai vähenisi yhteiskunnallisten muutosten seurauksena. Yhtä hyvin voi ajatella, että jokainen aika tuottaa omat masennuksen aiheensa. Masennuksen yhteiskunnallisuus ei edellytä, että esimerkiksi masennusdiagnoosien määrä vaihtelisi olennaisesti eri väestöryhmien välillä. Sekään ei ole välttämätöntä, että määrällinen tutkimus paljastaisi merkittäviä yleisiä yhteyksiä masennusta selittävien psykososiaalisten muuttujien ja masennuksen välillä. Elämänhistoriallisen tarkastelun kautta voidaan nähdä, että masennukseen johtavat toiminnalliset polut ovat siinä määrin yksilöllisesti vaihtelevia ja historiallisesti muuttuvia, ettei niitä luokittelevalla ja abstrahoivalla silmällä näe.

Kiitokset: Kiitän lämpimästi kaikkia tätä tutkimusta varten elämäntarinansa kertoneita. Toivon täydestä sydäimestäni, että kuvaamanne masennuksen jälkeen elämässänne on koittanut parempi aika. Kiitos myös YTM Kari Toloselle oivaltavista huomioista ja YTT Matti Virtaselle virittävistä kommentteista.

Lähteet

- Archer, Margaret S. (2000). *Being Human. The Problem of Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beck, Aaron (1967). *Depression: Clinical, experimental and theoretical aspects*. New York: Harper & Row.
- Busfield, Joan (2000). Introduction: Rethinking the sociology of mental health. *Sociology of Health & Illness* 22:5, 543–558.
- Freud, Sigmund (2005). Murhe ja melankolia. Teoksessa Sigmund Freud: *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*. Suom. Markus Lång. Tampere: Vastapaino, 158–174 (saks. alkuteksti 1917).
- Gardner, Peter (2003). Distorted Packaging: Marketing Depression as Illness, Drugs as Cure. *Journal of Medical Humanities* 24: 1–2, 105–130.

- Harvey, David L. (2002). Agency and Community: a Critical Realist Paradigm. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 32:2, 163–194.
- Helén, Ilpo (2007). Masennus massamitassa. Epidemiologinen välineistö ja psykiatrian muodonmuutos. *Tiede ja Edistys* 32:2, 103–118.
- Hänninen, Vilma (1985). *Työ, elämäntapa, psyykkinen hyvinvointi*. Tampere: Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia.
- (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tampereensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- (2004). Miten masennus muuttaa ihmistä? Teoksessa Vilma Hänninen & Oili-Helena Ylijoki (toim.): *Muuttuuko ihminen?* Tampere: Tampere University Press.
- Järventie, Irmeli (1993). *Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
- Kangas, Ilka (2001). Making Sense of Depression: Perceptions of Melancholia in Lay Narratives. *Health* 5:1, 76–92.
- Kartovaara, Leena (1999). Perheet. Teoksessa Kristiina Andreasson ja Vesa Helin (toim.): *Suomen vuosisata. Trendit*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kleinman, Arthur (1986). *Social Origins of Distress and Disease. Depression, Neurasthenia, and Pain in Modern China*. New Haven & London: Yale University Press.
- Kortteinen, Matti (1992). *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Lehto, Anna-Maija & Hanna Sutela (1999). Efficient, More Efficient, Exhausted. Findings of Finnish Quality of Work Life Surveys 1977–1997. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pilgrim, David (2007). The Survival of Psychiatric Diagnosis. *Social Science & Medicine* 65:3, 536–547.
- Pilgrim, David & Richard Bentall (1999). The Medicalisation of Misery: A Critical Realist Analysis of the Concept of Depression. *Journal of Mental Health* 8:3, 261–274.
- Pilgrim, David & Anne Rogers (1993). *A Sociology of Mental Health and Illness*. Milton Keynes: Open University Press.
- Rauhala, Lauri (2009). *Henkinen ihminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sartre, Jean-Paul (1968). *Search for a method*. Käänt. Hazel E. Barnes. New York: Vintage Books (ranska alkuteos 1960).
- Shweder, Richard (1986). Menstrual Pollution, Soul Loss, and the Comparative Study of Emotions. Teoksessa Arthur Kleinman & Byron Good (toim.): *Culture and depression. Studies in the Anthropology and Cross-cultural Psychiatry of Affect and Disorder*. Berkeley: University of California Press, 182–215.
- Stoppard, Janet (2000). *Understanding depression. Feminist social constructionist approaches*. London & New York: Routledge.

- Sulkunen, Pekka (1981). Märkä sukupolvi, alkoholin kulutus ja alkoholipolitiikka 1980-luvulla. *Alkoholipolitiikka* 46:5, 240–246.
- Tontti, Jukka (2008). *Monimielinen masennus – arjen reseptejä elämäntaudin hoitoon*. Tampere: Vastapaino.
- Tuominen, Marja (1991). *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia: Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki: Otava.
- Tylli, Reima (2000). Yksityiset sosiaalipalvelut kolminkertaistuivat 90-luvulla. *Kunta ja me* 8, 16.
- Ussher, Jane (2010). Are We Medicalizing Women's Misery? A Critical Review of Women's Higher Rates of Reported Depression. *Feminism & Psychology* 20:1, 9–35.
- Wright, Georg Henrik von (1971). *Explanation and Understanding*. New York: Cornell University Press.

3. UMPIKUJIEI TARINALLINEN PURKAMINEN

Millaisia ovat elämän ylitsepääsemättömiltä tuntuvat ongelmatilanteet ja miten umpikuiiin ajaututaan? Miten niistä haetaan ulospääsyä? Millaista elämää tavoitellaan ja millaisista asioista ylipäättään koostuu mielekäs elämä? Ja viimeisenä: miten näitä kysymyksiä voisi tutkimuksellisesti lähestyä? Nämä kysymykset toimivat alkusykäyksenä tämän artikkelin kirjoittamiselle.

Tässä artikkelissa tavoitellaan inhimillisen kuvittelukyvyn hyödyntämistä sen tutkimiseen, millaisia tapoja tietyn kulttuurin jäsenillä on tarkastella elämän umpikuiiin ajautumista ja niistä selviytymistä. Tavoitteemme on kaksijakoinen. Ensinnäkin tarkoituksena on kehittää sosiaalitieteissä vielä melko niukasti käytettyä kuvitteellisten tarinoiden kirjoittamiseen perustuvaa metodiikkaa. Toinen, sisällöllinen tavoitteemme on kuvata niiden tarinoiden kirjoja, joilla vastoinikäymiä ja niiden voittamista on kulttuurissamme mahdollista tehdä ymmärrettäväksi.

Tarinallisen eläytymisen suuntaukset

Tarinallisen eläytymisen idealla on sukulaisuutta kolmeen suuntaan: performatiiviseen sosiaalitieteeseen, eläytymismenetelmään ja narratiiviseen tutkimusperinteeseen. Käsitlemme kutakin näistä lyhyesti empiirisen analyysin pohjaksi.

Sosiaalisen konstruktionismin keskeisinä edustajina pidetyt sosiaalipsykologit Mary ja Kenneth Gergen (2011) nimittävät *performatiiviseksi* sellaisia sosiaalitieteiden suuntauksia, joissa tutkimusaineistoja kerätään taiteen, teatterin, runouden, musiikin, tanssin, valokuvauksen, multimediaesitysten tai fiktiivisen kirjoittamisen keinoin. He esittävät, että performatiivisesta sosiaalitieteestä on tullut parin viime vuosikymmenen kuluessa uusi, lisääntyvää kiinnostusta herättänyt tutkimussuuntaus. Vaikka se on metodisessa mielessä vielä kokeilujen asteella, uusia sovelluksia kehitetään kiihtyvällä vauhdilla. Performatiivisen esittämisen muodot ja niiden tutkiminen nojaavat konstruktionistiseen katsantoon, jossa sanojen ja kuvausten nähdään olevan sosiaalisen maailman ja kulttuurin rakentamisen olennaisia rakennusaineita, ei ainoastaan maailmasta raportoimisen välineitä (esim. Gergen 1994; Burr 1995; Suoninen 1999).

Performatiivisten aineistojen analysointi auttaa hahmottamaan erilaisia mahdollisia tapoja katsoa ja nähdä maailmaa, ja vapaan muotonsa vuoksi nämä usein tuottavat varsin ilmaisuvoimaista ja merkitysrikasta tulkintaa. Performatiivisen sosiaalitieteen omintakeinen arvo on siinä, ettei se rajaudu maailman jo toteutuneiden tapahtumien tai kausaalisuhteiden kuvaamiseen, vaan tuo tarkastelun piiriin myös avarampia mahdollisuuksia valottaessaan sitä, millaiset asiantilat ja tapahtumakulut ovat ylipäättään ihmisten kuviteltavissa. (Gergen & Gergen 2011.) Juuri tämä kuvittelemisen, ideoinnin ja vaihtelevin tavoin ilmaistun ajattelun mahdollisuus on käsittääksemme se ydin, jonka tavoittaminen on ihmisen toiminnan tutkimisen erityinen haaste.

Suomalaisen sosiaalipsykologian uranuurtaja Antti Eskola (1988) liikkui tutkimusryhmineen samalla maaperällä jo 1980-luvulla niin kutsutun *eläytymismenetelmän* idealla. Myöhemmin eläytymismenetel-

mää on esitelty ja kehitelty muutamissa oppikirjoissa (Eskola J. 1998 & 2007; Eskola J. & Suoranta 1997) ja sovellettu joissain tutkimuksissa (esim. Salonen 1999 & 2000; Reinikainen 1999). Eläytymismenetelmällä (eng. non active role-playing tai the method of empathy-based stories) tarkoitetaan tutkimusaineiston keruutapaa, jossa ihmisiä pyydetään kirjoittamaan kertomus annetun kehystarinan puitteissa.

Kehystarina on yleensä tarinan alku- tai lopputilanteen kuvaus, johon kirjoittajaa pyydetään eläytymään ja kirjoittamaan mieleen nouseva tarinan kokonaisuus. Keskeisenä ideana eläytymismenetelmässä on kartoittaa sitä kulttuuristen logiikoiden kirjoa, jolla asioita on mahdollista jäsentää. Vaikka kukin kirjoittaja muotoilee vain yhden tarinan, tarinoiden kulttuurisesti olennaisen kirjon on arvioitu karttuvan noin 15 tarinan aineistokorpuksesta kutakin kehystarinaa kohti. Tyypillisesti samassa tutkimuksessa kerätään aineistoa useammalla kehystarinalla eli tarkastellaan sitä, miten kehystarinan sanavalintojen muuntelu näkyy kirjoitettavien kertomusten merkityksenantotavoissa. Tällaista variointia suositetaan tavallisen taustamuuttujiin perustuvan selittämisen sijasta. Kertomusten kirjoittajat on käsittääksemme mahdollista ymmärtää, performatiivisen sosiaalitieteen ideoiden suuntaisesti, edustamiensa kulttuurien ja osakulttuurien merkitystenantokäytäntöjen luovina soveltajina, jotka voivat kertomuksillaan kuvata elävästi kulttuuristen merkitysten vapausasteita ja urautumista.

Samansuuntaisia ajatuksia kertomusten tutkimusten hedelmällisyydestä on esitetty myös sosiaalitieteissä yleistyneiden *kertomukselliseksi tai tarinalliseksi* (engl. narrative) itseään nimittävien suuntausten piirissä (ks. esim. Gubrium & Holstein 2009; Riessman 2008). Kerronnallisen tutkimuksen keinoin on analysoitu pääsääntöisesti ihmisten omasta elämästään kertomia tarinoita, esimerkiksi elämänkertoja (ks. esim. Hänninen 1999; Vilkkö 1997). Omasta elämästään kertominenkaan ei kuitenkaan ole vain subjektiivisten kokemusten kuvausta, vaan ihmiset käyttävät kuvauksissaan kulttuurista ammentavia kerronnan välineitä, kuten sosiaalista tarinavarantoa (Hänninen 1999, 21), tarinallisia malleja ja myyttejä (Hänninen & Koski-Jännes 2000, 199).

Kerronnallisuutta pitkään tutkinut sosiologi Matti Hyvärinen (2006, 1–3; 2010, 114–115) esittää kertomuksen sosiaalitieteellisen tutkimuksen idean nojaavan nimenomaan siihen, että kertomuksilla on kulttuurisesti jaetut mallit, perinteet ja lajityypit. Tutkittaessa fiktiivisiä tarinoita ajatus sosiaalisesta tarinavarannosta, kulttuuristen mallien, arvojen ja merkitysten läsnäolosta kirjoituksissa on ilmeinen. Kerronnallisen tutkimuksen perinteen piirissä kehiteltävät analyysi-ideat ja käsitteet soveltuvat siten mainiosti myös eläytymismenetelmällä kerättyjen tarinoiden sosiaalitieteelliseen tarkasteluun.

Avauksia aineistoon ja analyysiin

Keräsimme elämän umpikujatilanteiden kohtaamista käsittelevän aineistomme soveltamalla edellä esiteltyä eläytymismenetelmää. Tarinan kirjoittajien kuvittelukykyä heräteltiin kahdella erilaisella kehystarinalla: joko kuvitteellisen henkilön omaan näkökulmaan tai hänet hyvin tuntevan henkilön näkökulmaan kutsuvalla. Käytännössä tutkimukseen osallistuja sai eteensä jommankumman seuraavasta kahdesta kehyskertomuksesta:

Kuvittele mielessäsi samana vuonna kanssasi syntynyt Minna ja siirry ajatuksissasi 10 vuotta eteenpäin eli vuoteen 2021. Minna muistelee syntymäpäivänään ristiriitaista menneisyyttään, sitä kuinka on kohdannut monia, joskus jopa ylitsepääsemättömältä tuntuneita ongelmia. Nyt hän kuitenkin huomaa elävänsä kaikin puolin mielekästä elämää. Kerro Minnan tarina sellaisena kuin hän sen kokee.

Kuvittele mielessäsi samana vuonna kanssasi syntynyt Minna ja siirry ajatuksissasi 10 vuotta eteenpäin eli vuoteen 2021. Minnan syntymäpäivänä hänen pitkäaikainen tuttunsa muistelee hänen ristiriitaista menneisyyttään, sitä kuinka Minna on kohdannut monia, joskus jopa ylitsepääsemättömältä vaikuttaneita ongelmia. Nyt Minna kuitenkin

näyttää elävän kaikin puolin mielekästä elämää. Kerro Minnan tarina sellaisena kuin se hänet pitkään tunteneelle henkilölle näyttäytyy.

Jos vastaajan sukupuoli oli mies, hänelle annetussa kehystarinassa oli Minnan tilalla Mika. Tarinat kerättiin alkuvuodesta 2011 sosiaalipsykologian (18) ja sosiaalityön opiskelijoilta (10), joista 25 oli naisia ja 3 miehiä. Kirjoittajia ohjeistettiin käyttämään tarinan kirjoittamiseen aikaa suunnilleen 15 minuuttia. Kirjoituksista 17 on kirjoitettu ensimmäisen kehystarinan (oman kokemuksen) pohjalta ja 11 jälkimmäisen vaihtoehdon (havainnoijan näkökulman) johdattelemana. Kirjoittajia pyydettiin merkitsemään paperiin syntymävuotensa. Kirjoittajien ikä vaihteli 22 ikävuodesta 52 vuoteen, mutta painottui kuitenkin ikähaitarin nuorempaan päähän siten, että yli puolet kirjoittajista oli alle 30-vuotiaita.

Hyvärinen (2006, 3) kirjoittaa, että kertomuksen voisi yksinkertaisimmillaan määritellä seuraavasti: ”Joku kertoo toiselle, että jotain tapahtui.” Kuinka vasta muutos, transformaatio ja vihjeet tapahtumien välisistä kausaalisuhteista ovat Hyvärisen mukaan niitä asioita, jotka tekevät kertomuksen ja sen tutkimisen kiinnostavaksi. Aineistossamme muutosulottuvuuden läsnäolo on jo kirjoittajille annetun tehtäväksiannon kautta tavallaan sisäänrakennettu analysoimiimme tarinoihin ja tarkastelussamme olemmekin kiinnostuneita sen tarkemmasta erittelystä, millä tavoin muutos rakennetaan tarinan osaksi tai sen kantavaksi juoneksi. Analysoinnissa kiinnitämme huomiota erityyppisiin kulttuurisiin resursseihin, joita kirjoittajat käyttävät tarinoita kirjoittaessaan, niin sisällöllisiin merkityksellistämisen tapoihin kuin kirjoittamisen tapaankin liittyviin seikkoihin. Analysoinnin kohteena ovat siis sekä kertomuksen muoto että sisältö (ks. Riessman 2008).

Riippuvuusongelmista kärsineiden ja ne voittaneiden ihmisten kirjoituksia tarinallisesta näkökulmasta tutkineet sosiaalipsykologit Vilma Hänninen ja Anja Koski-Jännes (2000, 200–201) toteavat, että tarinat eivät ole vain selostuksia tapahtumien kulusta, vaan ne sisältävät aina myös kausaalisia, emotionaalisia, moraalisia ja arvoihin liittyviä merkityksiä. Kaikissa tarinoissa olennaista on niiden *kausaalinen jäsen-*

tyminen, eli se, miten tapahtumat sijoitetaan suhteessa toisiinsa, miten syiden ja seurausten ketjua rakennetaan. *Emotionaalinen taso* puolestaan hahmottaa tapahtumien merkitystä päähenkilön näkökulmasta ulottuvuudella toivottavasta ei-toivottavaan. Päähenkilön pyrkimykset, onnistumiset ja epäonnistumiset, toiveet ja pettymykset, kärsimys ja onni määrittävät osana tarinan emotionaalista jännitekenttää. Tarinan juonta onkin jäsennelty sen mukaisesti, kuinka emotionaalinen liike rakentaa tarinan kulkua ja käänteitä: milloin ollaan ”pohjalla” (esim. murheen murtamia) ja milloin ”huipulla” (onnensa kukkuloilla). Tämä jäsenitys sopii myös analysoimiimme tarinoihin, sillä niissä liikutaan nimenomaan elämän aallonpohjissa ja aallon harjalla. Kulttuurisina jäsennyksinä ne kertovat ennen kaikkea niistä merkityksistä ja elämänpoluista, joita kirjoittajat liittävät ikäviin elämäntapahtumiin ja niistä selviytymiseen sekä siihen, miten ne sijoitetaan osaksi elämänkulkua.

Moraalisella ulottuvuudella Hänninen ja Koski-Jännes (2000, 201) tarkoittavat tulkintaa tarinan henkilöiden toimijuudesta ja vastuista: kuka on syyllinen kielteisiin tapahtumiin tai kenen ansiosta myönteiset tapahtumat toteutuivat. *Arvojen tasolla* kysymys ei enää ole yksittäisten ihmisten toiminnan arvioinnista vaan sen laajemmasta tarkastelusta, mikä ylipäätään on arvokasta, hyväksyttävää, tärkeää, hyvää ja oikein ja mikä puolestaan arvotonta, paheksuttavaa, merkityksetöntä, huonoa tai väärää. Toimijuuden ja arvojen tarkastelu ovat keskeisiä myös omassa analyysissämme. Tarinat jäsentävät muun muassa yksilön ja yhteiskunnan välisiä suhteita eli sitä, miten yksilön toimijuutta – sen mahdollisuuksia ja rajoituksia – rakennetaan suhteessa laajempaan yhteisöön ja yhteiskuntaan. On kiinnostavaa tarkastella esimerkiksi sitä, missä määrin tarinoissa näkyy nyky-yhteiskunnallemme tyypillinen individualismin eetos, joka korostaa yksilön omien valintojen ja tekojen olennaisuutta hänen elämänkulkunsa muotoutumiseen (ks. esim. Bauman 1997). Tarinat ja niiden kirjo kertovat siten laajemminkin aikakaudestamme ja sen arvoista.

Käyttämämme kehystarinat houkuttelivat esiin tiettyä, kulttuurisesti eri yhteyksistä tuttua tarinan muotoa, jota voisi kutsua selviytymistarinaksi. Kuitenkaan kaikki tarinat eivät noudata identtistä

juonenkulkua, vaan niistä löytyy useita erilaisia tarinatyypppejä, jotka olemme nimenneet *pohjakosketustarinaksi*, *elämänhallintatarinaksi*, *itsensä löytämisen tarinaksi* ja *sopeutumistarinaksi*. Ensimmäisessä analyysivaiheessa kävimme systemaattisesti läpi jokaisen tarinan Hännisen ja Koski-Jänneksen (2000) esittämän luokituksen kautta, jonka pohjalta pystyimme erottelemaan aineistosta nämä neljä erilaista tarinatyyppiä. Jatkossa tarkastelemme kutakin näistä tarinatyypeistä kiinnittämällä huomiota erityisesti kolmeen seikkaan, jotka erottelevat selkeästi tarinatyytit toisistaan. Näitä ovat juonenkulku, toimijuus ja tarinan arvopohjaa kuvaava avainmetafora. Tarinatyytit käsitellään yleisyysjärjestyksessä valiten kustakin mahdollisimman havainnollisia aineistoesimerkkejä.

Pohjakosketustarina

Lukumääräisesti eniten, kymmenen kappaletta, aineistosta löytyy tarinatyyppiä, jonka olemme nimenneet pohjakosketustarinaksi. Näille tarinoille on tyypillistä ajautuminen umpikujatilanteeseen, jossa tapahtuu pysähdys. Pysähdys toimii käänteinä positiiviseen muutokseen. Pohjalle ajautumisen taustana korostuu pääsääntöisesti päähenkilön asema olosuhteiden uhrina tai oma koheltaminen. Näistä ensimmäinen, olosuhteiden uhriksi joutuminen, liittyy usein lapsuuden tai nuoruuden vaikeisiin elämäntilanteisiin tavalla, jota ensimmäinen aineisto-ote havainnollistaa. Otteiden lopussa sulkuihin merkitty koodinumero erottelee kirjoittajat toisistaan. Analyysin kannalta keskeisimmät kohdat on merkitty lihavoidulla fontilla.

Minnan lapsuus oli vaikea. Minnan **molemmat vanhemmat käyttivät runsaasti päihteitä**, jonka seurauksena Minnan isä lopulta **kuoli** tytön ollessa vasta 10-vuotias. Isän kuolema vaikutti koko perheeseen, mutta ennen kaikkea Minnan äitiin. Hän tuntui menettävän lopullisesti otteen elämästään. Minna jäi usein yksin kotiin ja **joutui huolehtimaan**

pienemmistä sisaruksistaan. Hänen lapsuudessaan ei ollut koskaan vanhemman tuomaa turvaa. Äiti käyttäytyi holtittomasti ja purki pahaa oloaan Minnaan. Lopulta tilanne kärjistyi huostaanottoon ja Minna sisaruksineen sijoitettiin sijaisperheeseen. Minnan äiti masentui syvästi ja päätyi lopulta itsemurhaan. Minnan lapsuus oli sellainen millaista ei kenellekään soisi. (2)

Oman sekoilun kautta pohjakosketukseen ajautuvissa tarinoissa tyyppillinen kuvaus etenee hieman eri sävyisesti.

Minna eli railakasta nuoruutta ja jatkoi sitä vielä 'normaalinuoruuden' jälkeenkin. Hänelle kehittyi alkoholiongelma, jonka vuoksi hän sai lähteä työpaikastaankin. Työttömänä Minnalla oli aikaa keskittyä kunnolla päihteiden käyttöönsä, mutta rahat meinasivat loppua aina kesken. Niinpä Minna alkoi muiden päihdeongelmaisten tuttavien kanssa kehittää erilaisia rikollisia toimia rahallisen tilanteensa parantamiseen. (19)

Ensimmäisessä otteessa Minna joutuu vaikeaan elämäntilanteeseen vanhempiensa toiminnan ja musertavien ulkoisten tapahtumien seurauksena: "Vanhemmat käyttivät runsaasti päihteitä", "isä lopulta kuoli", "Minna" joutui huolehtimaan, "ei ollut koskaan vanhemman tuomaa turvaa", "äiti käyttäytyi holtittomasti", "tilanne kärjistyi huostaanottoon", "Minna sisaruksineen sijoitettiin sijaisperheeseen", "äiti masentui syvästi ja päätyi lopulta itsemurhaan". Minna ei siis saa elää normaalia lapsuutta, johon kuuluisi vanhemmilta saatu hoiva, vaan joutuu itse hoivaajan rooliin. Uhrius korostuu Minnan lapsuutta arvioivassa yhteenvedossa: "Minnan lapsuus oli sellainen millaista ei kenellekään soisi." Jälkimmäisessä otteessa uhrin aseman sijasta Minna itse näyttää aktiiviselta toimijalta, joka jatkaa nuoren ihmisen impulsiivista elämää "normaalinuoruuden" ohi. Railakas elämä, joka olisi ollut nuoruudessa vielä sopivaa, johtaa kuitenkin työpaikan menetykseen ja rahojen loppumiseen, joka puolestaan saa Minnan tekemään yhä arveluttavampia tekoja ("alkoi kehittää erilaisia rikollisia toimia").

Otteiden välillä on siis sellainen ero, että vihjeet ongelmien syistä paikantuvat eri tavoin. Ensimmäisessä otteessa ongelmien alku paikantuu vahvasti lapsuuden perheeseen, tavalla joka on tyypillinen pohjakosketustarinoissa. Vanhempien päihdeongelman ja kuoleman lisäksi toistuvia lapsuuden ongelmia pohjakosketustarinoissa ovat myös vanhempien avioero, mielenterveysongelmat ja perheväkivalta. Vaikka onnetonta lapsuutta ei suoraan nimetä Minnan myöhempien vaikeuksien syyksi, luo kuvaus vahvan tulkintakehikon, joka toimii luontevana selityksenä päähenkilön myöhemmille elämänvaiheille ja ongelmille. Osassa pohjakosketustarinoita tuli kuitenkin esiin jälkimmäisen otteen tapaan päähenkilön oma koheltaminen ja huonot valinnat, joiden kasautuessa ajaututaan pikkuhiljaa yhä syvempiin ongelmiin. Niissäkään kyse ei kuitenkaan ole pelkästään oman tietoisien tahdon mukaisesta toiminnasta. Esimerkiksi jälkimmäisen otteen päähenkilölle kehittyi alkoholiongelma, joka selittää vahvasti työttömäksi joutumista ja edelleen rikollisen rahanhankinnan tarpeellisuutta. Myös nuoruuteen liittyvä koheltaminen ja tämän vaihteen päälle jääminen on mahdollista ymmärtää tahdon ulkopuolella olevien sisäisten irrationaalisten voimien aikaansaannokseksi. Vastakkain eivät siis ole ulkoiset uhat ja sisäinen toimijuus, vaan pikemminkin ulkoiset ja sisäiset uhat *versus* mielekäs toimijuus. Näin ajatellen kahdella ensimmäisellä aineisto-otteella on yhteistä enemmän kuin äkkiseltään näyttäisi.

Ensimmäisissä otteissa kuvattujen hieman erilaisten lähtökohdatilanteiden jälkeen pohjakosketustarinoiden juoni alkaa noudattaa selkeästi samaa kaavaa. Ongelmien toistuttua (mahdollisten hyvien jaksojen kanssa vuorottelemalla) ne kumuloituvat johtaen tavalla tai toisella umpikujaan, elämänkulun pohjakosketustilanteeseen. Seuraava ote havainnollistaa umpikujatilanteen syntyä:

... Hän oli luvannut itselleen, ettei hän ikinä koskisi alkoholiin ja lupauksensa hän myös piti, satunnaisia kokeiluja lukuun ottamatta. **Todelliset ongelmat** alkoivat vasta Minnan täytettyä 18 vuotta. Hän muutti omaan asuntoon, alkoi seurustella vakavasti ja tuli pian raskaaksi. **Lapsen isä jätti Minnan pian lapsen syntymän jälkeen.** Minnan

rahat eivät riittäneet elämiseen ja hänestä tulikin nopeasti **sosiaali-**
toimiston asiakas. Minna ei itsekään osaa sanoa mikä oli syy siihen,
että hän lopulta petti lupauksensa ja **sortui alkoholiin.** ... Minna ei
itse huomannut kuinka **hänen elämänsä luisui vähitellen samanlaiseksi**
kuin hänen vanhempiansa elämä oli ollut. Hän oli ollut varma, ettei
hänen omien lapsiensä lapsuus tulisi ikinä olemaan samanlainen kuin
hänen lapsuutensa oli ollut. Toisin kuitenkin kävi. (2)

Vaikka Minnalla on ollut vahva pyrkimys välttää alkoholin nauttimista, hän ajautuu vaiheittain kovenevien, ”todellisten ongelmien” kierteeseen ja sortuu alkoholiin, minkä seurauksena hänen elämänkulkunsa alkaa muotoutua vanhempiansa elämänkulun kaltaiseksi. Todelliset ongelmat sisältävät avioliiton kariutumisen ja taloudellisen romahduksen, joiden kautta oman tahdon vastainen sortuminen viinaan tulee tarinassa ymmärrettäväksi. Minnan ”elämä luisuu” vähitellen pois omasta hallinnasta; elämäksi, jota hän viimeiseksi olisi itselleen ja lapsilleen halunnut. Syöksykierre aiheutui siis sekä ulkoisista olosuhteista että sisäisistä syistä.

Tätä syöksykierrettä seuraa sellainen pohjakosketustarinoina tyypillinen havahtuminen, joka edellyttää muiden ihmisten tai viranomaisten vahvaa puuttumista tilanteeseen.

Minna **havahtui** ensimmäistä kertaa vasta silloin kun neuvolan terveydenhoitaja teki ensimmäisen **lastensuojeluilmoituksen.** Minna **hakeutui** samana päivänä **päihdeklinalle ja siitä lähtien hän on ollut raitis.** Taival ei ollut helppo, mutta Minna **pysyi vahvana.** Hänen elämänsä alkoi tulla **vähitellen myös onnen hetkiä,** jotka motivoivat Minnaa raitistumisessa. Hän sai vihdoin monen työttömän vuoden jälkeen **vakituisen työpaikan.** **Raha-asiat** tulivat tämän ansiosta vähitellen kuntoon. Myös **sosiaaliset verkostot** vahvistuivat työpaikan myötä ja Minna sai todellisia **ystäviä.** Uusien ystäviensä kautta Minna myös tapasi **nykyisen miehensä,** jota hän nimittää elämänsä rakkaudeksi. He ovat seurustelleet nyt 5 vuotta ja he **suunnittelevat häitä ensi kesäksi.** Minna **odottaa toista lastaan.** Minnan elämä suistui

kielteiseen noidankehään, mutta sieltä selvittyään hän vaikuttaa silmissäni vahvemmalta ja tasapainoisemmalta nuorelta naiselta kuin moni muu. (2)

Tässä tarinassa herätyksen tuoja on neuvolan terveydenhoitaja, joka tekee lastensuojeluilmoituksen. Minnan havahtuminen ja sitä kautta hakeutuminen päihdehoitoon edellyttää tätä ulkopuolisen tahon tilanteeseen puuttumista, joten viranomaiset ovat tässä mielessä tarinan positiivisia toimijoita. Myös Minnan oma muutokseen pyrkivä toimijuus nousee esille. Vaikka taival muutokseen ei ole helppo, saa Minna ”vahvana pysymisensä” kautta vähitellen tilanteensa kohenemaan ja kokee myös onnen hetkiä. Muita mielekkään elämän osatekijöitä, joita Minna vähitellen saavuttaa, ovat vakituinen työpaikka, taloudellinen toimeentulo, sosiaalisten verkostojen koheneminen (”sai todellisia ystäviä”) sekä nykyinen aviomies, jonka kanssa suunnitellaan kesähäitä ja toista lasta. Se että häitä suunnitellaan viiden vuoden seurustelun jälkeen viittaa vahvaan kontrastiin suhteessa aikaisempaan ajautumiseen ja koheltamiseen.

Vaikka Minnan elämä suistui hallitsemattomaan noidankehään, hänestä kehkeytyi lopulta voittaja: ”vahvempi ja tasapainoisempi nuori nainen kuin moni muu”. Kun ajautumisen ja koheltamisen aiheuttaman umpikujan voittamiseen on tarvittu toisten apua, tilanteen kohennuttua Minnan oma toimintakyky on vahva, yhteistyösuhteet toimivat moitteettomasti ja elämä hymyilee.

Elämänhallintatarina

Toiseksi eniten, yhdeksän kappaletta, olemme tunnistaneet aineistosta elämänhallintatarinoita. Näissä ei ole yksittäistä selkeää tarinan käännekohtaa. Tyypillinen elämänhallintatarina etenee seuraavasti:

Minna miettii syntymäpäivänsä aattona elämäänsä, **taival on vaatinut kompromisseja, tiukkoja päätöksiä ja luopumista**. Nyt hän on saavuttanut osan tavoitteistaan. Kaikkea hän tuskin tulisi saavuttamaan, sillä ihmisellä tuli aina olla uusia unelmia, pysähtymistä ei Minnan maailmassa ollut. Hän oli kuitenkin tyytyväinen elämäänsä, **mielekäs työ, läheisiä, asunto ja harrastuksia**. Joskus ystävät kysyivät tuntuiko hänestä, että hän oli jäänyt paitsi jostain ratkaisuja tehdessään. Katsellessaan nyt ympärilleen Minna tiesi, ettei. Hänestä **tuntui kokonaiselta ja ehjältä**, siis siinä määrin kuin kunnianhimoinen ja itseään kehittävä ihminen voi olla. Minna oli kokenut sekä henkilökohtaisesti että yhteiskunnallisesti sekä nousu- että laskukausia, mutta hän uskoi vakaasti siihen, että kaikki **kokemansa asiat olivat muokanneet hänestä juuri sen ihmisen kuin hän nyt oli** ja siksi hän ei muuttaisi mitään. No ehkä voisi tehdä vain jotain hienosäätöä. (1)

Elämänhallintatarina ei siis ole kaiken kattavaa asioiden hallitsemista. Ei voisikaan olla, koska jo aineiston keruussa käytetty kehystarina kutsui kirjoittajaa elämän ristiriitojen ja ajoittain ylitsepääsemättömiltä vaikuttavien ongelmien kuvaukseen. Elämänhallintatarinassa haasteiden värittämään elämään kuitenkin suhtaudutaan ilman uhrin asemaan vaipumista missään tarinan vaiheessa. Vaikka Minna on kokenut myös laskukausia ja taival on vaatinut ”kompromisseja, tiukkoja päätöksiä ja luopumista”, se nähdään silti arvokkaana. Myös kunnianhimoiset tavoitteet ja elämän aikana muuntuvat haaveet ovat tärkeitä siitä huolimatta, etteivät ne toteutuisi kokonaan. Koetut asiat muokkaavat arvokkaalla tavalla ihmisen sellaiseksi, mitä hän lopulta on. Elämä tuntuu eheältä ja kokonaiselta. Saavutetut tyytyväisyyden lähteet – mielekäs työ, läheiset, asunto ja harrastukset – ovat samansuuntaisesti perinteisiä kuin pohjakosketustarinoissakin.

Elämänhallintatarinaa voi kertoa myös edellistä otetta konkreettisemmin kuten seuraavassa, eri henkilön kirjoittamassa tarinassa tehdään:

(Alussa on kuvausta lapsuuden haasteista, erityisesti äidin roolin tyyppisistä velvoitteista suhteessa pikkusiskoon.) Opiskeluaikoina koin

kuitenkin uudenlaista vapautta. Nautin opiskelijaelämästä ja tietynlaisesta vastuun väistymisestä elämässäni. Opiskeluaikoina tapasin tulevan aviomieheni Matin. Asetuimme asumaan pääkaupunkiseudulle, josta me molemmat saimme opintojamme vastaavaa työtä. Vuosien varrella saimme **kaksi ihanaa lasta, tytön ja pojan**, ja he ovatkin elämäni ilostus ja suurin valon lähde. Ikävä kyllä Matin kanssa asiat eivät sujuneet toivomallani tavalla, vaan päädyimme avioeroon viisi vuotta sitten. Jo jonkin aikaa ennen eroamme **olin jo sisimmässäni ymmärtänyt, että Matti ei lapsia kohtaan tuntemastaan rakkaudesta huolimatta jaksanut elää tavallista perhearkea**. Mitä pidemmälle hän pääsi työurallansa, sitä tärkeämmäksi hänelle muodostuivat illanvietot ja matkat milloin asiakkaiden, milloin työkavereiden kanssa.

Samaan aikaan **minä yritin hoitaa oman vaativan työni ja hoitaa kodin lisäksi kaksi pientä lasta**. Nuorimmaiseni sairasti pitkän ja rankan korvatulehdus- ja keuhkokuumekierteen ja näin jälkikäteen **ei voi kuin ihmetellä kuinka pysyin uupumuksesta huolimatta itse tervejärkisenä**. Tällä hetkellä olen päässyt yli avioeron aiheuttamasta pettymyksestä ja surun tunteista. Iloiset, ihanat lapseni ovat jo 15- ja 18-vuotiaita. Olen myös **tavannut uuden ihmisen**, jonka kanssa toivon voivani elää yhdessä vanhaksi mummonhöppänäksi asti. **Suunnitellemme yhdessä muuttoa pääkaupunkiseudulta takaisin kotiseudulleni Itä-Suomeen. Olen iloinen siitä, että myös lapset ovat muutosta innoissaan**. Palattuani kotiseudulle **voin olla enemmän tukena vanhenevalle isälleni**. Ja kun vien jälleen äitienpäiväkukan äitini haudalle, **voin lausua vilpittömästi – esikoisesi pärjäsi sittenkin!** (7)

Vaikkei tässäkään minämuodossa kirjoitetussa tarinassa kaikki ole hallinnassa, on hallinta-aspekti suhteessa kehystarinan toimeksiantoon vahva. Tarinan päähenkilölle kovatkaan kolaukset ja pettymykset – aviomiehen osallistumattomuus perheen arkeen, avioero, yksinhuoltajuus ja lasten sairastelu – eivät ole lamaannuksen lähde, vaan parhaansa yrittäminen tilanteessa kuin tilanteessa on leimallista päähenkilölle. Minäkertoja ihmettelee itsekin, kuinka pysyi uupumuksestaan huolimatta terve-

järkisenä. Hänen tarinansa ei sisällä omaa sekoilua, ei romahtamista pohjakosketukseen eikä ulkopuolisen intervention tarvetta. Päähenkilön suhtautuminen toistenkin toimijoiden heikkouksiin on ymmärtävää.

Tässäkin tarinassa elämän mielekkyyden lähteet ovat perinteisiä: ilo kahdesta lapsesta, uudesta elämänkumppanista ja perheen yhteisistä muuttosuunnitelmista kertojan kotiseudulle. Niistä kerrotaan kuitenkin poikkeuksellisen riemullisesti ja kutoen tarina hallituksi kokonaisuudeksi. Elämänhallintatarinan päähenkilö on toimielias ja itsenäinen oman elämänsä rakentaja, jonka katse on vahvasti tulevaisuudessa. Vaikka elämänhallintatarinoissa painottuu yksilöllisen selviytymisen eetos, on kiinnostavaa, etteivät tarinat palaudu kokonaan individualismin ideaan. Mukaan kutoutuu aineksia sekä sellaisesta sosiaalitieteellisestä lähestymistavasta, jossa kokemuksien katsotaan vahvasti muokkaavan ihmistä että sellaisesta humanistisesta ajattelusta, jossa syviä pettymyksiä aiheuttanutta ymmärretään (puolisoa joka ei pystynyt isyyteen). Lisäksi siinä on läsnä myös pohjakosketustarinoissa esiintynyttä ajoittaista psykologista vaikeutta ymmärtää täysin omaa toimintaa, vaikka tässä päähenkilön toiminta jäsenyykin sinänsä positiivisesti (pysyminen tervejärkisenä uupumuksesta huolimatta).

Itsensä löytämisen tarina

Itsensä löytämisen tarinoita on aineistossa kuusi kappaletta. Ne on tunnistettavissa omaksi ryhmäkseen erityisesti tavastaan erottaa vahvasti toisistaan elämän sisäinen ja ulkoinen puoli (vrt. Komulainen 1998; Leivo 2011), kuten seuraavassa otteessa tapahtuu:

(Alussa kuvausta lapsuuden perheen vaikeuksista: taloudellisesta niukuudesta, isän alkoholin käytöstä ja riidoista.) Koulusta selvisin kunnialla, mutta **en tiennyt mitä haluaisin elämältä**. Pääsin opiskelemaan ja valmistuin, mutta **en ollut onnellinen**. Olin eristynyt sosiaalisesti ja ahdistunut. Tunne-elämä ei kehittynyt. Elin yksin pään sisällä,

olin mukana työelämässä ja **päällisin puolin asiat oli hyvin, mutta sisältä olin tyhjä**. En pystynyt läheisiin ihmissuhteisiin enkä luottanut kehenkään.

Sitten menin **ammatinvalinnan psykologille, joka auttoi minua miettimään mitä haluan elämältä**. Yhtäkkiä minulla oli mahdollisuuksia. **Sain tehdä valintoja eikä elämän tarvinnutkaan olla niin ilotonta ja ankeaa**. Irtisanouduin töistä, aloitin opiskelemaan uutta alaa, löysin miehen, sain uuden työn. Minulla on edelleen **toiveita ja unelmia** ja uskon että ne saattavat toteutua. Ja vaikka ne eivät toteutuisikaan, olen silti nyt tyytyväinen jopa onnellinen. En ole yksin enkä pelkää, minulla ei ole tarve eristäytyä. **Olen löytänyt itseni ja tunteeni – elän omaa elämääni**. Kesti 30 vuotta että mitta tuli täyteen ja olin valmis muutokseen, nyt 40 ikävuoden kohdalla saan nauttia siitä **työstä mitä olen itseni kanssa tehnyt**. Olen saanut paljon ja oppinut paljon. Näin on hyvä. (5)

Minämuotoinen kirjoittaja kuvaa nuoruuttaan sisäisesti tyhjäksi, vaikka päällisin puolin asiat olivat hyvin. Sisäinen tyhjiys liittyi epätietoisuuteen omista toiveista, onnellisuuden tunteen puuttumiseen, tunne-elämän ongelmiin ja kyvyttömyyteen läheisiin ihmissuhteisiin. Apua löytyy ammattiauttajalta, tässä tapauksessa ammatinvalinnan psykologilta, joka tuki oman halun ja tavoitteiden puntarointia. Itsetutkiskelun seurauksena oli suuria mullistuksia: irtisanoutuminen töistä, uudelle opiskelualalle hakeutuminen sekä uuden työn ja miehen löytäminen. Muistakin tarinatyypeistä tutut mielekkään elämän indikaattorit, uusi mies ja työpaikka, ovat siis mukana tarinassa, mutta painotus on edellä esiteltyjä tarinoita enemmän *oman itsen kanssa tehdyn työn kautta saavutetussa menestyksessä*. Olennaisinta on omannäköisen elämän eläminen, ei niinkään sen konkreettinen sisältö.

Itsensä löytämisen tarinoissa voivat päähenkilön omat ja toisten mieltymykset kontrastoitua vielä edellistä aineisto-otettakin jyrkemmin, kuten seuraavissa, kahden eri henkilön kirjoittamissa, aineistokatkelmissa tapahtuu.

Minnan vanhemmat odottivat lapsiltaan menestystä ja jatkuva vertailu sisaruksiin sai Minnan tuntemaan itsensä mitättömäksi. Minna oli luova, ei urheilullinen kuin muut, mutta hän **ei päässyt toteuttamaan itseään** taidekurssille, ainoastaan hiihtokilpailuihin, kun **isä pakotti**. Lukiossa Minna **alkoi löytää itseään**, kun hän pääsi hyvän opettajan kuvaamataitokurssille. Hän intoutui taiteesta ja huomasi että yksinäisyyttä voi hoitaa maalaamalla. Hän ei kuitenkaan pääse haluamaansa korkeakouluun, vaan päätyy siivoojaksi. 24-vuotiaana Minna **saa haluamansa opiskelupaikan** ja on onnellinen saavutuksestaan. Minnan **vanhemmat eivät ole tyytyväisiä**. He ovat sitä mieltä, että Minna hukkaa elämänsä eikä pärjää alalla. (Kirjoittaja ei ehdi muotoilla tarinan loppua yksityiskohtaisesti) (12)

(Kuvausta erosta) **Onneksi osasin kuunnella itseäni** ja tajusin, ettei suhde tule ikinä olemaan sitä **mitä halusin**. Onneksi osasin päästää irti. Ja tässä sitä ollaan – omat häät tulossa miehen kanssa, jota ei ole tarvinnut epäillä hetkeäkään. Opiskelupaikan vaihtaminenkin oli **raskas ja rohkea päätös**. Jättäytyminen yliopistosta oli **vastoin kaikkia kotoa perimiäni arvoja**. Viimein onneksi tein sen. Parin vuoden kokemus sairaanhoitajan työstä on **varmistanut haluani oikeasti auttaa muita ja tehdä käytännöllistä työtä**. Vaikka perheeni oli silloin kovin pettynyt, ovat he viimein tainneet tajuta asian. **Olen oikeasti onnellinen**. (11)

Ylemmän katkelman alussa vanhempien ylläpitämä menestymisen ja kilpailemisen velvoite saa tarinan päähenkilön tuntemaan itsensä mitättömäksi. Itsensä toteuttamisen mahdollisuudet murskaantuvat isän erilaisten arvostusten takia ennen lukioikää. Itsensä löytäminen alkaa lukiossa hyvän opettajan avustuksella. Kun Minna myöhemmin onnistuu saamaan haluamansa, vanhemmat eivät vielääkään ole tyytyväisiä, koska epäilevät, ettei Minna menesty riittävästi alalla. Itsensä löytäminen ei siis tarkoita automaattista sopusointua ulkoisten paineiden kanssa.

Jälkimmäisessä katkelmassa itsensä kuuntelemisen oppinut kirjoittajaminä kuvaa tekemiään rohkeita valintoja: epätydyttävän parisuhteen lopettamista ja yliopisto-opiskelun vaihtamista sairaanhoidon opinnoiksi vastoin kotoa perittyjä arvoja. Oman itsen kuunteleminen tuottaa tuloksenaan onnelliset häät luotettavan miehen kanssa ja mielekkään, käytännöllisen työn, jossa voi auttaa muita. Itsensä löytäminen ja kuunteleminen voi siis johtaa humanimpiin valintoihin kuin ulkoiset, menestystä ja kilpailua korostavat odotukset. Se saattaa myös kohentaa hyppäyksenomaisesti sosiaalisia suhteita ja elämän laatua.

Sopeutumistarina

Sopeutumistarinoita on aineistossa vain kolme kappaletta. Vaikka niissä on osin yhteisiä piirteitä elämänhallintatarinaan ja itsenä löytämisen tarinaan, muodostavat ne kuitenkin selvästi oman kertomustyyppinsä. Vaikka ne ovat elämänhallintatarinan tavoin melko staattisia tarinoita ilman suuria käännteitä, päähenkilön toimijuus jäsentyy niissä eri tavoin kuin elämänhallintatarinoissa (vrt. Gergen 1998). Niissä ei myöskään ole edellä itsenä löytäneen tarinalle tyypillistä itsetutkiskelua ja sitä kautta saavutettavaa muutosta kohti tyydyttävämpää elämää vaan vapaaehtoista tyytymistä selviytymiseen arkisen elämän virrassa sellaisena kuin se on.

On vuosi 2021. Minna on nyt 35-vuotias ja **melko** onnellinen ja tyytyväinen elämäänsä. Hänen elämäänsä on kuitenkin mahtunut monenlaisia tapahtumia, joita **jotkut kutsuvat vastoinkäymisiksi**. **Toiset voisivat kutsua sitä elämäksi**. Minna syntyi **melko** normaaliin perheeseen. Hänen isänsä kuitenkin kuoli kun hän oli 13-vuotias. **Itse Minna ei nää tapahtumaa tragediana – onhan se hänen ainoa todellisuutensa**. Muiden silmissä nuorena koettu isän menetys herätti kuitenkin surua ja sääliä ja varsinkin Nuorena Minna kuuli siitä usein.

Minna solmi ensimmäisen avioliittonsa hyvin nuorena ja sai lapsen vasta 19-vuotiaana. Samanaikaisesti Minna opiskeli itselleen ammatin. Hänestä tuli kokki – **ammatti josta hän oli aina unelmoinut** ja josta hän nautti kovasti 25-vuotiaana **Minna erosi aviomiehestään ja jäi yksinhuoltajaksi lapselleen**. Taloudellisesti elämä oli melko tiukkaa ja elämä muutoinkin paikoin yksinäistä. Minnalla ihmissuhteet ovat usein olleet lyhyitä ja epävakaista ja näyttikin että hänellä on **vaikeuksia solmia kestäviä ihmissuhteita**.

Tällä hetkellä Minna on kuitenkin tyytyväinen elämäänsä. Hänen lapsensa on murrosikäinen ja **suhde lapseen on hyvä**. Minna **elää lapsensa kanssa kahdestaan, tekee unelmatyötä kokkina ja on kaikin puolin tasapainoinen eikä haikaile kuuta taivaalta**. (16)

Sopeutumistarinan Minna ei korosta vastoinkäymisiään. Elämä on sellaista kuin on, vastoinkäymisineenkin, eikä Minna problematisoi sitä omaa kokemusmaailmaansa laajemmasta perspektiivistä. Hän toimii jo nuoruudessaan perinteisten arvojen ohjaamana – solmii avioliiton, hankkii lapsen ja opiskelee ammatin – mutta hän ei tavoittele kertomuksessaan suurta rakkautta eikä korkeaa ammatillista statusta. Vaikka kyse on kouluttautumisesta omaan unelma-ammattiin, kokiksi, kirjoittaja ei tee tästä itsensä löytämisen tarinan tapaan erityistä numeroa tai kontrostoi ratkaisunsa ristiriitaisuutta muiden odotuksiin. Tarinaan ei muutoinkaan sisälly vastustajia, vaan tapahtumat, kuten avioero ja yksinhuoltajuus, kohdataan ilman moralisointia. Minna ei myöskään arvostele omaa entistä tai nykyistä toimintaansa, vaikka vaikeuksia ilmeneekin. Otteen lopun mielekkään elämän indikaattorit – hyvä suhde lapseen, unelmatyö ja tasapainoinen elämä – ovat sukua muidenkin tarinoiden onnen lähteille, mutta erityisyytenä on se, ettei sopeutumistarinan Minna tavoittele kuuta taivaalta. Riittävän hyvä elämä yksinhuoltajana on tarpeeksi.

Sopeutumistarinoissa vastoinikäymiset voivat olla paitsi elämään kuuluvia asioita, joita on turha surkutella, myös mielekkyyden lähteitä, kuten seuraavissa katkelmissa:

Nykypäivänä tiedän että **historia on osa minua**. Toisaalta tajuan kirkkaasti sen että **tätä elämä on**. Pysin elämään tässä ja nyt. (3)

Minna tuntee tällä hetkellä elävänsä **mielekästä elämää**, koska ajattelee **vastoinikäymisten muokanneen hänestä sellaisen ihmisen kuin mitä hän nyt on**. Toisaalta hän ei myöskään voi tietää millainen tilanne voisi olla, jos hän menneisyydessään olisi tehnyt toisenlaisia valintoja. Siispä on **turha murehtia**. (13)

Kun itsensä löytämisen tarinan ydin ja muutos parempaan löytyi ihmisen sisältä omaa itseä tutkailemalla, niin sopeutumistarinoissa se löytyy päähenkilön yleisestä elämänasenteesta, jota voisi kutsua esimerkiksi sanoilla mutkaton tai realistinen. Elämänhistoria muodostaa ihmisestä sen, mitä hän on. Hän voi arvioida asioita vain elämänhistoriansa antamien resurssien mukaan, mutta ilman että olosuhteisiin sopeutumiseen liittyisi varsinaista ongelmaa. Vaikka sopeutumistarinoiden päähenkilön mutkaton elämänasenne muistuttaa osin elämänhallintatarinan päähenkilön elämänasennetta, siinä ei kuitenkaan ole saamaa tavoitteellisuutta ja tulevaisuuteen suuntautumista. Mielekkyyden tuojaksi riittää elämä ”tässä ja nyt”, menneisyyttä tai tulevaisuutta turhia murehtimatta.

Kulttuuristen tarinoiden imu ja niiden tutkiminen

Aineistosta löytyi neljä erilaista tarinatyyppiä. Näitä olivat pohjakosketustarina, elämänhallintatarina, itsensä löytämisen tarina ja sopeutumistarina, joiden kaikkien imuun on tarinoiden erilaisuudesta huolimatta hämmästyttävän helppo eläytyä. Tarinoihin on kudottu arjesta tuttuja aineksia. Ne edustavat sellaisia kulttuurisia jäsennyksiä ja käytäntöjä,

joiden avulla ihmisten on mahdollista luoda merkitystä ja järjestystä elämänsä nyky-Suomessa (vrt. Hänninen & Koski-Jännes 2000, 198; Bruner 1990). Eläytymismenetelmäaineisto näyttää siis tuottavan ta-voittlemaamme kulttuuristen tarinoiden kirjoja.

Tarinatyypit poikkeavat toisistaan selvästi juonen, toimijuuden ja avainmetaforan suhteen. Olemme koonneet seuraavaan taulukkoon kunkin neljän tarinatyypin keskeiset, muista erottuvat piirteet.

TARINATYYPI (oma kokemus / toisen näkemys)	JUONI & KÄÄNNE	TOIMIJUUS	AVAIN- METAFORA
Pohjakosketus- tarina (1/9)	Syöksykierre johtaa pohjakosketukseen, joka toimii käännekohtana. Käänteeseen/vaikeuksien voittamisen jälkeen elämä hymyilee.	Ulkoiset voimat tai sisäiset irrationaaliset taipumukset vievät pohjalle. Käänteessä ystävät tai viranomaiset avuksi. Oma harkittu toimijuus auttaa vaikeuksien voittamisessa.	Vaikeuksien kautta voittoon!
Elämänhallinta- tarina (8/1)	Elämää eletään ja muutetaan aktiivisesti. Vaikkei kaikki ongelmat ratkeaisi, suhde niihin muuttuu.	Vahva oma tavoitteellinen toimeliaisuus (ja siihen liit-tyvä refleksiivisyys) koko tarinan ajan.	Olen oman elämäni herra!
Itsensä löytämi- sen tarina (6/0)	Vaiheittainen kasvu kohti oman näköistä elämää tuo onnen.	Oman (luontaisen) toimijuuden löytäminen auktoriteeteista riippumatta.	Onnellisuus kumpuaa itsensä löytämisestä ja toteuttamisesta!
Sopeutumis- tarina (2/1)	Tarina etenee ilman selvää juonen kaarta tai käännettä.	Toimijuus tässä ja nyt selviytymistä. Ei suuria tavoitteita.	Tätä elämä on!

Yleisin tarinatyypeistä on pohjakosketustarina, jonka aikahorisontissa umpikujaan ajautunut elämä ja elämän käännekohtan jälkeinen uusi elämä erottuvat selvästi toisistaan erillisiksi jaksoiksi. Menneessä on koettu ongelmien syöksykierre ja tämän päätteeksi raju pohjakosketus, jossa on tapahtunut pysähdys tai herätys. Pysähdyksen on yleensä aiheuttanut jonkun ulkopuolisen, yleisimmin ystävien tai vieranomaisten, puuttuminen tapahtumien kulkuun, mutta varsinaisen muutoksen käynnistyminen on vaatinut päähenkilön omaa heräämistä huomaamaan avun ja muutoksen tarpeensa. Lopulta vaikeudet vähitellen voitetaan oman toimeliaisuuden ja muilta saadun avun turvin, jonka jälkeen elämä hymyilee. Muodoltaan pohjakosketustarinoita voisi luonnehtia V:n mallisiksi. Tarinassa voi olla useampikin repsahdus, käännekohta ja kuvaus taistelusta vaikeuksien kanssa (tupla tai tripla V), mutta tarinan lopussa elämän voittokulku korostuu kontrastoituaan yhteen tai useampaan pohjakosketukseen. Vaikeuksien poistuttua elämästä kaikki on hyvin.

Aineistosta löytyy myös kaksi yleistä tarinatyyppiä, elämänhallintatarina ja itsensä löytämisen tarina, joissa päähenkilön oma yksilöllisyys ja toimijuus korostuvat selvästi pohjakosketustarinaa vahvemmin. Elämänhallintatarinoissa päähenkilölle tunnusomaista on vahva, koko tarinan läpi jatkuva toimeliaisuus. Tähän toimeliaisuuteen saattaa liittyä myös refleksiivinen kyky, joka sisältää toisen näkökulman pohdintaa ja vastoinikäymisten jäsentämistä hyödyllisinä elämäkokemuksina. Elämänhallintatarinat sisältävät toisinaan pohjakosketustarinan tapaan laskusuhdanteita, mutta olennaista on, että ne eivät johda romahdukseen vaan niiden läpi voi luovia olemalla tavoitteellinen, aktiivinen ja kunnianhimoinen. Muodoltaan elämänhallintatarinaa voi siis kuvata tasaisempaan viivana kuin pohjakosketustarinaa. Itsenä löytämisen tarinoissa edetään vaiheittain tai sykäyksittäin kohti oman näköistä elämää. Tarinan jännite syntyy siitä, että omaa itseään ja siihen liittyvää onnellisuuden mahdollisuutta etsivä yksilö joutuu kovaan kamppailuun ulkoisten odotusten ja oman todellisen itsen kanssa. Olennainen muutos tapahtuu ihmisen sisällä, jonka jälkeen myös muut palaset lokshtelevat elämässä kohdalleen. Itsensä löytämisen tarina muistuttaa siinä mielessä

pohjakosketustarinaa, että käännettä tai itsensä löytämistä edeltävä ja sitä seuraava aika erottuvat selvästi toisistaan. Piirrokseksi ajateltavalta muodoltaan itsensä löytämisen tarina on kuitenkin erilainen kuin pohjakosketustarinan V-kirjaimen muoto: ennen itsensä löytämistä tarinaa kuvaava viiva liikkuu matalalla ja nousee selvästi korkeammalle tasolle itsensä löytämisen jälkeen. Itsensä löytämiseen liittyy muita tarinatyyppejä enemmän emotionaalisia kuvauksia ja se on luontevaa liittää humanistiseen eetokseen, jossa esimerkiksi korkeat uraodotukset korvautuvat yhteiskunnassa vähemmän arvostetulla auttamistyöllä.

Neljäntenä tarinatyyppinä aineistosta löytyy vielä pieni joukko sopeutumistarinoita, joissa ei kuvata elämää tarinan juonenkäänteiden kautta, vaan pikemminkin jatkuvana sopeutumisprosessina realiteetteihin. Realiteettien ymmärtäminen ja niihin mukautuminen on avain tasapainoiseen elämään. Sopeutumistarinat ovat eräänlaisia arvosuuntautuneita metatarinoita, joissa keskeisintä ei ole niinkään se, mitä elämässä konkreettisesti ottaen tapahtuu vaan edellä kuvatun ”opetuksen” esiintuominen. Muodoltaan sopeutumistarinan kulku on sillä tavalla tasaista, ettei se sisällä merkittäviä voittoja eikä vastaantulevissa vaikeuksissa vellota. Vastoinikäymiset yksinkertaisesti kuuluvat elämään. Menneisyyden tai tulevaisuuden murehtiminen ei hyödytä, vaan tärkeää on elää tässä ja nyt niiden tilanteiden mukaan, joita vastaan kulloinkin tulee.

On kiinnostavaa, että tarinat poikkesivat toisistaan paljon enemmän kehyskertomustoimeksiannon kuin tiedettyjen taustamuuttujien – kirjoittajan iän, sukupuolen tai opiskelualan – mukaan. Kehyskertomuksen suuntaavuus näkyy numeerisessa muodossa edellä esitetyn taulukon vasemmassa sarakkeessa: pohjakosketustarinoista melkein kaikki (yhdeksän kymmenestä) on toisen näkökulmaan ohjeistavan kehyskertomuksen satoa, kun taas elämänhallintatarinat ja itsensä löytämisen tarinat ovat miltei poikkeuksetta oman kokemuksen näkökulmaan ohjeistavan kehyskertomuksen tuottamia. Tämä havainto tukee eläytymismenetelmäkirjallisuuden alkuperäistä ideaa siitä, että tässä aineistotyyppissä on mielekästä keskittyä kausaalisiksi oletettujen muuttujien sijasta erilaisten kehyskertomusvariaatioiden kokeiluun

ja kehittelyyn. Toisen henkilön näkökulmasta kirjoittaminen näyttää siis kutsuvan vahvasti sellaiseen vaikeuksien kautta voittoon -tarinaan, johon kuuluu raju pohjakosketus. Toisin sanoen elokuvista, kirjoista ja lehdistä tuttu mallitarina suurien vaikeuksien voittamisesta on luontevaa ottaa käyttöön kuvattaessa toisten ihmisten elämän kulkua. Näissä tarinoissa korostuu myös tarinan päähenkilön läheisten, joihin siis myös tarinan kirjoittaja kuuluu, myönteinen rooli päähenkilön elämänselämykseen.

Asian kääntöpuoli – se että valtaosa kirjoittajista, joita pyydettiin eläytymään päähenkilön osaan, otti yksilökeskeisen näkökulman – on myös kiinnostava. Tästä voisi päätellä, että individualistinen ajattelutapa on voimissaan aikakauden hallitsevana diskurssina. Toisaalta olisi yhtä perusteltua väittää tukeutumalla toisella kehyskertomuksella kerättyyn aineistoon, että hallitseva diskurssi tai tarinatyyppi on edellä kuvattu pohjakosketustarina, jossa yksilölliset painotukset ovat pienempiä. Ehkäpä kyse ei olekaan yhden tarinatyyppin hallitsevuudesta vaan siitä, että tarinoilla on erilaiset käyttötavat. Yksilökeskeisen ja pohjakosketusta korostavan tarinatyyppin systemaattista eroa on mahdollista puntaroida tältä kannalta suhteessa sosiaalipsykologiseen traditioon, jossa erotetaan usein toimijan spontaani ja toisen katseeseen orientoituva puoli, joita amerikkalainen symbolisen interaktionismin klassikko Georg Herbert Mead (1934) nimittää ”subjektiminäksi” ja ”objektiminäksi”. Meadiläisessä katsannossa ihmisen minuuden kehittymisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että hän oppii näkemään itseään toisen silmin. Ehkäpä on niin, että aikuisella on käytössään kaksi vaikeuksista kertomisen tapaa, joita voitaisiin nimittää kuulijoihin orientoituvaksi ”objektiminämoodiksi” ja spontaania toimintaa korostavaksi ”subjektiminämoodiksi”. Objektiminämoodi olisi sellainen, jossa tapahtumakulkuja kerrotaan toisten katseen kannalta mahdollisimman ymmärrettävällä tavalla, jota aineistossamme edustaisivat pohjakosketustarinat. Subjektiminämoodia edustaisivat puolestaan elämänhallinta- ja itsensäeläytämistarinat. Vaikka nekin perustuvat kulttuurisiin mallitarinoihin, ne ovat tyyliltään pohjakosketustarinoita spontaanin tuntuista.

Kohdattujen ongelmien kuvauksissa ei kuitenkaan ole kyse pelkästään minuuden rakenteesta, vaan myös siitä, missä tilanteissa asioita kuvataan. Olisikin kiinnostavaa pohtia, ovatko (objektiminämöodin mukaiset) pohjakosketustarinat yleisemmin käytössä tilanteissa, joissa kertomusta suhteutetaan toisen katseeseen ja (subjektimöodin mukaiset) elämönhallinta- ja itsensä löytämistarinat puolestaan tilanteissa, joissa vapaa assosiaatio omasta näkökulmasta korostuu. Tutkimuksessa olisi-kin tärkeää analysoida moniulotteisesti ja hienovaraisesti, millaisena aineistonkeruutilanne tutkitun henkilön kannalta avautuu.

Toinen analyysistä noussut varaus suhteessa individualismiin ylivaltaoletukseen on se, että individualistinen puhetapa sai useammanlaisia muotoja. Elämönhallintatarina ja itsensä löytämisen tarina ovat itse asiassa idealtaan varsin erilaisia. Elämönhallintatarinan sankari on toimielias ja rationaalinen ympäristönsä muuttaja, kun taas itsensä etsijä suuntaa tarmoaan paljolti sisäisen elämänsä puntarointiin. Näin ollen ajatus hegemonisesta individualismista täydentyy tai lievenee myös siinä suhteessa, että sekä elämönhallintatarinat että itsensä löytämisen tarinat sisältävät aineksia muistakin suunnista kuin individualismista. Niihin sisältyy interdiskursiivisia kosketuspintoja toisia ihmisiä ymmärtävään humanismiin ja elämäkokemuksia jäsentävään sosiaalipsykologiseen ajatteluun. Itsensä löytämisen tarinan voidaan myös ajatella resonoivan luontevasti sellaisen biologisen ajattelutavan kanssa, jossa yksilöiden oletetaan syntyvän perustavanlaatuisesti erilaisiksi.

Kun olemme pyrkineet performatiivisen sosiaalitieteen innoittamina tarkastelemaan kausaalisuhteiden kuvaamista avarammin ihmisten kuviteltavissa olevia tapahtumakulkuja, on kiinnostavaa pohtia, miten tuo kuvittelukyky aineistossa toteutui. Tarinoiden kirjon suhteen saatiin esiin kuvittelukyvyn vaihtelua, vaikka kehyskertomusten toimeksiannot olivat melko suuntaavia. Toisaalta meitä hämmästytti se seikka, ettei kehystarinan lopussa kuvattavaksi pyydetty ”kaikin puolin mielekäs elämä” tuottanut kovin suurta vaihtelua tarinoiden sisältöihin. Tarinoista puuttui esimerkiksi yhteiskunnallisesti osallistuva toiminta, jonka voisi hyvin kuvitella olevan eräs kaikin puolin mielekkään elämän lähde. Vaihtoehtoisia tulkintoja tälle puuttumiselle on kaksi: elämme

yhteiskunnallisen osallistumisen kannalta passiivista aikaa tai tarinoiden kirjo jäi toimeksiannon takia tässä suhteessa puutteelliseksi. Jatkossa olisikin mielekästä tutkia sitä, millaiset kehystarinat voisivat stimuloida vastaajien kuvittelukykyä nyt toteutunutta avaremmin. Toisaalta kehystarinoita voisi suunnata myös konkreettisempiin arjen tapahtumiin, sellaisten tarinoiden kirjoittamiseen, joissa ihmiset käsittelevät päivittäisiä haasteita ja vuorovaikutuskulkuja. Kolmas eläytymismenetelmän kannalta kiinnostava aihepiiri voisi löytyä sellaisista hyvinvointiin ja mielenterveyteen liittyvistä teemoista, joita on arkaluonteisuutensa ja moniulotteisuutensa takia vaikea lähestyä tutkimuksellisesti. Ne mutkikkaat tavat, joilla ihminen voi ottaa huomioon sosiaalisia säännönmukaisuuksia (vrt. Eskola A. 1982; Järventie 1993) erityisesti hyvinvoinnin riskitilanteissa olisi tärkeää saada tutkimuskohteeksi monenlaisilla metodeilla.

Kuten filosofi Ludwig Wittgenstein (1981, 80) on esittänyt, tutkijan on hyvin vaikea nähdä sitä, mikä on avoinna silmiemme edessä. Eläytymismenetelmä on eräs keino tehdä näkyväksi arjen piilevää moniäänistä tietoa, joka on keskeinen inhimillisen toiminnan ja motivoitumisen resurssi.

Lähteet

- Bauman, Zygmunt (1997). *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.
- Bruner, Jerome (1990). *Acts of meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burr, Vivian (1995). *An introduction to social constructionism*. Lontoo: Routledge.
- Eskola, Antti (1982). *Vuorovaikutus, muutos, merkitys: sosiaalipsykologian perusteiden kriittinen tarkastelu*. Helsinki: Tammi.
- (1988). Non Active Role-Playing: Some Experiences. Teoksessa Antti Eskola, Anna Kihlström, David Kivinen, Klaus Weckroth & Oili Helena Ylijoki: *Blind Alleys in Social Psychology*. Amsterdam: North Holland.

- Eskola, Jari (1998). *Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä*. Tampere: Taju.
- (2007). Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1: Metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 71–86.
- Eskola, Jari & Juha Suoranta (1997). Tarinoita ja taulukoita tarinoista – esimerkki eläytymismenetelmäaineiston analysoinnista. Teoksessa Jari Eskola (toim.). *Eläytymismenetelmäopas*. Tampere: Tampereen yliopisto, 81–102.
- Gergen, Kenneth J. (1994). *Realities and Relationships. Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- (1998). *Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness: a Social Constructionist Account*. http://www.swarthmore.edu/Documents/faculty/gergen/Narrative_Moral_Identity_and_Historical_Consciousness.pdf, viitattu 5.5.2011.
- Gergen, Mary M. & Kenneth J. Gergen (2011). Performative Social Science and Psychology. *Forum: Qualitative Social Research* 12:1. <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1595>, viitattu 5.5.2011.
- Gubrium, Jaber F. & James A. Hostein (2009). *Analyzing Narrative Reality*. Los Angeles: SAGE.
- Hyvärinen, Matti (2006). Kerronnallinen tutkimus. http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf, viitattu 5.5.2011.
- Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Johanna Ruusuvaari & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 90–118.
- Hänninen, Vilma (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hänninen, Vilma & Anja Koski-Jännes (2000). Vapautumisen tarinat. Teoksessa Anja Koski-Jännes: *Miten riippuvuus voitetaan*. Helsinki: Otava, 197–226.
- Järventie, Irmeli (1993). *Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
- Komulainen, Katri (1998) *Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkertomuksissa*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 35.
- Leivo, Pia (2011). *"Mikähän musta oikein isona tulisi?" Narratiivinen tutkimus toista maisteritutkintoa suorittavien opiskelijoiden sosiaalityön opintoihin johtavista elämänkuluista ja identiteetin rakentamisesta*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

- Mead, Georg Herbert (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reinikainen, Marjo-Riitta (1999). Vammaisen nais- ja miesruumiin arvo. *Janus* 4/1999, 341–351.
- Riessman, Catherine Kohler (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: SAGE.
- Salonen, Marko (1999). Seksuaalisen suuntautumisen selittäminen. *Sosiologia* 36:3, 219–233.
- (2000). Eläytymismenetelmän koettelua. *Sosiologia* 37:1, 75–77.
- Suoninen, Eero (1999). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Diskurssianaalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Vilkko, Anni (1997). *Omaelämäkerta kohtaamisaikana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Wittgenstein, Ludvig (1981). *Filosofisia tutkimuksia*. Helsinki: WSOY.

4. OPETTAJA JA LASTEN HYVINVOINTI

Vaikka opettajia arvostetaan perinteisesti tietojen ja taitojen välittäjinä, heillä on tärkeä rooli lasten hyvinvoinnin ja sosioemotionaalisen kehityksen tukijoina. Opettaja jakaa arjen lasten kanssa ja voi vaikuttaa lasten tunne-elämään, käyttäytymiseen ja sosiaalisiin suhteisiin.

Lapsen hyvinvointi koostuu neljästä toisiinsa vaikuttavista osa-alueesta: fyysisestä, materiaalisesta, sosiaalisesta ja psyykkisestä hyvinvoinnista (vrt. OECD 2001). Fyysisen hyvinvointiin kuuluvat fysiologisten perustarpeiden tyydytys, terveydentila ja psykosomaattiset tuntemukset. Materiaalista hyvinvointia ilmaisevat käytettävissä olevat materiaaliset resurssit. Sosiaalista hyvinvointia rakentavat sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen käyttäytyminen. Psyykkinen hyvinvointi on usein välittävänä tekijänä muiden hyvinvoinnin osa-alueiden välillä, sillä psyyken tulkintojen kautta välittyvät niin fyysiset aistimukset kuin materiaaliset elinehdot ja ihmissuhdekokemukset. Psyykkinen hyvinvointi rakentuu emootioista, kognitiivisista arvioista ja psyykkisestä toimintakyvystä. Sen ilmentäjiä ovat lapsen subjektiivinen kokemus itsestään, voinnistaan, sosiaalisista suhteistaan, olosuhteistaan ja tilan-

teestaan sekä hänen kykynsä toimia erilaisissa tilanteissa (vrt. Diener ym. 1997, 25; Huppert 2005, 307).

Tässä artikkelissa tarkastellaan lapsen sosiaalisen hyvinvoinnin ja emotionaalisen hyvinvoinnin välistä suhdetta. Emotionaalisen hyvinvoinnin indikaattorina käytetään lapsen subjektiivista kokemusta omasta mielialastaan. Analyysi keskittyy lapsen opettajasuhteeseen, jota ei ole tutkittu vielä niin laajasti kuin lapsen ja vanhempien välistä suhdetta. Tavoitteena on selvittää, kykeneekö opettaja antamaan masennusoireisille lapsille sosiaalista tukea sekä onko opettaja heille tärkeä henkilö. Opettajasuhteen merkittävyyden selvittämiseksi verrataan opettaja-, vanhempi- ja vertaisryhmäsuhteiden yhteyttä lapsen masennusoireisiin. Lopuksi pohditaan, edistääkö kouluyhteisö mielialaltaan pahoinvoivien lasten hyvinvointia vai onko koulu heille sosioemotionaalinen loukku.

Lapsen masennusoireet ja opettajan tuki

Opettaja saattaa pystyä kompensoimaan emotionaalisissa riskiolosuhteissa kasvavien lasten kehitystä (ks. Pulkkinen 2002, 210). Esimerkiksi amerikkalaistutkimuksessa opettajasuhteen laatu vaikutti enemmän niihin 7–8-vuotiaisiin käytösongelmaisiin lapsiin, joita oli kohdeltu torjuvasti kotona (Hughes ym. 1999, 181). Opettajan kompensatiomahdollisuutta tukevat myös kiintymyssuhdeteoriaan (Bowlby 1969) pohjautuvat tutkimukset, joiden mukaan lapset voivat muodostaa opettajan kanssa erilaisia kiintymyssuhteita kuin vanhempien kanssa (Goossens & van IJzendoorn 1990; Howes ym. 1998; van IJzendoorn ym. 1992). Lähtöolettamuksena tässä artikkelissa onkin, että opettajan merkitys on erilainen masennusoireisille kuin hyvinvoiville lapsille.

Psykiatrisessa luokituksessa (DSM-IV) masennus on määritelty mielialahäiriöksi, joka ilmenee emotionaalisena pahoinvointina. Masennus on moniulotteinen ilmiö. Se vaikuttaa niin psykologiseen toimintakykyyn kuin sosiaalisiin suhteisiin. Aaron Beckin (1967) kog-

nitiivisen depressioteorian mukaan suurin osa masennusoireista on ensisijaisesti seurausta masentuneen henkilön negatiivisista ja vääristyneistä ajattelumalleista. Kun masentuneen käsitys itsestä, maailmasta ja tulevaisuudesta on pessimistinen, siitä seuraa myös negatiivisia emootioita. (Kovacs & Beck 1977, 21–23.) Kognitiivisen teorian mukaan masennus ilmenisi muun muassa siinä, kiinnittääkö lapsi huomionsa positiivisiin vai negatiivisiin seikkoihin kouluympäristössä sekä miten lapsi tulkitsee opettajalta saamaansa palautetta.

Kouluikäisen (6–12-vuotiaan) masennuksen merkkejä ovat alakuloisuus, surullisuus, syyllisyyden tunteet ja voimakas itsekritiikki. Käytöksen tasolla masennus ilmenee välinpitämättömyytenä omasta turvallisuudesta, itsetuhoisena käyttäytymisenä tai lievemmin siten, että lapsen koulumenestys heikkenee, kun lapsi ei jaksa hyödyntää kykyjään. (Sourander & Aronen 2007, 583.) Nuoruusiässä masennusoireet muuttuvat kuitenkin epätyypillisemmiksi. Jo alakoulun lopussa lapsen yleisin masennusoire voikin olla ärtyneisyys masentuneen mielialan sijaan. Siten varhaisnuoren masennusoireita saattaa olla vaikea erottaa normaalista mielialan vaihtelusta, joka on murrosiässä nopeaa ja hyvin pienet tapahtumat voivat heitellä tunnetiloja. Masentuneella mielialan muutos, kuten levottomuus ja ikävystyneisyys, kestää kuitenkin pitkään tai mieliala vaihtuu hyvin nopeasti äärimmäisyydestä toiseen. (Marttunen & Kaltiala-Heino 2007, 591–592, 601–604.) Vakavaa masennusta esiintyy ennen murrosikää 0,5–3 prosentilla lapsista, ja se on pojilla ja tytöillä yhtä yleistä (Sourander & Aronen 2007, 583). Nuoruusiässä masennus on tytöillä yleisempää. Vakavaa masennusta potee eri tutkimusten mukaan noin 2–10 prosenttia nuorista. (Marttunen & Kaltiala-Heino 2007, 601–603.)

Lasten itsensä raportoimat masentuneisuusoireet kahdeksanvuotiaana ennustavat laaja-alaisia haittoja kymmenen ja 15 vuotta myöhemmin – voimakkaat masennusoireet ennustavat jopa itsemurhaa 16-vuotiaana (Haavisto ym. 2004; Sourander ym. 2005; Sourander ym. 2001). Eniten lieviä tai vakavia masentuneisuusoireita 18-vuotiaana oli niillä suomalaispojilla, joita oli jatkuvasti kiusattu koulussa kahdeksanvuotiaana mutta jotka eivät olleet kiusanneet muita (Klomek

ym. 2008, 51). Suomessa kahdeksanvuotiaiden tyttöjen itsearvioidut masennusoireet lisääntyivät vuodesta 1989 vuoteen 2005. Opettajat ja vanhemmat eivät kuitenkaan havainneet, että lasten ongelmat olisivat lisääntyneet. (Sourander ym. 2008.) Opettajilta jäävätkin havaitsematta erityisesti tyttöjen masennusoireet (Kumpulainen ym. 1996; Puura ym. 1998). Vastakkainen tulos saatiin amerikkalaistutkimuksessa, jossa sekä opettajan että vanhempien arvio 8–11-vuotiaiden tyttöjen masennusoireista korreloi lasten omien arvioiden kanssa (Epkins & Meyers 1994).

Tutkimuskentällä vallitsee toistaiseksi epäselvyys siitä, mitkä tekijät aiheuttavat riskin sairastua vakavaan masennukseen (Dobson & Dozois 2008, 7). Biologisten ja psyykkisten tekijöiden lisäksi on tutkittu muun muassa vaikeiden elämäntilanteiden ja sosiaalisten tekijöiden yhteyttä masennusoireisiin. Suomalaistutkimuksessa tyttöjen masennusoireisiin oli yhteydessä vanhempien alhainen koulutustaso ja avioero sekä kokemus ainakin yhdestä suuresta, negatiivisesta elämäntapahtumasta. Poikien masennusoireisiin oli yhteydessä vain äidin alhainen koulutustaso. (Sourander ym. 2008.) Australialaistutkimuksessa ne 7–11-vuotiaat lapset, joiden sosiaalisia suhteita luonnehti luottamuksen puute, kokivat 2–3 kertaa todennäköisemmin masennusoireita verrattuna niihin oppilaisiin, joilla ihmissuhteet olivat läheisempiä (Glover ym. 1998).

Ekologisen näkemyksen mukaan vanhempien ja perheen lisäksi kouluyhteisö on yksi niistä lasta ympäröivistä eritasoisista sosiaalisista kerrostumista, jotka vaikuttavat hänen kehitykseensä ja hyvinvointiinsa (Bronfenbrenner 1979; Bronfenbrenner & Morris 1998; Aldgate 2010, 22–23). Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa on osoitettu, että lämmin ja hyväksyvä opettajasuhde tukee lapsen sosioemotionaalista hyvinvointia, esimerkiksi sopeutumista kouluun (Murray & Greenberg 2000; Pianta ym. 1995; Pianta 1999). Roeser kollegoineen (2000) havaitsi, että 12–13-vuotiaiden myönteinen suhde opettajaan oli yhteydessä positiivisiin muutoksiin lapsen mielenterveydessä ja motivaatiossa. Murrayn ja Greenbergin (2000) tutkimuksessa myönteinen suhde opettajaan oli yhteydessä hyviin kaverisuhteisiin, parempaan koulu-kompetenssiin ja vähäisiin masennusoireisiin. Suomalaisessa tutki-

mukassa opettajasuhteen laadulla oli yhteys oppilaan motivaatioon ja turvallisella opettajasuhteella yhteys hyvään itsetuntoon kuudennella ja yhdeksännellä luokalla (Myllyviita 2004).

Lapsen hyvinvoinnin kannalta oleellista opettajasuhteessa on opettajan sosiaalinen tuki. Tässä tutkimuksessa sosiaalinen tuki määritetään Cobbin (1976, 300) mukaan informaatioksi, joka saa ihmisen uskomään, että hänestä välitetään, häntä rakastetaan ja arvostetaan ja että hän kuuluu verkostoon, jota luonnehtivat vastavuoroiset sitoumukset. Opettajan sosiaalinen tuki ilmenee lapsen kokemuksena siitä, että opettaja välittää hänestä ja arvostaa häntä. Opettajan sosiaalinen tuki auttaa lasta tuntemaan olonsa turvallisiksi ja kuuluvansa kouluyhteisöön, jossa myös lapsella on omat sosiaaliset velvollisuutensa opettajaa kohtaan.

Opettajan tuella on havaittu olevan yhteys oppilaan sosiaalisesti vastuulliseen käytökseen ja oppimismotivaatioon (Wentzel 1994, 1998), oppilaan sitoutumiseen kouluun ja koulusaavutuksiin (Pianta ym. 1995; Klem & Connell 2004) sekä terveyskäyttäytymiseen (NcNeely & Falci 2004). Merkityksellisiä ovat nimenomaan oppilaan havainnot sosiaalisesta tuesta ja sen saatavuudesta, ei niinkään se, vastaavatko havainnot tuen tosiasiallista tasoa (Roeser ym. 2000; Reddy ym. 2003, 122; Wentzel 1998). Opettajan vaikutus lapsiin on siten välittyntä, eli ympäristö ei vaikuta suoraan lapsen hyvinvointiin vaan kulttuuristen ja persoonallisten tulkintojen kautta (Lahikainen ym. 2008, 67). Tutkittaessa 11–13-vuotiaita amerikkalaislapsia havaittiin, että masennusoireet vähenivät ja itsetunto kohosi niillä oppilailla, jotka havaitsivat opettajan tuen lisääntyvän seurantajakson aikana. Jos taas oppilas koki opettajan tuen vähenevän, hänen masennusoireensa lisääntyivät ja itsetunto aleni. (Reddy ym. 2003.) Australialaistutkimuksessa niillä 7–11-vuotiailla lapsilla, joiden mielestä opettaja ei huomionnut heidän hyvää työtään, oli kaksi kertaa todennäköisemmin masennusoireita verrattuna niihin oppilaisiin, jotka saivat opettajalta positiivista palautetta (Glover ym. 1998).

Lapsen hyvinvoinnin kannalta toinen tärkeä opettajasuhdetta ilmentävä indikaattori sosiaalisen tuen lisäksi on se, miten tärkeänä

oppilas pitää opettajaansa. Opettajan tärkeys kertoo lapsen emotionaalisesta sitoutumisesta sekä opettajaan että kouluun. Watersin ja kumppaneiden (2009) teoreettisessa mallissa kouluun sitoutuminen (school connectedness) on välittävä tekijä, joka kytkee kouluympäristön lapsen hyvinvointiin ja koulumenestykseen. Resnick ynnä muut (1997) huomioivat, että kouluun sitoutuneilla 11–17-vuotiailla oli vähemmän emotionaalista stressiä ja itsemurha-ajatuksia. Heillä oli myös vähemmän itsetuhoista ja terveysriskeille altistavaa käytöstä. Lisäksi kouluun sitoutuminen on yhteydessä positiiviseen koulumenestykseen ja opiskelumotivaatioon (Roeser ym. 2000; Klem & Connell 2004).

Aineisto

Tutkimusaineisto on kerätty 3.–6.-luokan oppilailta Tampereelta vuonna 2009 pohjoismaisessa *Barndom og Skole i Velferdsstaten* -projektissa, joka on jatkoa professori Irmeli Järventien (2005, 2006, 2008) tutkimusprojektille *Unequal Childhood*. Aineisto on kerätty kahdelta alakoululta, jotka sijaitsevat sosioekonomiselta väestötaustaltaan toisistaan poikkeavissa kaupunginosissa (indikaattoreina työttömyysluvut, vanhempien koulutustaso ja sosioekonominen asema ja maahanmuuttajien osuus alueen väestöstä). Aineisto on kokonaisotanta 3.–6.-luokan oppilaista (N=256, kato 0 %). Yleistettävyydeltään aineisto antaa suuntaa 9–13-vuotiaiden lasten hyvinvoinnista Tampereella sekä muissa suomalaisissa suurissa kaupungeissa. Osa tutkittavista aiheista liittyy kuitenkin kahden tutkitun koulun opettajiin (N=15), joten tulosten yleistettävyys on niiltä osin rajallisempi.

Tutkimusaineisto kerättiin oppilailta kahdella tutkimuslomakkeella. Oppilaat vastasivat kysymyksiin luokassa opettajan ja tutkijoiden läsnä ollessa. Tutkimuskysymykset käytiin yksitellen läpi ja tutkijat antoivat ohjeita siitä, miten kysymykset oli tarkoitettu ymmärtää. Oppilaat palauttivat kyselylomakkeet suljetuissa ja nimettömissä kirjekuorissa, joten vastaajien henkilöllisyys ei tule ilmi.

Tutkimuksessa analysoidaan lapsen opettaja-, vanhempi- ja vertaissuhteiden laadun yhteyttä lapsen mielialaan. Mielialaa mitataan lapsen masentuneisuusoireilla, joiden määrittämiseen on käytetty Maria Kovacs'in ja Beckin (1977) kehittämää CDI-kyselyä (Children's Depression Inventory). CDI-kysely on laajasti käytetty mittari masennusoireisten lasten seulomiseen lapsiväestöstä. Sitä on käytetty myös tutkittaessa koululaisten emotionaalista hyvinvointia (esim. Reddy ym. 2003; Roeser ym. 1998). CDI-mittarin validius on todettu vahvaksi verrattuna kliiniseen haastattelumenetelmään (Timbremont ym. 2004), mutta masennusdiagnoosin tekeminen vaatii lapsen tutkimisen myös haastattelemalla ja havainnoimalla (Sourander & Aronen 2008, 557).

Alkuperäisessä CDI:ssä on 27 osiota, jotka kattavat lapsuuden masennusoireet kuten surullisuuden, itsemurha-ajatukset ja uni- ja ruokahaluhäiriöt (Kovacs 1981, 308). Osioiden jakaantuminen faktoreihin vaihtelee eri tutkimuksissa, mutta esimerkiksi Kumpulaisen ym. (1996) tutkimuksessa saatiin seuraavat faktorit: hyödyttömyys, ihmissuhdeongelmat, mielipaha, negatiivinen mieliala ja negatiivinen itsetunto. CDI-kysymykset voidaan luokitella myös lapsen psyykkistä, sosiaalista ja fyysistä identiteettiä kuvaaviin ulottuvuuksiin kuten Järventie (1999; 2001) on tehnyt tutkiessaan lasten syrjäytymistä.

Jokaisessa CDI-osiossa on vastaajalle annettu kolme vastausvaihtoehtoa, joista voi saada 0–2 pistettä, joten CDI-kyselystä saatavan kokonaispistemäärän vaihteluväli on 0–54 (Kovacs 1981, 308). Epidemiologisissa tutkimuksissa masentuneisuuden raja-arvoksi on suositeltu 16–19 pistettä (Sourander ym. 2008, 319). Suomalaisissa tutkimuksissa on yleisesti käytetty 17 pistettä (esim. Sourander ym. 2004, 2008), mutta joissakin tutkimuksissa kuolemanhalua koskeva kysymys on jätetty pois (Kumpulainen ym. 1996; Puura ym. 1997; Puura ym. 1998). Tässä tutkimuksessa CDI-kyselystä saatavaa yhteispistemäärää käytetään lapsen yleisen mielialan mittarina. Masennusoireisuuden raja-arvoksi on valittu 16 pistettä.

Lapsi-opettaja-suhteen indikaattoreina käytetään lapsen opettajalta saamaa sosiaalista tukea sekä lapsen kokemaa opettajan tärkeyttä.

Lapsen ja vanhemman välisen suhteen indikaattorina käytetään lapsen ja vanhempien välistä puheyhteyttä. Vertaissuhteiden indikaattorina käytetään lasten välistä hyväksyntää. Tätä mitataan sillä, joutuuko lapsi muiden lasten kiusaamaksi. Taustamuuttujina käytetään sukupuolta, luokka-astetta, koulua, maahanmuuttajaperhetaustaa sekä äidin ja isän työttömyyttä.

Mielialaryhmät

Tutkimukseen osallistuneet oppilaat saivat CDI-kyselystä 0–31 pistettä. CDI-summamuuttujan reliabiliteetti on 0,87 (Cronbachin α), keskiarvo 8,0 ja keskihajonta 6,4. CDI-summamuuttujan pistemäärät jaetaan kolmeen luokkaan siten, että mielialaltaan hyvinvoiviksi luokitellaan ne oppilaat, jotka saavat CDI-kyselystä alhaisen pistemäärän 0–7. Keskiryhmän muodostavat 8–15 pistettä saaneet. Masennusoireisten ryhmään kuuluvat 16–31 pistettä saaneet. Näin luokitellen hyvinvoivia lapsia on aineistossa yli puolet (56 %). Keskiryhmään kuuluu vajaa kolmasosa lapsista (31 %). Masennusoireisia lapsia on aineistossa joka kahdeksas (13 %). Luokiteltua CDI-summamuuttujaa käytetään jatkossa jakaumissa ja ristiintaulukoinnissa, luokittelematonta CDI-summamuuttujaa korrelaatio- ja regressioanalyysissä.

Oppilaan sukupuoli, luokka-aste ja koulu eivät ole yhteydessä masennusoireiden määrään. Sen sijaan CDI-pistemäärän kanssa korreloi tilastollisesti erittäin merkitsevästi äidin työttömyys sekä lapsen perheen maahanmuuttajatausta (taulukko 1).

Taulukko 1. Analysissa käytettyjen muuttujien korrelaatiot

Muuttuja	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Lapsen mieliala	–										
2. Opettajan tuki	0,274***	–									
3. Opettajan tärkeys	0,029	0,370***	–								
4. Muut lapset kiusaavat	0,446***	-0,102	-0,017	–							
5. Puhuu vanhemmille	-0,191**	0,125*	0,122	-0,030	–						
6. Sukupuoli	0,006	-0,007	-0,117	0,170**	0,008	–					
7. Luokka-aste	-0,006	-0,090**	-0,307***	0,024	-0,001	0,062	–				
8. Koulu	-0,066	-0,027	-0,094	0,043	0,112	-0,106	0,099	–			
9. Maahan-muuttajatausta	0,196**	-0,078	-0,028	0,129*	0,041	-0,082	-0,112	0,289***	–		
10. Äiti työtön	0,172**	-0,137*	-0,026	0,035	0,017	0,046	-0,084	-0,011	-0,003	–	
11. Isä työtön	0,040	0,136*	-0,144*	0,003	-0,043	0,101	0,166**	0,043	0,001	0,144	–

*** = $p < 0,001$, ** = $p < 0,01$, * = $p < 0,05$

1. Mitä suurempi pistemäärä, sen huonompi mieliala.

2. 1=erittäin huono, 2=huono, 3=melko huono, 4=hyvä, 5=erinomainen

3. 1=ei lainkaan tärkeä, 2=melko tärkeä 3=hyvin tärkeä

4. 1=ei, 2=joskus, 3=melkein joka päivä

5. 1=ei, 2=kyllä

6. 1=tyttö, 2=poika

9. 1=ei, 2=kyllä

10 ja 11. 1=ei, 2=kyllä

Opettajan sosiaalinen tuki ja tärkeys

Opettajalta saatua sosiaalista tukea tutkittiin kahdella kysymyksellä ”ymmärtääkö opettajasi, kun koulutyö tuntuu vaikealta” ja ”ymmärtääkö opettajasi, kun sinulla on paha mieli”. Yli puolet (57 %) oppilaista kokee, että heidän opettajansa ymmärtää melkein aina koulutyön vaikeuksia (taulukko 2). Vajaa puolet (47 %) oppilaista kokee, että opettaja ymmärtää melkein aina oppilaiden pahaa mieltä. Opettaja ymmärtää siten paremmin koulutyön vaikeuksia kuin lasten pahaa mieltä (ero jakaumien välillä tilastollisesti erittäin merkitsevä, Independent Samples Kruskal-Wallis Test $p < 0,001$). Tulos on yhdensuuntainen Puuran ym. (1998, 6) havaintojen kanssa eli opettaja havaitsee paremmin oppilaan opiskeluun liittyviä ongelmia kuin oppilaan mielialaan liittyviä ongelmia.

Taulukko 2. Oppilaan koulutyön vaikeuksien ja pahan mielen ymmärtäminen (%).

	Opettaja ymmärtää, kun koulutyö tuntuu vaikealta	Opettaja ymmärtää, kun oppilaalla paha mieli
Melkein aina	57	47
Joskus	33	40
Ei juuri koskaan	10	13
Yhteensä (N)	100 (265)	100 (265)

Koulutehtävien vaikeuden ja pahan mielen ymmärtäminen ovat yhteydessä toisiinsa siten, että mitä paremmin opettaja ymmärtää koulutyön vaikeuksia, sen todennäköisemmin hän ymmärtää myös oppilaan pahaa mieltä. Toisaalta taas jos opettaja ei ymmärrä juuri koskaan oppilaan pahaa mieltä, on todennäköistä, että opettaja ei ymmärrä myöskään

oppilaan vaikeuksia koulutehtävien teossa. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä (Pearsonin χ^2 , $p<0,001$).

Koska tavoitteena on selvittää, pystyykö alakoulun opettaja antamaan sosiaalista tukea masennusoireista kärsiville oppilaille, muodostetaan opettajan sosiaalista tukea mittaava summamuuttuja yhdistämällä edellä esiteltyt muuttujat. Summamuuttuja saa arvoja väliltä 1–5. Sen reliabiliteetti on 0,63 (Cronbachin α), keskiarvo 3,8 ja keskihajonta 1,2. Yhdistämällä kaksi vähiten arvoja saavaa luokkaa (4–5) saadaan luokiteltu summamuuttuja, jota käytetään jatkossa jakaumissa ja ristiintaulukoinnissa. Luokittelematonta summamuuttujaa käytetään korrelaatio- ja regressioanalyseissa.

Runsas kolmasosa (35 %) oppilaista arvioi opettajan sosiaalisen tuen erinomaiseksi. Vajaa kolmasosa (30 %) arvioi opettajan sosiaalisen tuen hyväksi. Opettajan tukea melko huonona tai huonona pitää runsas kolmasosa (35 %) oppilaista. Taustamuuttujista opettajan sosiaalisen tuen kanssa korreloi tilastollisesti erittäin merkitsevästi luokka-aste (taulukko 1). Erityisesti kuudesluokkalaiset kokevat opettajan tuen heikommaksi kuin oppilaat luokilla 3–5. Myös äidin ja isän työttömyys korreloi tilastollisesti merkitsevästi opettajan sosiaalisen tuen kanssa (taulukko 1). Työttömien lapset kokevat siten saavansa opettajalta vähemmän tukea.

Lapsen opettajalta saama sosiaalinen tuki korreloi lapsen masennusoireiden kanssa tilastollisesti erittäin merkitsevästi. Vaikka luokka-aste vakioidaan, pysyy opettajan sosiaalisen tuen ja lapsen masennusoireiden välinen korrelaatio tilastollisesti erittäin merkitsevä (Pearsonin korrelaatio -0,280, $p<0,001$). Tutkittaessa ristiintaulukoimalla opettajan sosiaalisen tuen yhteyttä lapsen masennusoireisiin havaitaan, että mielialaltaan hyvinvoivat lapset kokevat saavansa opettajalta enemmän tukea kuin masennusoireiset tai keskiryhmään kuuluvat lapset (taulukko 3). Masennusoireisista lapsista puolet kokee saavansa opettajalta huonoa tai melko huonoa tukea. Opettajan tuen ja lapsen masennusoireiden välinen yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Taulukko 3. Opettajalta saatu sosiaalinen tuki ja masennusoireet (%).

Mieliala	Opettajan sosiaalinen tuki				Yhteensä (N)	
	erinomainen	hyvä	melko huono	huono		
Hyvinvoivat	42	32	18	8	100	(141)
Keskiryhmä	28	25	27	20	100	(79)
Masennus- oireiset	20	29	20	31	100	(35)
Yhteensä	34	30	21	15	100	(255)

Pearsonin χ^2 , $p < 0,01$.

Opettajan tärkeyttä oppilaalle tutkittiin kysymällä, kuinka tärkeä opettaja on oppilaalle. Opettaja on valtaosalle 3.–6. luokan oppilaista melko tärkeä (66 %) ja kymmenestä oppilaasta yhdelle hyvin tärkeä (11 %). Neljäsosalle (23 %) oppilaista opettaja ei ole lainkaan tärkeä. Taustamuuttujista opettajan tärkeyden kanssa korreloi tilastollisesti erittäin merkitsevästi luokka-aste ja tilastollisesti merkitsevästi isän työttömyys (taulukko 1). Opettajan tärkeys alkaa vähetä erityisesti neljänneltä luokalta lähtien. Työttömän isän lapselle opettaja on suhteessa vähemmän tärkeä.

Taulukko 4. Opettajan tärkeyden vertailu mielialaryhmittäin (%).

Opettajan tärkeys	Mieliala		
	hyvinvoivat	keskiryhmä	masennusoireiset
hyvin tärkeä	10	11	15
melko tärkeä	71	60	64
ei lainkaan tärkeä	19	29	21
Yhteensä	100	100	100
(N)	(139)	(73)	(33)

Opettajan tärkeyden yhteys masennusoireisiin ei ole yhtä selkeä kuin opettajan sosiaalisen tuen. Vastauksena tutkimuskysymykseen, onko opettaja masentuneille oppilaille tärkeä henkilö alakoulussa, voidaan vastata myöntävästi, sillä masennusoireisista lapsista neljä viidestä pitää opettajaa joko hyvin tai melko tärkeänä henkilönä (taulukko 4). Erot masennusoireisten lasten, keskiryhmän ja hyvinvoivien välillä ovat pieniä. Tämän tutkimuksen lähtökohtana oli oletus, että alakoulun opettajan merkitys olisi erilainen masentuneille kuin hyvinvoiville lapsille. Hypoteesi sai tässä tutkimuksessa vahvistusta erityisesti sosiaalisen tuen osalta.

Se, että masennusoireiset lapset kokevat saavansa opettajalta vähemmän tukea kuin hyvinvoivat lapset, on yhdenmukainen aiempien epidemiologisten tutkimusten kanssa, joiden mukaan masentuneet aikuiset kokevat saavansa vähemmän sosiaalista tukea kuin ei-masentuneet (ks. Lakey & Cronin 2008, 389–396). Myös masentuneet 14–18-vuotiaat nuoret kokivat saavansa vähemmän sosiaalista tukea vanhemmiltaan kuin ei-masentuneet (Sheeber ym. 2007) ja masentuneet 15–17-vuotiaat nuoret vähemmän tukea ystäviltään kuin ei-masentuneet (Lewinsohn ym. 1997).

Vaikutussuhde opettajan ja masennusoireisen lapsen välillä voi kuitenkin olla kaksisuuntainen; opettajan tuki voi vaikuttaa lapsen masennusoireiden määrään ja lapsen masennusoireet voivat vaikuttaa siihen, kuinka paljon hän kokee saavansa opettajalta tukea. On lukuisia mahdollisia syitä, miksi opettaja ei tue masennusoireista oppilasta. Opettaja ei ehkä tunnista lapsen masennusoireita (esim. Puura ym. 1998; Sourander ym. 1999; Sourander ym. 2008). Se, ettei opettaja havaitse masennusoireita voi johtua monista seikoista. Ensinnäkin masennusoireiden erottaminen normaalina pidettävästä mielialan vaihtelusta voi olla vaikeaa jo varhaisnuorilla (Marttunen & Kaltiala-Heino 2007, 604), eikä opettaja ole saanut koulutusta masennuksen havaitsemiseen. Opettaja voi myös keskittyä täysin opettamistehtävään eikä ole kiinnostunut oppilaista kuin pedagogisessa mielessä. Oppilaan mielialan havaitsemista voivat myös rajoittaa kouluympäristöön liittyvät

seikat kuten suuret luokkakoot, ylimitoitettut opetussuunnitelmat ja käytöshäiriöisten oppilaiden suuri määrä.

Se, että masennusoireinen oppilas ei saa opettajalta niin paljon sosiaalista tukea kuin hyvinvoiva lapsi, voi johtua myös siitä, että masentunut lapsi ei tunnista opettajan sosiaalista tukea, vaikka sitä olisikin tarjolla. Masennusoireinen lapsi ei ehkä kykene havaitsemaan opettajan positiivista palautetta tai tulkitsee opettajan viestejä negatiivisemmin kuin mielialtaan hyvinvoiva, ja kokee siksi tuen puutetta. Tämä selitysmalli vastaa kognitiivista masennusteoriaa, jonka mukaan masentunut kokee maailman pessimistisemmin kuin ei-masentunut (Beck 1967). Masentunut lapsi saattaa myös kaivata opettajan tukea hyvinvoivaa lasta enemmän. Masennusoireinen lapsi ei ehkä koe saavansa opettajan tukea riittävästi, koska opettaja jakaa luokkatilanteessa huomionsa parinkymmenen lapsen kesken.

Vaikka masennusoireet vaikuttavatkin siihen, miten lapsi tulkitsee opettajan käytöstä, on opettajan rooli kuitenkin mittava siinä, kokevatko oppilaat saavansa häneltä tukea vai eivät. Opettajan merkitystä puoltaa se, että tässä tutkimuksessa hyvinvoivista lapsista 74 prosenttia koki opettajan sosiaalisen tuen erinomaiseksi tai hyväksi (taulukko 3). On myös syytä epäillä, ohjaako masentuneisuus sittenkään merkittävästi lapsen kokemusta opettajan tuesta. Tutkittaessa 11–13-vuotiaita amerikkalaislapsia havaittiin, että muutos lapsen psyykkisessä hyvinvoinnissa ei vaikuttanut merkittävästi lapsen havaintoihin opettajan tuesta (Reddy ym. 2003).

Tulosten mukaan opettaja ei kykene antamaan sosiaalista tukea yhtä paljon masennusoireisille kuin hyvinvoiville oppilaille. Ei ole kuitenkaan mitään todellista estettä sille, etteikö ymmärtäväinen opettaja voisi tukea myös masentunutta oppilasta, saada hänet kokemaan itsensä riittäväksi, osaavaksi ja hyväksytyksi, ja vaikuttaa sitä kautta lapsen mielialaan.

Sosiaaliset suhteet ja masennusoireet

Jotta nähtäisiin, minkälainen painoarvo opettajasuhteella on lapsen masennusoireisiin verrattuna muihin kouluikäisen tärkeisiin ihmissuhteisiin, tehtiin regressioanalyysi, jossa verrattiin opettaja-, vanhempi- ja vertaissuhteiden yhteyttä masennusoireisiin. Testatut muuttujat olivat opettajan sosiaalinen tuki, muiden lasten kiusatuksi joutuminen ja puhuminen vanhemmille. Niiden todettiin selittävän parhaiten masennusoireita käytettävissä olevista muuttujista. Muiden lasten kiusatuksi joutumista kysyttiin monivalintakysymyksellä, jossa vastausvaihtoehdot olivat ”muut lapset eivät kiusaa minua/ muut lapset kiusaavat minua joskus/ muut lapset kiusaavat minua melkein joka päivä”. Lapsen puhumista vanhempiensa kanssa kysyttiin kysymyksellä ”jos olet iloinen tai surullinen, kenen kanssa voit puhua?” (Useita vastausvaihtoehtoja, joista vaihtoehdon ”aikuiset kotona” tulkittiin viittaavan vanhempiin).

Valitut sosiaaliset muuttujat pystyvät käytetyn mallin mukaan selittämään masennusoireista 26,3 prosenttia tilastollisesti erittäin merkittävästi (taulukko 5). Regressioanalyysi tarjosikin merkittävää vahvistusta sille, että sosiaalisten suhteiden laadulla on keskeinen rooli lapsen emotionaalisessa hyvinvoinnissa. Pelkkä opettajan sosiaalinen tuki selitti lapsen masentuneisuusoireista 7,2 prosenttia, pelkkä toisten lasten kiusatuksi joutuminen 19,6 prosenttia ja pelkkä vanhemmille puhuminen 3,3 prosenttia. Regressiomallin mukaan kiusatuksi joutuminen onkin vahvin masennusoireita selittävä sosiaalinen tekijä, toiseksi merkittävin selittäjä on opettajan sosiaalinen tuki ja kolmas selittäjä puhuminen vanhemmille. Siten lapsilla, joita kiusataan enemmän, on myös enemmän masennusoireita. Niillä lapsilla taas, jotka saavat opettajalta enemmän tukea ja puhuvat vanhempiensa kanssa, on vähemmän masennusoireita.

Saatu vertailutulos vastaa aiempia tutkimuksia, kuten Murrayn & Greenbergin (2000, 434) saamia tuloksia, joiden mukaan hyvät toverisuhteet korreloivat opettajasuhdetta voimakkaammin lapsen masennusoireiden kanssa 10–11-vuotiailla. Myös australialaistutkimuksessa koulukiusaaminen oli voimakkaammin yhteydessä 7–11-

vuotiaiden lasten masennusoireisiin kuin opettajan sosiaalinen tuki (Glover ym. 1998).

Taulukko 5. Regressioanalyysi: Lapsen masennusoireita selittävät sosiaaliset suhteet.

	Regressio-kerroin	Standardisoitu β -kerroin	t-arvo	Merkitsevyys
Vakio	12,426		8,905	$P < 0,001$
Muut lapset kiusaavat	4,477	0,415	7,661	$P < 0,001$
Opettajan sosiaalinen tuki	-1,150	-0,209	-3,846	$P < 0,001$
Puhuminen vanhemmille	-2,546	-0,153	-2,834	$P < 0,01$
R^2	0,271			
Korjattu R^2	0,263			
F-testi	31,277			$P < 0,001$
Estimaatin keskivirhe	5,487			

Regressioanalyysin edellytykset täytyivät riittävästi (CDI: vinous 1,0, huipukkuus 0,7; opettajan sosiaalinen tuki: vinous 0,81, huipukkuus -0,13; muut lapset kiusaavat: vinous 0,92, huipukkuus -0,18). Regressiomallissa huomioitiin mahdollinen kollineaarisuus ja havaittiin, että selittävät muuttujat eivät korreloi keskenään.

Regressioanalyysin avulla huomataan, että opettajalla on mahdollisuus vähentää oppilaiden masennusoireita kahdella tavalla. Ensinnäkin opettaja voi tukea oppilaitaan suoraan ymmärtämällä heidän pahaa mieltään sekä vaikeuksiaan koulutyössä. Opettaja voi myös vaikuttaa lasten masennusoireisiin vähentämällä oppilaiden välistä kiusaamista. Kiusaamisen vähentäminen edellyttää kuitenkin sitä, että opettaja havaitsee kiusaamisen. Yksi kiusaamistapahtuman tunnusmerkkejä on, että kiusattu pahoittaa tapahtumista mielensä. Siten yksi tärkeä tapa havaita kiusaaminen on havaita oppilaan paha mieli. Ristiintaulukoidulla nämä muuttujat nähdään, ymmärtääkö opettaja niiden lasten

pahaa mieltä, joita kiusaavat oman luokan oppilaat. Oman luokan oppilaiden kiusatuksi joutumista kysyttiin kysymyksellä ”kiusaavatko oman luokan oppilaat sinua?”

Taulukko 6. Opettajan ymmärrys oppilaan pahaa mieltä kohtaan ja koulu-kiusatuksi joutuminen omalla luokalla (%).

Oman luokan oppilaat kiusaavat lasta	Opettaja ymmärtää lapsen pahaa mieltä			
	Melkein aina	Joskus	Ei juuri koskaan	Yhteensä
Ei koskaan	57	60	47	57
Silloin tällöin	39	37	35	38
Usein	4	3	18	5
Yhteensä	100	100	100	100
(N)	(122)	(105)	(34)	(261)

Pearsonin χ^2 , $p < 0,05$

Opettaja ymmärtää todennäköisemmin niiden lasten pahaa mieltä, joita ei kiusata kuin niiden lasten, joita kiusataan (taulukko 6). Yhteys on tilastollisesti merkitsevä. Voidaankin todeta, että luokkakaveriensa jatkuvasti kiusaamat lapset kärsivät koulussa kaksinkertaisesta ymmärtämisvajesta: heidän pahaa mieltään eivät ymmärrä sen enempää koulukaverit kuin oma opettajakaan. Tämä on lasten tulevaisuuden kannalta karua, koska koulukiusaaminen ei ole riski ainoastaan kiusatun lapsen hyvinvoinnille vaan myös kiusaajalle. Suomalaisessa seuranta-tutkimuksessa havaittiin, että ne pojat, jotka kiusasivat toisia lapsia jatkuvasti alakoulussa, olivat 18-vuotiaina todennäköisemmin vakavasti masentuneita oman arvionsa mukaan kuin ne pojat, jotka eivät olleet kiusanneet muita koulussa (Klomek ym. 2008).

Opettaja lapsen tukena

Tässä artikkelissa tutkittiin alakoulun opettajan merkitystä erityisesti masennusoireisille lapsille. Lapsilla, jotka kokevat saavansa opettajalta enemmän tukea, on vähemmän masennusoireita kuin niillä lapsilla, jotka saavat opettajalta vähemmän tukea. Siten tutkimuksen lähtöoletus, että opettajan merkitys olisi erilainen masentuneille kuin hyvinvoiville lapsille, sai tukea yhdellä lapsi-opettaja-suhdetta kuvaavalla ulottuvuudella.

Lisäksi tutkittiin opettajasuhteen vaikutusta lapsen masennusoireisiin vertaamalla opettajasuhteen laatua lapsen vanhempi- ja ikätoverisuhteisiin. Vertailu osoittaa, että sosiaalisten suhteiden laadulla on tärkeä rooli lapsen emotionaalisessa hyvinvoinnissa. Tärkeimmäksi masennusoireiden sosiaalisesti selittäjäksi nousi muiden lasten kiusatuksi joutuminen ja toiseksi tärkeimmäksi opettajalta saatu sosiaalinen tuki. Kiusaamisen merkitsevyys korostaa opettajan mahdollisuuksia lapsen hyvinvoinnin tukijana, koska useimmiten lasta kiusaavat juuri oman luokan oppilaat. Siten opettajalla olisi mahdollisuus vaikuttaa lapsen masennusoireisiin sekä suoraan tukemalla oppilasta sosiaalisesti että epäsuoraan vähentämällä kiusaamista omassa luokassa. Opettajan mahdollisuudet havaita oman luokan sisällä tapahtuvaa kiusaamista ovat kuitenkin rajalliset, sillä opettaja ymmärtää paremmin niiden lasten pahaa mieltä, joita ei kiusata kuin niiden lasten, joita kiusataan.

Tulokset osoittavat, että alakoulun opettajalla ei ole riittäviä resursseja tukea sen enempää masennusoireisia oppilaita kuin auttaa koulukiusattuja. Jatkotutkimuksen tehtävä olisikin selvittää, miksi näin on. Joitakin ehdotuksia voidaan kuitenkin jo esittää. Ensinnäkin masennusoireet kehittyvät usein hitaasti ja siksi lapsen kanssa säännöllisessä vuorovaikutuksessa olevan aikuisen voi olla vaikea havaita lapsen mielialan muutosta (Kumpulainen ym. 1996, 372). Lisäksi opettaja keskittyy luokassa eniten opetustehtäväänsä eikä lasten sosio-emotionaalisesta hyvinvoinnista huolehtimiseen. Tätä todistaa tässä ja aiemmassa tutkimuksessa (Puura ym. 1998) havaittu seikka, että opettaja huomaa herkemmin lapsen ongelmat koulutehtävissä kuin

lapsen masentuneen mielialan. Piittaamattomuus koulutehtäviä kohtaan saattaa kuitenkin olla yksi motivaatiotason oire, jonka taakse lapsen masennus kätkeytyy.

Opettajat tulkitsevat myös tarkkaavaisuus- ja käytöshäiriöt luokassa helposti rauhattomuudeksi eivätkä tiedosta niiden mahdollista yhteyttä lapsen masennukseen (Puura ym. 1998, 6). Opettajien mahdollisuuksia havaita oppilaiden masennus voitaisiin parantaa tukemalla opettajien työtä sekä antamalla opettajille täydennyskoulutusta. Koulutuksessa tulisi kiinnittää huomioita niihin tapoihin, joilla opettaja voi tukea masentunutta lasta, sillä pelkkä lapsen ohjaaminen ammattiauttajan luo on vastuusta vetäytymistä. Opettaja on lapsen elämässä jatkuvasti läsnä oleva aikuinen, joka voi teoillaan ja sanoillaan viestittää, että hän hyväksyy lapsen ja välittää lapsen hyvinvoinnista sekä pitää lapsen koulutyötä arvokkaana.

Lapsen sosiaaliset kokemukset koulussa ovat tärkeä välittävä tekijä tarkasteltaessa sitä, miten lapset kokevat kouluympäristön ja miten sosioemotionaalinen sopeutuminen kouluun sujuu (Murray & Greenberg 2000, 426). Kouluysteisö näyttää tarjoavan masennusoireiselle lapselle useammin sosiaalisen loukun kuin mahdollisuuden saada sosiaalista tukea. On kuitenkin huomattava, että tässä tutkimuksessa keskityttiin lapsi-opettaja-suhteeseen eikä koulukaverien merkitystä masennusoireiselle lapselle tutkittu kuin kiusatuksi joutumisen osalta. Masennusoireiden ja kiusatuksi joutumisen välinen vahva yhteys viittaa kuitenkin siihen, että osalle masennusoireisista lapsista koulukavereistakaan ei ole iloa vaan surua. Vaikka suomalainen peruskoulu antaakin kansainvälisten vertailujen perusteella erinomaiset tiedolliset ja taidolliset valmiudet suurimmalle osalle lapsista, joillekin lapsille koulu on sosioemotionaalinen loukku, joka vaikuttaa kielteisesti hyvinvointiin.

Lähteet

- Beck, Aaron (1967). *Depression: clinical, experimental and theoretical aspects*. New York: Harper & Row.
- Aldgate, Jane (2010). Child Well-Being, Child Development and Family Life. Teoksessa Colette McAuley & Wendy Rose (toim.): *Child well-being. Understanding children's lives*. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers, 21–38.
- Bowlby, John (1969). *Attachment and loss. Vol. 1, Attachment*. Lontoo: Hogarth Press.
- Bronfenbrenner, Urie (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, Urie & Morris Pamela (1998). The ecology of developmental processes. Teoksessa William Damon & Richard Lerner (toim.): *Handbook of child psychology. Volume 1, Theoretical models of human development*. New York: John Wiley, 993–1028.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine* 38, 300–314.
- Damon, William & Lerner Richard (toim.) (1998). *Handbook of child psychology. Volume 1, Theoretical models of human development*. New York: John Wiley.
- Diener, Ed & Suh Eunkook & Oishi Shige (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology* 24, 25–41.
- Dobson, Keith & Dozois David (2008). Introduction: Assessing risk and resilience in models of depression. Teoksessa Keith Dobson & David Dozois (toim.): *Risk factors in depression*. Amsterdam: Elsevier Academic Press, 1–16.
- (toim.) (2008). *Risk factors in depression*. Amsterdam: Elsevier Academic Press.
- Epkins, Catherine & Meyers Andrew (1994). Assessment of childhood depression, anxiety and aggression: Convergent and discriminant validity of self-, parent-, teacher- and peer-report measures. *Journal of Personality Assessment* 62:2, 364–381.
- Glover, Sarah & Burns Jane & Butler Helen & Patton George (1998). Social environments and the emotional wellbeing of young people. *Family Matters* 49, 11–16.
- Goossens, Frits & IJzendoorn Marinus (1990). Quality of infants' attachment to professional caregivers: Relation to infant-parent attachment and day-care characteristics. *Child Development* 61, 832–837.
- Haavisto, Antti & Sourander André & Multimäki Petteri & Parkkola Kai & Santalahti Päivi & Helenius Hans & Nikalakaros Georgios &

- Kumpulainen Kirsti & Moilanen Irma & Piha Jorma & Aronen Eeva & Puura Kaija & Linna Sirkka-Liisa & Almqvist Fredrik (2004). Factors associated with depressive symptoms among 18-year-old boys: a prospective 10-year follow-up study. *Journal of Affective Disorders* 83, 143–154.
- Howes, Carollee & Hamilton Claire & Philipsen Leslie (1998). Stability and continuity of child-caregiver and child-peer relationships. *Child Development* 69:2, 418–426.
- Hughes, Jan & Cavell Timothy & Jackson Tammy (1999). Influence of the teacher-student relationship on childhood conduct problems: A prospective study. *Journal of Clinical Psychology* 28:2, 173–184.
- Huppert, Felicia (2005). Positive mental health in individuals and populations. Teoksessa Felicia Huppert, Nick Baylis & Barry Keverne (toim.): *The science of well-being*. Oxford: Oxford University Press, 307–340.
- Huppert, Felicia & Baylis Nick & Keverne Barry (toim.) (2005). *The science of well-being*. Oxford: Oxford University Press.
- Järventie, Irmeli (1999). *Syrjäytyvätö lapset? : tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- (2001). Eriarvoisen lapsuuden muotokuvia. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.): *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY, 81–124.
- (2005). Millaisia lapsia tällaisina aikoina? *Psykologia* 4, 415–422.
- (2006). Lasten hyvinvointi Pohjoismaissa. Teoksessa Irmeli Järventie, Miia Lähde & Julia Paavonen (toim.): *Lapsuus ja kasvu ympäristöt: tutkimuksen kuvia*. Tampereen yliopisto: Yliopistopaino, 157–169.
- (2008). Päivänsäde vai menninkäinen? Identiteettien kasvattaminen eriarvoisuuden puutarhoissa. Teoksessa Anja Lahikainen, Raija-Leena Punamäki & Tuula Tamminen (toim.): *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY, 209–232.
- Järventie, Irmeli & Sauli Hannele (toim.) (2001). *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY.
- Järventie, Irmeli & Lähde Miia & Paavonen Juulia (toim.) (2006). *Lapsuus ja kasvu ympäristöt: tutkimuksen kuvia*. Tampereen yliopisto: Yliopistopaino.
- Klem, Adena & Connell James (2004). Relationship matter: linking teacher support to student engagement and achievement. *Journal of School Health* 74:7, 262–273.
- Klomek, Anat & Sourander André & Kumpulainen Kirsti & Piha Jorma & Tamminen Tuula & Moilanen Irma & Almqvist Fredrik & Gould Madelyn (2008). Childhood bullying as a risk for later depression and suicidal ideation among Finnish males. *Journal of Affective Disorders* 109, 47–55.

- Kovacs, Maria (1981). Rating scales to assess depression in school-aged children. *Acta paedopsychiatrica* 46, 305–315.
- Kovacs, Maria & Beck Aaron (1977). En empirical-clinical approach toward a definition of childhood depression. Teoksessa J. G. Schulerbrandt & A. Raskin (toim.): *Depression in childhood: diagnosis, treatment and conceptual models*. New York: Raven Press, 1–25.
- Kumpulainen, Kirsti & Räsänen Eila & Henttonen Irmeli & Kresanov Kaija & Linna Sirkkal-Liisa & Puura Kaija & Tuompo-Johansson Erja (1996). Children with depressive symptoms. A comparison between children scoring high on self-report and children scoring high on both self- and adult report. *Nordic Journal of Psychiatry* 50, 365–374.
- Lahikainen, Anja & Punamäki Raija-Leena & Tamminen Tuula (toim.) (2008). *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY.
- Lahikainen, Anja & Tolonen K. & Kraav Inger (2008). Young Children's Subjective Well-Being and Family Discontents in a Changing Cultural Context. *Child Indicators Research* 1, 65–85.
- Lahey, Brian & Cronin, Arika (2008). Low social support and major depression: research, theory and methodological issues. Teoksessa Keith Dobson & David Dozois (toim.): *Risk factors in depression*. Amsterdam: Elsevier Academic Press, 385–408.
- Lewinsohn, Peter & Gotlib Ian & Seeley John (1997). Depression-related psychosocial variables: Are they specific to depression in adolescents? *Journal of Abnormal Psychology* 106:3, 365–375.
- Libbey, Heather (2004). Measuring student relationships to school: Attachment, bonding, connectedness and engagement. *Journal of School Health* 74:7, 274–282.
- Lynch, Michael & Cicchetti Dante (1997). Children's relationships with adults and peers: an examination of elementary and junior high school students. *Journal of School Psychology* 35:1, 81–99.
- Lönnqvist, Jouko & Heikkinen Martti & Henriksson Markus & Marttunen Mauri & Partonen Timo (toim.) (2007). *Psykiatria*. Helsinki: Duodecim.
- Marttunen, Mauri & Kaltiala-Heino Riittakerttu (2007). Nuorisopsykiatria. Teoksessa Jouko Lönnqvist, Martti Heikkinen, Markus Henriksson, Mauri Marttunen & Timo Partonen (toim.): *Psykiatria*. Helsinki: Duodecim, 591–630.
- McAuley, Colette & Rose Wendy (toim.) (2010). *Child well-being: Understanding children's lives*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- NcNeely, Clea & Falci Christina (2004). School connectedness and the transition into and out of health-risk behaviour among adolescents: A comparison of social belonging and teacher support. *Journal of School Health* 74:7, 284–292.

- Murray, Christopher & Greenberg Mark (2000). Children's relationship with teachers and bonds with school. An investigation of patterns and correlates in middle childhood. *Journal of School Psychology* 38:5, 423–445.
- Myllyviita, Maiju (2004). *Oppilaan kotitaustan ja opettajasuhteiden merkitys itsetunnolle, motivaatiolle ja koulumenestykselle*. Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, Pro gradu -työ.
- OECD (2001). *The well-being of nations: The role of human and social capital*. Paris: OECD.
- Pianta, Robert & Steinberg Michael & Rollins Kristin (1995). The first two years of school: Teacher-child relationships and deflections in children's classroom adjustment. *Development and Psychopathology* 7:2, 295–312.
- Pianta, Robert (1999). *Enhancing relationships between children and teachers*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Pulkkinen, Lea (2002). *Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. Keuruu: PS-kustannus.
- Puura, Kaija & Tamminen Tuula & Almqvist Fredrik & Kresanov Kaija & Kumpulainen Kirsti & Moilanen Irma & Koivisto Anna-Maija (1997). Should depression in young school-children be diagnosed with different criteria? *European Child & Adolescent Psychiatry* 6, 12–19.
- Puura, Kaija & Almqvist Fredrik & Tamminen Tuula & Piha Jorma & Kumpulainen Kirsti & Räsänen Eila & Moilanen Irma & Koivisto Anna-Maija (1998). Children with symptoms of depression: What do the adults see? *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 39:4, 577–585.
- Reddy, Ranjini & Rhodes Jean & Mulhall Peter (2003). The influence of teacher support on student adjustment in the middle school years: A latent growth curve study. *Development and Psychopathology* 15, 119–138.
- Resnick, Michael & Bearman Peter & Blum Robert & Bauman Karl & Harris Kathleen & Jones Jo & Tabor Joyce & Beuhring Trish & Sieving Renee & Shew Marcia & Ireland Marjorie & Bearinger Linda & Udry J. Richard (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the national longitudinal study on adolescent health. *Journal of the American Medical Association* 278:10, 823–833.
- Roeser, Robert & Eccles Jacquelynne & Strobel Karen (1998). Linking the study of schooling and mental health: Selected issues and empirical illustrations at the level of the individual. *Educational Psychologist* 33:4, 153–176.
- Roeser, Robert & Eccles Jacquelynne & Sameroff Arnold (2000). School as a context of early adolescents' academic and social-emotional

- development: A summary of research findings. *Elementary School Journal* 100:5, 443–471.
- Sheeber, Lisa & Davis Betsy & Leve Craig & Hops Hyman & Tildesley Elizabeth (2007). Adolescents' relationships with their mothers and fathers: Associations with depressive disorder and subdiagnostic symptomatology. *Journal of Abnormal Psychology* 116:1, 144–154.
- Sourander, André & Helstelä Leila & Piha Jorma & Helenius Hans (1999). Parent-adolescent agreement on emotional and behavioral problems. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 34:12, 657–663.
- Sourander, André & Helstelä Leila & Haavisto Antti & Bergroth Lasse (2001). Suicidal thoughts and attempts among adolescents: A longitudinal 8-year follow-up study. *Journal of Affective Disorders* 63, 59–66.
- Sourander, André & Santalahti Päivi & Haavisto Antti & Piha Jorma & Ikäheimo Kaija & Helenius Hans (2004). Have there been changes in children's psychiatric symptoms and mental health service use? A 10-year comparison from Finland. *Journal American Academy Adolescence Psychiatry* 43:9, 1134–1145.
- Sourander, André & Multimäki Petteri & Nikalakaros Georgios & Haavisto Antti & Ristkari Terja & Helenius Hans & Parkkola Kai & Piha Jorma & Tamminen Tuula & Moilanen Irma & Kumpulainen Kirsti & Almqvist Fredrik (2005). Childhood predictors of psychiatric disorders among boys: A prospective community-based follow-up study from age 8 to early adulthood. *Journal of the American Academy of Children and Adolescent Psychiatry* 44:8, 756–767.
- Sourander, André & Aronen Eeva (2007). Lastenpsykiatria. Teoksessa Jouko Lönnqvist, Martti Heikkinen, Markus Henriksson, Mauri Marttunen & Timo Partonen (toim.): *Psykiatria*. Helsinki: Duodecim, 556–590.
- Sourander, André & Niemelä Solja & Santalahti Päivi & Helenius Hans & Piha Jorma (2008). Changes in psychiatric problems and service use among 8-year-old children: A 16-year population-based time-trend study. *Journal of the American Academy of Children and Adolescent Psychiatry* 47:3, 317–327.
- Timbremont, Benedikte & Braet Caroline & Dreessen Laura (2004). Assessing depression in youth: Relation between the Children's Depression Inventory and a structured interview. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 33:1, 149–157.
- van IJzendoorn, Marinus & Sagi Abraham & Lambermon Mirjam (1992). The multiple caretaker paradox: Data from Holland and Israel. Teoksessa William Damon (toim.): *Beyond the Parent: The role of other adults in children's lives*. New Directions for child development, number 57. San Francisco: Jossey-Bass, 5–24.

- Waters, Stacey & Cross Donna & Runions Kevin (2009). Social and Ecological Structures Supporting adolescent connectedness to school: A theoretical model. *Journal of School Health* 79:11, 516–524.
- Wentzel, Kathryn (1994). Relations of social goal pursuit to social acceptance, classroom behaviour and perceived social support. *Journal of Educational Psychology* 86:2, 173–182.
- (1998). Social relationship and motivation in middle school: The role of parents, teachers and peers. *Journal of Educational Psychology* 90:2, 202–209.

Osa 2

Perhe ja kasvaminen

5. PERHE JA LAPSEN HYVINVOINTI

Inhimillinen hyvinvointi liittyy kiinteästi päivittäisen kanssakäymisen verkostoon. Toiset ihmiset voivat ylläpitää niin myönteisiä kuin kielteisiä vaikutuksia hyvinvoinnille (Järventie 2008; Lahikainen ym. 2008). Lapsen vuorovaikutuskumppanit löytyvät hänen perheestään, päiväkodista, koulusta ja toveripiiristä. Arjen instituutioihin kiinnittyneet vuorovaikutusverkostot eivät ole laajemmasta yhteiskunnasta irrallisia eivätkä siten muutoksilta suojattuja. Ne mukautuvat ja muuntuvat ulkoisten tekijöiden paineessa. Niinpä jokainen laajamittainen yhteiskunnallinen muutos voi vaikuttaa myös lasten olosuhteisiin ja sitä kautta heidän hyvinvointiinsa ja sen ylläpitoon.

Keskitymme tässä artikkelissa tarkastelemaan lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille suotuisaa, syrjäytymistä ennaltaehkäisevää ja kompetensseja tuottavaa vuorovaikutusta perheessä. Tarkastelun viitekehystenä käytämme englantilaisen lastenpsykiatri ja psykoanalyytikko John Bowlbyn (1969) teoriaa kolmevuotiaiden ja sitä nuorempien lasten kannalta keskeisistä sosiaalisen vuorovaikutuksen tekijöistä perheessä. Näkökulma tarjoaa perhe-elämän vuorovaikutuksen kuvaukseen mallin, joka sisältää selkeät kriteerit myös lapsen hyvinvoinnin arvioimiseen.

Laajennamme tarkastelua siten, että sijoitamme perhe-elämän laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Oletamme, että kolmen ikävuoden jälkeenkin lasten toimintaa on mielekästä tarkastella Bowlbyn mallin mukaisesti, vaikka ensimmäisten ikävuosien aikana opitut asiat, joihin kuuluvat sisäisten mielikuvien muodostuminen tärkeistä ihmisistä, lisäävät lapsen autonomiaa. Pohdimme sekä päivähoidon että television ja tietokoneiden merkitystä perhesuhteille ja lapsen hyvinvoinnille. Pohdimme, mitä haasteita ja mahdollisuuksia uusmedia aiheuttaa lapsen ja vanhempien välisissä suhteissa. Syrjäytymisellä viittaamme näköalojen ja vaihtoehtojen puutteeseen vastakohtana hyvinvoinnille, joka syntyy omien havaittujen resurssien ja mahdollisuuksien tasapainosta.

Esittelemme empiirisiä tutkimustuloksia kolmesta viisivuotiaiden arkea käsitelleestä tutkimusprojektista vuosilta 1987, 1993 ja 2003. Kuvaamme perheen riskitekijöiden ja lasten hyvinvointi-indikaattoreiden välisiä yhteyksiä aineistolla, joka on peräisin projektista *Lasten hyvinvointi ja media kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa*. Empiiriset tutkimustulokset pohjautuvat edustaviin otoksiin Suomessa ja Virossa vuosina 1993 ja 2003 kahdessa keskikokoisissa yliopistokaupungeissa eläneistä viisivuotiaista ja heidän perheistään (Lahikainen ym. 2008).

Hyödynnämme myös viisivuotiaiden arjesta kerättyä aineistoa yhteispohjoismaisessa BASUN-projektissa (*Barndom, samhälle och utveckling i Norden*, 1987). Projektissa tutkitut 130 lasta ja heidän perheensä edustivat tuolloin moderniteettikehityksen kärkeä, asuivat viiden suurkaupungin esikaupungeissa, molemmat vanhemmat kävivät töissä kodin ulkopuolella, lapset olivat hoidossa kodin ulkopuolella ja perheet edustivat monipuolisesti eri perhetyyppejä (ydinperheitä, yksinhuoltajaperheitä ja kaksoisydinperheitä). Aineisto on poikkeuksellisen yksityiskohtainen ja perustuu lapsen, häntä päivähoidossa hoitavan henkilön ja vanhempien haastatteluun sekä lapsen havainnointeihin päivähoidossa. Lasten arkipäivän kuvaukset valottavat tärkeitä vuorovaikutustapahtumia lapsen ja aikuisen välillä. Yli kaksikymmentä vuotta vanha aineisto toimii kontrastina lapsia nykyperheissä kuvaaville aineistoille. Lasten arjen peruspuitteina ovat edelleen molempien vanhempien työssäkäynti ja lasten osallistuminen päivähoitoon.

Lasten vuorovaikutusverkostoissa on erityistä se, että lapsiosa-puolten oppimisen nopeus on suuri ja kehityspotentialit ovat lähes mittaamattomat. Vuorovaikutus toisten kanssa kätkee sisälleen sanoin-kuvaamattomia mahdollisuuksia. Toinen erityispiirre on se, että lapsi tarvitsee perushoivaa, ohjausta ja neuvontaa jatkuvasti ja muuttuvien tilanteiden mukaan toisin kuin aikuinen, jonka itsesäätelyn ja -arvioin-nin mekanismit ovat jo kehittyneet. Tässä artikkelissa perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen arvioinnin lähtökohtana on toimiva ja kokeva lapsi.

Bowlbyn kiintymysteoria lapsen hyvinvoinnin viitekehyksenä

John Bowlbyn (1969) mukaan lapsen ja vanhemman vuorovaikutus on useiden käyttäytymislukien yhdistelmän tulosta. Lapsen käyttäy-tymisen keskeisiä alueita on kolmena ensimmäisenä ikävuotena kaksi. Ensimmäinen on kiintymyskäyttäytyminen, mikä tarkoittaa läheisyyden etsintää ja ylläpitoa valittuun kiintymyskohteeseen niillä keinoin, mitä lapsella eri kehitysvaiheissa kulloinkin on alkaen itkemisestä, takertumi-sesta ja seuraamisesta kutsumiseen saakka. Kiintymyskohteen valintaan vaikuttavat perheen jäsenten saatavuus tai läsnäolo ja käyttäytyminen lapsen seurassa, jota lapsi arvioi. Kiintymyskäyttäytyminen palvelee lapsen perusturvallisuuden kehitystä.

Bowlbyn (1969) mukaan toinen käyttäytymisen luokka on leik-ki ja tutkimus (engl. exploration), joka on läheisyyden etsinnälle eli turvallisuushakuiselle käyttäytymiselle vastakkaista toimintaa. Tutki-mustoiminnan aiheuttaa uusi tai monimutkainen ympäristössä oleva ärsyke, jolla itse asiassa on samat ominaisuudet kuin pelkoa herättävällä ärsykkeellä (emt. 287). Leikki ja tutkiminen vuorottelevat turvallisuu-den etsinnän kanssa tilanteiden mukaan. Mitä nuorempi lapsi, sitä varovaisempi hän on ottamaan etäisyyttä kiintymyskohteestaan ja sitä useammin ja useammista syistä lapsi hakeutuu kiintymyskohteensa luokse. (emt.)

Lapsen tutkimuskäyttäytyminen voi loppua ja läheisyyden etsiminen kiintymyskohdetta kohtaan aktivoitua useista syistä, kuten siksi, että lapsi väsyä, tulee nälkäiseksi, sairastuu tai satuttaa itsensä. Lapsi voi tulla kiintymyskohteen (vanhemman) käyttäytymisen takia epävarmaksi kiintymyskohteensa saatavuudesta, jos tämä esimerkiksi häviää näkyvistä. Myös ulkoisessa ympäristössä voi tapahtua jotain hälyttävää, kuten oven pamahdus, ukkosen jyrinä tai vanhempien riitely, mikä tekee lapsen epävarmaksi tai pelästyttää. (Bowlby 1969, 312–313.)

Vastaavasti vanhemman toiminnot perheessä voidaan ryhmitellä kahteen luokkaan; ensiksikin ”hoivakäyttäytymiseen, johon kuuluu kaikki sellainen toiminta, minkä tarkoituksena on saattaa lapsi hoitajansa läheisyyteen ja säilyttää fyysinen läheisyys vanhemman ja lapsen välillä” (Bowlby 1969, 292). Hoivakäyttäytyminen aktualisoituu vastauksena lapsen turvallisuushakuiseen käyttäytymiseen tai silloin, kun läheisyyden kokeminen on uhattuna. Lapsen kiintymuskäyttäytyminen ja vanhemman hoivakäyttäytyminen ovat funktioiltaan homogeenisiä. Sekä lapsi että vanhempi pyrkivät ylläpitämään tietynasteista läheisyyttä toisiinsa. Toista vanhemman käyttäytymisen perusluokkaa Bowlby nimittää hoivakäyttäytymiselle vastakkaiseksi käyttäytymiseksi. Se kattaa monenlaisia muita askareita ja toimia, jotka kilpailevat hoivakäyttäytymisen kanssa. Niihin kuuluvat esimerkiksi kodinhoitotoimet, työasioiden tekeminen kotona ja uutisten katsominen. (Bowlby 1969.)

Olennaista lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle on se, että perheessä on käytettävissä henkilö tai henkilöitä, jotka ovat riittävän paljon (availability) läsnä ja pystyvät vastaamaan pienen lapsen kiintymyspyrkimyksiin (responsiveness) luotettavasti (Bowlby 1969, 286–316). Aikaa ja tilaa tulisi olla lasten aloitteellisuuteen vastaamiseen, jotta lapsi voisi tuntea, että hänen hyvinvoinnillaan on muille merkitystä. Kun lapsi kokee itsensä tärkeäksi ja muille merkitykselliseksi, hän oppii, että muilta ihmisiltä voi hädän hetkellä saada turvaa.

Varhaisen hoivansaannin luotettavuutta ja jatkuvuutta perusturvallisuuden kehittämiselle ja tasapainoiselle aikuisuudelle on korostettu tavoitteena sinänsä. Sen sijaan vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että lapsen kiintymuskäyttäytymisen ja tutkimuskäyttäytymisen välillä on

keskeinen yhteys. Tutkimuskäyttäytyminen voi käynnistyä vasta, kun lapsi tuntee itsensä riittävän turvalliseksi eli hänen kiintymyshakui-
seen käyttäytymiseensä on vastattu. Rene Spitzin (1974) klassisissa tutkimuksissa selvitettiin vankilassa olevien äitien vauvoilleen antamaa hoivaa: vauvojen kehitystä äidinhoivan aikaan ja heti imetyssuhteen katkeamisen jälkeen. Tutkimukset ovat ensimmäisiä, joissa todettiin yhteys turvallisuuden kokemisen ja tutkivan käytöksen välillä.

Lasten hyvinvointi päivähoidossa ja kotona

Päivähoitoyhteisö vertautuu perheeseen Suomessa yli vuoden ikäisten lasten arjen kasvuympäristönä. Vuorovaikutus ikätovereiden ja hoitajien kanssa on yhtä tärkeää, eikä periaatteessa ole estettä soveltaa Bowlbyn teoriaa myös tähän arjen kanssakäymisen ympäristöön. Myös päivähoidon edustamat aikuiset voivat muodostua lasten turvahahmoiksi lapsen ja hoitajan kanssakäymisen määrästä ja laadusta riippuen, vaikka kiintymys kehittyikin myöhemmällä iällä kuin perheenjäseniin. Perheenjäseniin verrattuna päiväkodin edustajat ovat uusia vuorovaikutuskumppaneita. Päivähoito merkitsee eroa perheenjäsenistä, joihin lapsi on jo ennen päivähoidon alkamista yleensä kiintynyt (Lahikainen & Asikainen 1983). Aluksi päivähoidon alkua voi leimata kokemus eroon joutumisesta ensisijaisista kiintymyskohteista (Lahikainen & Sundqvist 1979).

Suomalaisten kolmivuotiaiden ja sitä nuorempien lasten reaktioita päiväkotihoidon koskevassa tutkimuksessa kävi ilmi, että lapset kiintyivät kyllä perhepäivähoitajiin, mutta eivät yleensä päiväkotihoitajiin. Tämä johtuu lapsen ja aikuisten vuorovaikutuskäytäntöjen eroista eri konteksteissa. Näyttää siltä, että niin perheessä kuin perhepäivähoidosakin pystytään vastaamaan lasten aloitteisiin yksilöllisesti paremmin kuin suurissa ryhmissä päiväkodeissa, joissa lapsia kohdellaan enemmän ryhmän jäsenenä kuin yksilönä (Lahikainen & Sundqvist 1979).

Päiväkodeissa korostetaan toverisuhteita ja niihin lasta kannustetaan, kun taas lasten hoitajiin kohdistuvat lähestymisytykset jäävät usein huomaamatta (Lahikainen ja Strandell 1989). Sovelletuna Bowlbyn teoriaan päiväkotihoidossa oletetaan lapselle ehdoton halu oppia ja kehittyä, tutkia ja leikkiä ilman, että samanaikaisesti huomioidaan pienten lasten mahdollinen tarve myös turvallisuushakuiseen käyttäytymiseen päivähoitopäivän aikana. Poikkeuksen tekevät päiväkotikeilut, joissa lapsille on järjestetty oma hoitaja (Keltikangas-Järvinen ym. 2009).

Kun lapset käyttävät suuren osan päivästä kodin ulkopuolisessa hoidossa, se ei siis automaattisesti merkitse sitä, että heidän päivittäiseen vuorovaikutukseensa liittyvät turvallisuuden tarpeet tulisivat hoidetuiksi samalla tavoin kuin kotona. Yhdenmukaista kaikille pohjoismaisille viisivuotiaille näyttää olevan se, että kodin ihmissuhteet muodostavat tunnelautuneen vuorovaikutuskentän, jossa lapsi ilmaisee tunteitaan ja hänen kiintymyksen tarpeensa yleensä otetaan huomioon, kun taas päivähoidossa kodin ulkopuolella toverisuhteissa toiminnan motivaationa oleva tutkiminen on keskeistä. Bowlbyn (1969) mukaan motivoituminen tutkimiseen eli kiinnostus ympäristöä kohtaan on kuitenkin yhteydessä koettuun turvallisuuteen eikä ole automaattista. Kiintymyksen ilmauksia hoitajia kohtaan esiintyy vähän verrattuna lasten ja heidän vanhempiansa keskinäiseen vuorovaikutukseen (Lahikainen & Strandell 1989). Perhe näyttää pysyvän päivähoidon lisääntymisestä huolimatta tunne-elämän keskuksena. Tämä empiirinen tulos ei toki sulje pois sitä mahdollisuutta, että joskus lapsi voi saada parempaa turvaa hoitopaikassa kuin kotona.

Vanhempien ja lasten yhteenkuuluvuutta kommunikoidaan perheissä puolin ja toisin päivittäin (Lahikainen 1993). *BASUN*-projektin aineisto osoitti, että vanhemmat ja lapset ovat varsin taitavia keksimään pieniä yhteenkuuluvuuden hetkiä kiireisten arkaikataulujen rakosiin. Kaikille näille vanhemman, äidin tai isän, ja lapsen välisille yhteisille episodeille oli yhteistä keskinäisen läheisyyden toteuttaminen. Se saattoi saada muotonsa joko lapsen tai vanhemman aloitteesta, johon toinen osapuoli lähti mukaan.

Vanhempien ja lasten keskinäistä yhteenkuuluvuuden ja positii-
visten tunteiden tankkausta havaittiin kaikkialla viisivuotiaiden lasten
perheissä kiireisten arjen askareiden lomassa. *Aamun herätysrituaaleissa*
lapset tulivat tunnistetuiksi omilla persoonallisilla tavoilla. ”Suomalai-
nen Aleks halusi, että vain äiti herättää hänet aamuisin. Joka aamu äidin
oli puhallettava Aleksin korvaan kuten Tarzan puhaltaa Janen korvaan.”
Tärkeitä voivat olla *jäähyväisseremoniat päiväkotiin jättötilanteessa*.
”Ruotsalainen Anders juoksee vilkuttamassa äidille jokaisesta päiväkodin
ikkunasta ja lopuksi äidin on vielä tuutattava auton äänimerkkiä, jotta
Anders voi tyytyä äidin lähtöön.” Aamun heräämisrituaalien lisäksi
illan *nukkumaanmenoseremoniat* voivat olla pitkät muutoin kiireisessä
suomalaisessa arjessa. Norjassa, Tanskassa ja Ruotsissa on erityinen
ilmaus perheenjäsenten keskinäisten emotionaalisten suhteiden hoi-
dolle ”*hygge sig*”, kun viitataan intiimiin fyysiseen yhdessäoloon, ilman
erityisiä tarkoituksia, kuten lojuminen sängyssä yhdessä lasten kanssa.
Myös *yhteiset ateriat* olivat päivittäisiä episodeja, joissa ilmaistiin yh-
teenkuuluvuutta. (Lahikainen & Strandell 1989.)

Bowlbyn mallin pohjalta on yksinkertaista havaita lapsen hyvin-
voinnin tila ja sen keskeiset edellytykset: hyvinvoiva lapsi on aktiivinen
ja kiinnostunut ympäristöstään ja luo siihen konstruktiiivisen suhteen
vastakohtana yliaktiivisuudelle ja levottomuudelle. Tämän seuraukse-
na hän oppii hyvin ja hankkii yhteisössä tarvittavia taitoja. Tällaisen
toimeliaisuuden takana ovat luotettavat aikuiset, joiden saatavuuteen
ja haluun auttaa tarvittaessa voi luottaa. Vastaavasti huonosti voiva
lapsi on passiivinen, vetäytynyt, haluton, tai alituisesti turvaa etsivä.
Turvahahmojen puute voi ilmetä myös aggressiivisuutena ja yliaktii-
visuutena (vrt. Bowlby 1973).

Parhaimmillaan päivähoidon ja kodin maailmat yhdistyvät siten,
että lapsen luottamus perheenjäsenien, kiintymyskohteiden olemassa-
oloon säilyy päivittäisten erojen aikana, ja emotionaalista tukea löytyy
myös päivähoitoinstituutioissa työskenteleviltä aikuisilta. Tällöin lapsi
kykenee olemaan kiinnostunut ympäristöstään ja valmis omaehtoiseen
oppimiseen erilaisissa päivittäisissä ympäristöissään. Yhtenä edellytyk-

senä on vanhempien kyky olla lapsen käytettävissä ja preferoida lasta muiden myös tärkeiden kodin tehtävien ohessa.

Vanhempien kilpailevat aktiviteetit ja stressi

Arjen ihmissuhteiden toteutumista säätelevät perheen ulkopuoliset tekijät, joista ehkä yksi tärkeimpiä on vanhempien työelämään osallistuminen. Vanhempainloman ja kotihoidon jälkeen vanhemmat hoitavat suhdettaan lapsiinsa työn ohessa ja perheenjäsenten arki pirstaloituu. Vanhempien yhdessäolo lapsen kanssa painottuu kiireisiin aamuihin, iltoihin, viikonloppuihin ja lomiin. Yhteiset hetket rakentuvat eri perheenjäsenten keskeisistä hetkistä. Näiden tärkeänä pitäminen, kesto ja sisältö riippuvat perheen ulkopuolelta tulevista paineista, erityisesti työelämän sanelemista aikapakoista. Yhdessäolon kesto vaihtelee muutamasta minuutista, esimerkiksi lapsen pukeminen tai peseminen, yli tunninkin pituisiin leikkihetkiin tai kylässä, kaupassa ja uimassa käymiseen. (Kristiansson 2001.) Pohjoismaisten viisivuotiaiden tyypillisessä arjessa löytyi yksityiskohtaisen vanhempien haastattelun perusteella sisällöltään 24 erityyppistä lasta ja vanhempaa yhdistävää vuorovaikutusepisodia 25 vuotta sitten.

Nykyään vanhemmat tiedostavat entistä paremmin sekä perheen että työelämän heille asettamat odotukset. Arjen elämänpiirien suhde voi olla jännitteinen. Katja Revon (2009) mukaan sekä englantilaiset ja suomalaiset äidit kuvaavat arkielämänsä kompleksisena ristiriitaisuuksien kenttänä. Arki saa merkityksensä moninaisten palasten kudoksena, joka sisältää hyvin vaativia ja stressaavia elementtejä sekä antoisia että nautittavia piirteitä. ”Perhe ja työ sekä antavat että ottavat” (emt., 76). Ajan allokointi työlle ja perhe-elämälle on useimpien vanhempien päivittäinen ongelma. Siihen ovat johtaneet sekä työelämän paineiden lisääntyminen että tietoisuuden kasvu lapsen oikeuksista. (emt.)

Paradoksaalisesti samalla kun työelämän paineet lisääntyvät, vanhempien tarpeet itsensä uusintamiseen perhe-elämän puitteissa kasvavat.

Perhetutkijoiden mukaan yleinen mielipide on 2000-luvulla kääntynyt perhearvojen suuntaan, puhe ”perheajasta” ideologisenä tavoitteena on lisääntynyt (Jallinoja 2009; Repo 2009). Perhe instituutiona on sen kaikille jäsenille *nominen* (vastakohtana anomiselle), identiteettiä luova. Vuorovaikutuksessa perheenjäsenten kesken voidaan hakea tukea ja tunnistusta monipuolisesti itselle, vastakohtana esimerkiksi työelämän instituutioille, jotka kysyvät työntekijöiltään enemmän erityisiä kompetensseja kuin kokonaispersoonallisuutta (Berger & Kellner 1969).

Kuinka nykyvanhemmat sitten selviytyvät perhe-elämään liittyvistä haasteista ja erityisesti lasten hoivaamisesta työelämän paineiden lisääntyessä? Projektissa ”Lasten hyvinvointi ja media kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa” tutkimme neljän perhe-elämää kuvaavan tekijän yhteyttä lasten hyvinvointiin Suomessa ja Virossa vuosina 1993–1994 ja 2002–2003. Näitä ikään kuin vanhempien toimintakykyyn liittyviä tekijöitä määriteltiin neljä:

- 1) vanhempien subjektiivisesti kokema toimeentulon riittävyys
- 2) vanhempien keskinäisen suhteen toimivuus
- 3) vanhempien terveys
- 4) alkoholiongelmät perheessä

Kaikilla ongelma-alueilla virolaisvanhemmilla oli suomalaisvanhempia enemmän ongelmia ja molemmissa maissa muutosta parempaan suuntaan oli tapahtunut ainoastaan perheen taloudellisen tilan kohentumisessa (Lahikainen ym. 2008). Oletimme, että vanhempien taloudelliset vaikeudet, terveysongelmät, alkoholismi ja toimimaton parisuhde muodostuvat esteiksi vanhempien hoivakäyttäytymiselle. Ne vievät vanhempien aikaa ja energiaa lapsille suunnattavasta hoivasta ja huomiosta. Vanhempien hoivaressurssin heikentymisen odotettiin heijastuvan lasten hyvinvoinnin eri puoliin.

Seuraavasta taulukosta voidaan nähdä, että kaikki yllämainitut vanhempien toimintakykyyn liittyvät ongelmat olivat selkeästi yhteydessä perheen 5–6-vuotiaiden hyvinvoinnin eri puoliin.

Taulukko: Perheongelmien yhteys lasten hyvinvointiongelmiin 5–6-vuotiaiden suomalais- ja virolaislasten perheissä (N=421) (Lahikainen ym. 2008.)

Perheen/vanhempien	talous- ongelmat	risti- riidat	sairaus	Alkoholi- ongelmat
Lasten psykosomaattiset vaivat	+	+	+	+
Lasten huolestuneisuus perheestä	+	+	+	+
Tv-riippuvuus	+	+	+	+
Itsenäisyyden puute	+		+	
Uusien asioiden pelko			+	
Tärkeisiin ihmisiin liittyvät pelot		+	+	
Äidin ja isän tärkeys *				-
Mielikuvitukseen liittyvät pelot **	-			

* lapsen oma arvio

** Liittyvät esimerkiksi televisio-ohjelmiin, painajaisuniin ja mielikuvitusolentoihin

Perheissä, joissa vanhemmat raportoivat enemmän ongelmia, lapset oirehtivat psykosomaattisesti, turvautuvat ylen määrin televisioon ja ovat huolestuneita perhesuhteista muita useammin riippumatta vanhempien ongelmien laadusta. Lisäksi vanhempien sairauden ja talousongelmien yhteydessä lapsilla esiintyy oma-aloitteisuuden puutetta. Vanhempien sairauteen liittyvät lasten osalta tärkeiden ihmisten menettämisen ja uusien asioiden pelot. Lisäksi havaittiin, että alkoholiongelmiaisten perheissä lapset arvioivat vanhempansa useammin itselleen vähemmän tärkeiksi kuin lapset, joiden vanhemmilla ei ollut alkoholiongelmaa. Näin heidän turvallisuuden tunteensa omassa kodissa on pienempi kuin muissa perheissä, koska vanhemmat eivät ole heidän käytettävissään yhtä luotettavasti kuin muissa perheissä.

On kiinnostavaa todeta, että myös tärkeäksi katsotulla perheen resursseilla, hyvällä taloudellisella hyvinvoinnilla, voi olla myös negatiivisia yhteyksiä lasten hyvinvointiin. Taloudellisesti hyvinvoivien perheiden lapsilla on muita lapsia useammin televisioon, painajaisuniin ja mielikuvitusolentoihin liittyviä pelkoja, mikä voi viitata medialaitteiden muita suurempaan yleisyyteen ja niiden suureen saatavuuteen, mutta myös siihen, että taloudellisesti hyvinvoivissa perheissä vanhemmilla

saattaa olla lapsille vähemmän aikaa kuin muissa perheissä. Toki tuloksista voi yleisesti tehdä sen johtopäätöksen, että lasten hyvinvoinnin takaamisessa perheet tarvitsevat monenlaista tukea, kuten taloudellista tukea ja muita auttamistoimia (Lahikainen ym. 2008).

Lasten hyvinvointi koostuu hyvin monista tekijöistä, jotka keskenään ovat varsin monimutkaisessa suhteessa toisiinsa. Niinpä yksiselitteistä kokonaiskuvaa perheen vuorovaikutuksen ja lapsen hyvinvoinnin välille ei voida rakentaa ennen kuin tutkimustietoa kertyy nykyistä enemmän. Tutkimustulokset viittaavat kuitenkin selvästi siihen, että vaikka viisivuotiaat ovat entistä enemmän mukana myös perheidensä ulkopuolella julkisen hoidon piirissä, perhe-elämä, sen laatu ja vanhempien ja lasten välinen vuorovaikutus on edelleen merkittävä tekijä lasten hyvinvoinnille. Riippumatta siitä, puhuvatko vanhemmat ongelmistaan tai miten ongelmat tulevat perheessä esille, 5–6-vuotiailla lapsilla näyttää olevan kyky aistia omien vanhempiensa tila heidän oman turvallisuutensa takaajina tai takaamatta jättäjinä.

Televisiot ja tietokoneet perheen vuorovaikutuksessa

Erilaisten teknologisten laitteiden, kuten television, tietokoneiden ja pelikonsolien, huikea kehitys ja yleistyminen ovat muuttaneet koteja perheenjäsenten yhdessäolon ja kohtaamisten paikkana. Laadultaan korkeatasoinen informaatiovirta tavoittaa perheen jäsenet mihin aikaan vuorokaudesta tahansa ja houkuttaa läsnä olevasta poissaolevaan tai tekee poissaolevasta läsnä olevan. Informaatio- ja kommunikaatioteknologioilla monipuolisesti ja moniäänisesti kommunikoiva perhe on uusi ilmiö. Lapsilla television katselu on ollut yleisimpiä vapaa-ajankäyttötapoja. Nyt suosituimman asemasta kilpailevat tietokoneiden käyttö, Internet ja pelaaminen. (Pääkkönen 2010; Paavonen ym. 2006).

Varsin yleisesti pelaaminen ja tietokoneiden käyttö rinnastetaan leikkeihin, joita leikittiin ennen pihapiireissä (Kasvi 2000). Erilaiset teknologiset laitteet tarjoavat sekä vanhemmille että lapsille uuden areenan

tutkimuskäyttytymiseen kodeissa. Televisio- ja tietokoneruutujen iso koko ja ohjelmien ja pelien entistä monipuolisemmat ja mielikuvituksellisemmat sisällöt houkuttavat ja kutsuvat mukaansa. Laitteet asettavat uusia haasteita perheen jäsenten keskinäiselle vuorovaikutukselle. Miten perheenjäsenet valikoivat itselleen sopivia toimintoja medialaitteiden tarjoamista valikoimista? Miten vanhemmat osallistuvat päätöksentekoon lasten medioiden käytöstä? Miten yhteisyydestä huolehditaan ja erillisyydestä neuvotellaan? Kysymyksiä ja tutkittavaa riittää.

Runsaat kaksikymmentä vuotta sitten lasten arjen tutkimuksessa mukana olleista 30 suomalaisesta viisivuotiaasta vain kolmella televisio oli erittäin tärkeässä roolissa. Kaikille kolmelle oli tyypillistä isän vähäinen osuus arjessa. He olivat poikia joko yksinhuoltajaäidin perheistä tai kaksoisydinperheistä. Otamme esille Eeron ja Tapion tapaukset.

Eeron perheeseen kuuluvat äiti ja noin vuotta nuorempi sisar Elvi. Tapio on erossa asuvien vanhempiansa ainoa lapsi. Vaikka Tapio vierailee avopuolison kanssa asuvan isänsä luona säännöllisesti, arki eletään enimmäkseen kahdestaan äidin kanssa. Molemmissa tapauksissa televisio näyttää toimivan etäisyyden ottona äidistä. Tapion äiti kertoo, ettei saa millään poikaa pois television äärestä. Kaikki ohjelmat kiinnostavat Tapiota, mutta erityisesti luonto-ohjelmat. Tapio ruokailee ja käy potalla television ääressä. Eeron äiti ei paljastanut haastattelijalle television tärkeyttä pojalle, vaan asia tuli ilmi perhepäivähoitajan haastattelussa, joka kertoi koko perheen olevan ”televisioaddikti” ja perheen menevän suoraan videovuokraamoon samalla, kun lapset haetaan päivähoidosta. Eeron haastattelu vahvisti perhepäivähoitajan tarinaa, koska pojan haastattelussa kävi ilmi, että tämä tunsikin hyvin paljon ohjelmia. (Lahikainen 1989; *BASUN*-projekti 1987).

Ehkä Eeron ja Tapion tapaukset ovat esimerkkejä yleisemminkin perheistä, jossa äidin ja pojan suhde on vaarassa kehittyä liian läheiseksi siitä syystä, että perheen sisäinen vuorovaikutusverkko on pieni – joskus vain kaksikko, ja aika perheen ulkopuolisten suhteiden hankkimiseen työn ja päivähoidon jälkeen vähäistä. Televisio – yhtä hyvin kuin Internet – tarjoutuvat välineiksi läheisyyden ja etäisyyden annosteluun jäsenten välisissä suhteissa (vrt. Pasquier 2001). Tapion äiti vaikuttaa

tekevän kaikkensa poikansa hyväksi ja Eeron äiti rasvaa pojan iltaisin suihkun jälkeen ja nukkuu lattialla pojan sängyn vieressä käsi kädessä. Tapio näyttäisi olevan etäisyydenoton aloitteellinen osatekijä, kun taas Eerolla se näytti olevan äiti, joka tarvitsi hengähdysaikaa itselleen yhdeksän tunnin työpäivän jälkeen. Ovatko televisio tai tietokone joillekin lapsille tuntemattomasta maailmasta ja vapaudesta viestivä ikkuna, jota lapsi tarvitsee saadakseen happea liian intiimeiksi käyviltä perhesuhteilta? Hoivan etsinnällä ja turvallisuuden saamisella näyttää olevan kylläntymispisteensä ja ulkomaailmasta tarvitaan virikkeitä jotka houkuttavat uuteen, seikkailuihin.

Neljännesvuosisata myöhemmin vuonna 2003 televisio ja videot ovat itsestään selvä osa 5–6-vuotiaan suomalaislapsen arkea. Televisio oli auki perheissä keskimäärin 4,2 tuntia päivässä, lapset katselivat ohjelmia keskimäärin 1,4 tuntia päivässä. Sen lisäksi he olivat passiivisesti altistuneita television ohjelmavirralle keskimäärin 1,4 tuntia päivässä, koska vanhemmat halusivat katsella itselleen kiinnostavia ohjelmia. Tämän lisäksi 40 prosenttia lapsista katsoi videoita usein tai päivittäin. Osaksi katsottiin ohjelmia yksin tai sisarusten ja leikkikavereiden kanssa, osaksi yhdessä vanhempien kanssa. Joka viidennellä esikouluikäisellä oli televisio omassa huoneessaan. (Paavonen ym. 2006; Roine ym. 2004). Nykyisin lasten arjessa ovat jatkuvasti läsnä myös erilaiset pelikoneet, tietokone ja Internet.

Television katselulla, erityisesti aikuisten ohjelmien katselun määrällä, on havaittu olevan monenlaisia yhteyksiä lasten hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin kuten pelkoihin, uneen ja päiväkäyttäytymisen oireisiin. Aktiivinen television katselu vähentää yöunen määrää ja on yhteydessä nukahtamisvaikeuksiin. Passiivinen ruudun informaatiovirralle altistuminen lisää selvästi unihäiriöiden vakavuutta. Aikuisohjelmien, kuten poliisisarjojen, aikuisten elokuvien, aikuisten sarja-ohjelmien ja ajankohtaisohjelmien katsominen lisää lasten unihäiriöiden riskiä. Mitä useampia erityyppisiä aikuisten ohjelmia lapset seurasivat, sitä enemmän heillä oli unihäiriöitä. Katkaisupisteenä katselun määrässä käytettiin 1,7 tuntia päivässä ja passiivisen altistumisen määrässä 2,1 tuntia päivässä. Jos lapset katsovat tätä enemmän, unihäiriöiden ris-

ki kolminkertaistui. Tutkimuksen mukaan lapsiperheiden television käyttötavat ovat sellaisia, että 25 prosenttia 5–6-vuotiaista altistuu unihäiriöille television takia. (Paavonen ym. 2006.)

Lisäksi aktiivisen television katselun määrä oli yhteydessä tarkkaavaisuuden ongelmiin, levottomuuteen, aggressiiviseen käyttäytymiseen, ja psyykkisten oireiden kokonaismäärään (Paavonen ym. 2008). Näitä suomalaislapsia koskevia tuloksia vahvistavat myös kansainväliset tutkimukset (ks. Paavonen ym. 2011). Medialaitteiden lisääntymisen ja kehityksen myötä vuosina 1993–2003 lasten itsensä raportoimat pelot ja erityisesti mielikuvitusväritteiset, televisioon liittyvät pelot ovat lisääntyneet Suomessa ja erityisesti Virossa, jossa medialaitteiden käyttöönotto on kasvanut tutkimuskautena jyrkemmin kuin Suomessa. (Lahikainen ym. 2007.) Suomalaislasten keskuudessa erityisesti lasten ohjelmiin liittyvät pelot ovat lisääntyneet (Korhonen 2008).

Uudet mediasisällöt näyttävät muodostavan uuden haasteen lapsen hyvinvoinnille. Ensinnäkin lapset saattavat altistua passiivisesti ahdistusta ja pelkoa herättäville sisällöille, joita heidän vanhempansa katselevat. Tällöin vanhemmat eivät aina ole psyykkisesti lapsen käytettävissä ja vaikka ovat, keskustelu ei välttämättä vähennä pelkojen määrää. Esimerkiksi lasten televisio-ohjelmiin liittyvien pelkojen määrä ei ollut yhteydessä niistä vanhempien kanssa käytyjen keskustelujen määrään (Paavonen & Lahikainen 2009). Toiseksi, runsas mediankäyttö vie aikaa lasten ja vanhempien yhdessäololta. Tällöin yhteenkuuluvuuden ja lasten turvallisuuden ylläpitäminen perheessä voi jäädä ajallisesti puutteelliseksi. Lisäksi perheenjäsenille sisällöllisesti yhteisten asioiden määrä vähenee, jos kukin perheenjäsen on kontaktissa uusmediaan haluamallaan tavalla.

Kolmanneksi, uusmediaan liittyy lumoa, jonka vuoksi katselu voi ylittää lapsen kyvyn käsittää vastaanottamaansa aineistoa. Lapsesta tulee ikään kuin yli-innokas tutkimusmatkailija uusmediassa, oireet ovat eräänlaista katsomiskokemuksen jännöstä, sulattamatonta ainesta. Uusmedian sisällöt tulevat lapsen uniin, missä niitä yritetään käsitellä (Korhonen 2008). Lapset kääntyvät harvoin vanhempien puoleen, kun esimerkiksi televisio-ohjelma alkaa pelottaa heitä (Korhonen 2008; Kir-

manen 2000). Lapset saattavat arvioida turvan hakemisen vanhemmilta riskiksi, joka saattaa johtaa siihen, että vanhemmat alkavat kontrolloida tarkemmin lastensa median käyttöä. Samanlaiset ilmiöt tulevat melko varmasti esiin myös Internetiä ja pelikonsoleita käytettäessä.

Lopuksi

Sosiaalisen hapen puute kuvaa hyvinvoinnin haavoittuvuutta. Se rakentaa loukun, jossa ihminen ei tunne saavansa elintärkeätä ainesta itselleen kanssakäymisen verkostossaan. Tässä artikkelissa esittämiemme tulosten pohjalta voidaan todeta, että lapsen hyvinvoinnissa keskeistä on tilanteiden mukaan joustava ja lapsen aloitteita kunnioittava vuorovaikutus. Tämä tarkoittaa myös lapsen itsemääräämisoikeuden kunnioittamista silloin, kun se ei aseta lasta vaaroilla alttiiksi. Lapsi kehittyy ja voi hyvin, jos hänellä kotonaan tukena turvaa tuovien aikuisten läheisyys ja samalla tietoisuus vapaudesta oma-aloitteiseen, tutkimiseen leikin tai esimerkiksi median tarjoamien mahdollisuuksien muodossa. Tällainen lapsuudessa hankittu elämisen malli voi kantaa pitkälle aikuisikään.

Bowlby konkretisoi kiintymyssuhdeteoriassaan lapsen sosiaalisen verkoston välttämättömiä aineksiksi kiintymyskäyttäytymisen, jolla hän tarkoitti läheisyyden etsintää ja ylläpitoa. Toinen käyttäytymisen luokka oli tutkimus, jolla hän viittasi lapsen leikkivään ja etsivään mieleen. Irmeli Järventie (1993, 184, 201) korostaa puolestaan, että osallistuminen sosiaaliseen yhteistoimintaan ja oman maailmasuhteen hallinta persoonallisesti tärkeiden motiivien avulla ovat inhimillisyyden kaksi välttämättömyyttä. Voisivatko ne lasten osalta tarkoittaa uskoa perheen takaamaan turvaan ja antamaan vapautteen tutustua maailmaan oman uskalluksen sallimissa rajoissa?

Lähteet

- BASUN-projekti (1987). Tapausselostukset. Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Berger Peter & Hansfried Kellner (1969). *Marriage and construction of reality*. I artikelsamling i familjesociologi. Lund: Studentlitteratur.
- Bowlby, John (1969). *Attachment and Loss: Attachment*. Harmondsworth: Penguin Books.
- (1973). *Attachment and Loss: Separation, Anxiety and Anger*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Jallinoja, Riitta (2009). Perhe yhdessä vapaa-aikana Teoksessa M. Liikanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 49–77.
- Järventie, Irmeli (1993). *Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
- (2008). Päivänsäde vai menninkäinen? Identiteettien kasvattaminen eriarvoisuuden puutarhoissa. Teoksessa Anja Riitta Lahikainen Raija-Leena Punamäki ja Tuula Tamminen (toim.): *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY, 209–232.
- Kasvi, Jyrki (2000). *Nollia ja ykkösiä. Tarinoita tietokoneista, tietoyhteiskunnasta ja meistä ihmisistä*. Helsinki: Otava.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa & Juhani Hytönen & Mikko Ojala & Anna-Leena Lastikka & Regine Schön (2009). *Alle kolmivuotiaiden erityistarpeiden huomioiminen päivähoitossa. Kenguru-projektin loppuraportti*. Helsinki: Helsingin yliopiston Soveltavan käyttäytymistieteen laitos.
- Kirmanen, Tiina (2000). *Lapsi ja pelko. Sosiaalipsykologinen tutkimus 5-6-vuotiaiden lasten peloista ja pelon hallinnasta*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 78.
- Korhonen, Piia (2008). *Lasten televisiopelot, pelonhallinta ja painajaisunet*. Acta Universitatis Tamperensis 747. Tampere: Tampere University Press.
- Korhonen, Piia & Anja Riitta Lahikainen (2008). Recent trends in children's television-induced fears in Finland. *Journal of Children and Media* 2:2, 147–162.
- Kristiansson, Baldur (2001). *Barndomen och den sociala moderniseringen. Om att växa upp i Norden på tröskeln till ett nytt millennium*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lahikainen, Anja Riitta (1989). Lapsena nykymaailmassa. Kenttätutkimuksia psykoanalyysin valossa. *Psykoterapia* 8:1–2, 33–43.
- Lahikainen, Anja Riitta (1989). The family as a socialization institution in modern society. Teoksessa Mirja Kalliopuska (toim.): *Children and*

- family structures. The child and different relationships in recent family types.* Lahti: Lahti Research and Training Center, 146–157.
- Lahikainen, Anja Riitta (1992). Dual-socialization from the point of view of social competencies of five-year old children. Teoksessa Sugar Kadar J (toim.): *Social-emotional development in a family versus in a pedagogical institution.* Conference proceedings. Institute of Psychology of the Hungarian Academy of Sciences, 89–93.
- Lahikainen, Anja Riitta & Harriet Strandell (1989). *Nya möten, nya gränser.* Julkaisematon käsikirjoitus.
- Lahikainen, Anja Riitta & Merle Taimalu & Piia Korhonen & Inger Kraav (2007). Self-reported Fears as Indicators of Young Children's Well-being in Societal Change: A cross-Cultural Perspective. *Social Indicators Research* 80:1, 51–78.
- Lahikainen, Anja Riitta & Kari Tolonen & Inger Kraav (2008). Young Children's Subjective Well-Being and Family Discontents in a Changing Cultural Context. *Child Indicators Research* 1:1, 65–85.
- Lahikainen, Anja Riitta & Salme Sundquist (1979). *Kolmivuotiaiden ja sitä nuorempien lasten reaktiot päiväkotihitoon.* Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 1.
- Lahikainen, Anja Riitta & Mervi Asikainen (1983). *Äidin kotona hoitamien kaksivuotiaiden sosiaalinen kehitys John Bowlbyn kiintymysteorian kannalta.* Helsinki: Mannerheimin lastensuojeliitto, raportti 39.
- Paavonen, Juulia & Marjo Pennonen & Mira Roine & Satu Valkonen & Anja Riitta Lahikainen (2006). Tv exposure associated with sleep disturbances in 5- to 6-year-old children. *Journal of Sleep Research* 15:2, 154–161.
- Paavonen, Juulia & Jukka Partanen & Maria Valaste & Kimmo Vehkalahti & Anja Riitta Lahikainen (2008). Television viewing is associated with psychiatric symptoms in 5 to 6-year-old children. Poster, European Society for Child and Adolescent Psychiatry Congress, Firenze.
- Paavonen, Juulia & Mira Roine & Marjo Pennonen & Anja Riitta Lahikainen (2009). Do Parental Co-viewing and Discussions Mitigate TV-induced Fears in Young Children. *Child: care, health and development.* 35:6, 770–780.
- Paavonen, Juulia & Mira Roine & Piia Korhonen & Satu Valkonen & Jukka Partanen & Anja Riitta Lahikainen (2011). Media ja lasten hyvinvointi. *Duodecim* 127: 43-50.
- Pasquier, Dominique (2001). Media at Home: Domestic Interactions and Regulation. Teoksessa Linvingstone, Sonia ja Bovill, Moira (toim.): *Children and their Changing Media Environment. A European Comparative Study,* Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

- Pääkkönen, Hannu (2010). *Perheiden aika ja ajankäyttö: Tutkimuksia kokonaistyöajasta, vapaaehtoistyöstä, lapsista ja kiireestä* (Vol. 254). Helsinki: Tilastokeskus.
- Roine, Mira & Satu Valkonen & Anja Riitta Lahikainen (2005). Television in Young Children's Social Relationships. *Yearbook of Population Research in Finland* 41, 75–96.
- Repo, Katja (2009). *Lapsiperheiden arki*. Acta Universitatis Tamperensis 914. Tampere: Tampere University Press.
- Spitz, Rene (1974). *Elämän ensimmäinen vuosi*. Jyväskylä: Gummerus.

6. LAPSEN RUOKA-AINEALLERGIA JA ATOOPPINEN IHOTTUMA

Ehkä allergiaperheen vanhempien jaksaminen on se seikka, jota haluaisin tuoda enemmän esille, sillä lapsemme vauva-ajasta on pääasiassa muistissa vain se ainainen väsymys. Sitä koetti vain jaksaa päivän kerrallaan, hoitaa lapsen ihoa parhaan taitonsa mukaan ja tutkia ja opiskella ruoka-aineisiin liittyviä juttuja. (Allergisen lapsen vanhemman vastaus kyselylomakkeeseen, lomake 21.)

Kroonisesti sairaan pikkulapsen vanhempien arki on normaalia lapsiperheen arkea, jota sävyttävät sairauden erityispiirteet, monet siitä johtuvat hoidettavat ja huomioitavat seikat. Kuvaan artikkelissani ruoka-aineallergiaa ja atooppista ihottumaa sairastaneiden lasten vanhempien tunteja allergioiden ja atopian riivaamasta arjesta. Allergiaa ja atopiaa sairastavan lapsen ja hänen perheensä tilannetta voi hyvin pitää toiminnallisen loukun kaltaisena ongelmana. Toiminnallisella loukulla viittaan ongelmaan, joka on kaksoissidoksen kaltainen – toimi niin tai näin, on seinä vastassa (Järventie 1993).

Tutkijan oma elämä tarjoaa usein tutkimuksen tekemiselle motiivin ja muun muassa tutkimusasetelmiin saattaa päätyä teemoja, jotka ovat saaneet muotonsa oman elämäkokemuksen sävyistä (ks.

Järventie 2006, 38). Niin kävi tässäkin hankkeessa. Omat muistikuvani ja kokemukseni elämästä allergiaperheessä kohtasivat tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kokemukset ja palasivat takaumina mieleen tutkimusta tehdessä.

Vaikka ihmisten maailmat eivät olekaan identtiset, on niissä kuitenkin jaettuja ja yhteisiä elementtejä. On yhteneväisiä kokemuksia ja elämämpiirejä. Jokapäiväinen elämä kiinnitetään tässä tekstissä sellaisiksi toiminnoiksi kuin arjen askareet, hoiva, hoito, jaksaminen ja uni. Jokapäiväinen elämä on jotain, joka on tuttua ja huomaamatonta. Se on myös rytmisesti toistuvaa ja rutiininomaista. (Scott 2009, 2.) Etsin vanhempien usein hiljaiseksi tiedoksi muuntunutta arkitietoa ja kuvaan heidän jakamaansa (tai meidän jakamaamme) sosiaalista todellisuutta. Jos atopiaa ja allergia uhkaavat perheen toimintaa ja yhtenäisyyttä, niitä voitaisiin kutsua *vieraiksi* perheessä. Sosiologian professori Riitta Jallinojan (2006, 12) mukaan vieras perheessä muuttaa perheenjäsenten suhteita ja uhkaa perheen toimintakykyä.

Käytän artikkelissa aineistona vanhempien kyselylomakkeen avoimeen kysymykseen kirjoittamia vastauksia. Analyysi ilmentää sitä, mitä sairaudet perheeseen tullessa vieraina ovat saaneet aikaan tai muuttaneet. Ennen aineiston tarkempaa kuvausta ja analyysiä, esittelen perheisiin tunkeutuneet vieraat, atooppisen ihottuman ja ruoka-aineallergian, sellaisina kuin ne lääketieteellisestä kirjallisuudesta piirtyvät esiin. Etsin vastauksista elementtejä, joita voi määrittää toiminnallisen loukun käsitteen avulla. Analysoin kuvauksia tarkemmin *aikatilan*, *tavaroiden* ja *ihmisten* momenttien valossa (ks. Järventie 1993).

Kun ihoa kutittaa ja ruoka ei sovi

Atooppinen ihottuma on krooninen, kutiseva, tulehduksellinen ihosairaus, jolla on huomattava vaikutus sitä potevan ja hänen läheistensä elämään. Tauti on yleisin lapsuudessa ja sen esiintyvyys on noussut viimeisten 30 vuoden aikana (Leung & Bieber 2003). Viimeaikaisten

tutkimusten mukaan atooppista ihottumaa eli ekseemaa on 10–20 prosentilla kehittyneiden maiden lapsista (Kemp 2003, 106).

Atooppinen ihottuma ei vain aiheuta fyysistä oireilua, vaan voi johtaa myös emotionaalisiin ongelmiin ja sosiaaliseen häiriökäyttäytymiseen lapsuudessa (Brenninkmeijer ym. 2009). Schmittin ja kollegoiden (2010) mukaan kymmenvuotisseurannassa atooppista ekseemaa sairastaneilla lapsilla oli suurempi riski myös mielenterveyden vaarantumiseen kuin terveillä verrokeillaan. Schmitt kollegoineen tähdentää, että seurannassa todettu problematiikka kaipaa vielä selitystä. Tutkimisen arvoinen seikka voisi olla se, miten lapsen henkiseen hyvinvointiin vaikuttaa lapsuusajan sosiaalinen ympäristö ja siihen lukeutuvien ihmisten kyky ratkoa kroonisen kutiavan iho-ongelman aiheuttamia arjen haasteita, kuten unettomien öiden painolastia (Shani-Adir ym. 2009).

Allergian merkitys atooppisessa ihottumassa on ollut kiistelty aihe, mutta imeväisikäisillä ja pikkulapsilla uskotaan ruoka-allergian olevan atooppisen ihottuman tärkeimpiä syitä. Sampson (2003) toteaa, että nykytietämyksen mukaan yliherkkyys ruoka-aineille on merkittävä tekijä ainakin 40 prosentissa keskivaikeita ja vaikeita lapsuusiän atopioita. Näin voidaan olettaa olevan aina, ellei muuta pystytä osoittamaan. Ruoka-allergia tai ruokayliherkkyys on puolestaan immunologisin mekanismein välittyvä, elimistölle haitallinen reagoitintapa ravinnon tiettyä allergeenia kohtaan (Terho ym. 1999, 330).

Ruoka-aineallergioiden katsotaan vaivaavan noin kahdeksaa prosenttia alle kolmevuotiaista lapsista (Sampson 2002) ja suomalaisen arvion mukaan alle kuusivuotiaista kymmenellä prosentilla on ruoka-aineallergioita (Lahti-Koski & Siren 2004). Tahaton altistuminen sopimattomalle ruoka-aineelle voi aiheuttaa vain pientä oireilua (huulien kihelmöintiä tai vähäistä ihottumaa) tai saada aikaan jopa henkeä uhkaavan reaktion niin sanotun anafylaktisen shokin. Allergioiden kanssa pyritään elämään noudattamalla tiukkaa välttämisruokavalioita, jotta säästyttyisiin oireilulta. Käytännössä täydellinen välttäminen ei kuitenkaan aina onnistu ja jossain vaiheessa on myös uskallettava kokeilla sietäisikö lapsen elimistö aiemmin oireita aiheuttanutta ruoka-ainetta.

Ruoka-aineallergian diagnoosi tehdään oireiden pohjalta eli ei ole olemassa testiä, joka varmasti osoittaisi allergian olemassaolon. Lapsen ruokahistoria, allergiasairauksien esiintyvyys perheessä ja lapsen reagointi oletetun allergeenin poisjättämiseen, ovat tietoja, joiden varaan diagnoosia rakennetaan. Taudin määrittymisen tukena käytetään yleensä ihon pistokokeita ja allergeenispesifisten vasta-aineiden tutkimista verestä. Ruoka-aineallergioiden on tutkimuksissa voitu osoittaa vaikuttavan merkittävästi sitä sairastavien lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä elämään. Niihin voi liittyä runsaasti pelkoja, koska ne saattavat aiheuttaa jopa henkeä uhkaavia tiloja ja koska niihin ei ole olemassa selkeää hoitoa. Ruoka-aineallergioiden on raportoitu rajoittavan perheen toimintoja ja vaikuttavan jopa lapsen kehittymiseen. (Cummings ym. 2010; Komulainen 2010; DunnGalvin ym. 2009.)

Atoopista ihottumaa ja ruoka-aineallergioita on tutkittu yleensä erikseen eikä aiempaa tutkimusta molempien yhtäaikaisista vaikutuksista perheiden arkeen juuri ole. Lapset, joilla on pitkäaikainen terveydellinen ongelma, esimerkiksi atooppinen ekseema ja ruoka-aineallergia, tarvitsevat runsaasti apua ja huolenpitoa päivittäin, mikä vaikuttaa myös heistä huolehtivien aikuisten arkeen merkittäväällä tavalla (Ireys 2001). Marklund kollegoineen (2006) toteaa, että koululaisten raporttoima elämänlaatu heikkeni selvästi, jos heillä oli ruoka-allergian lisäksi jokin allergiasairaus, esimerkiksi atooppinen ekseema.

Lapsuuden ruoka-aineallergia ja atooppinen ekseema täyttävät usein erikoissairaanhoidon ohjattujen lasten kohdalla pitkäaikaissairauden tunnusmerkistön. Tästä on osoituksena myös se, että Suomessa Kansaneläkelaitos on myöntänyt erikoissairaanhoidon ohjatuille, atoopista ihottumaa sairastavien lasten perheille pitkäaikaissairaan lapsen vammaistukea (vuoden 2009 tilastoissa atooppisen ihottuman diagnoosilla oli myönnetty 409 perheelle tukea, Kelan tilastollinen vuosikirja 2009, 120). Pitkäaikaissairaus aiheuttaa perheelle ylimääräistä painetta ja vaatii arkipäiväisten toimintojen sujumisen moninkertaista varmistamista. Pitkäaikaissairaus on rajoituksia aiheuttava tila. Sen vaikutukset ovat yleensä käytännöllisten, arjen toimien sujuvuuteen liittyvien, vaikutusten ohella ainakin taloudellisia, sosiaalisia, psyykkisiä ja tiedollisia.

Koetun arjen muistikuvat

Tutkimukseen osallistui Pirkanmaalta 201 perhettä.¹ Perheiden lapset olivat olleet hoidettavana Tampereen yliopistollisen sairaalan allergia-yksikössä vuosina 1996–1997 lapsen iho-oireiden vuoksi. Lapset olivat olleet ensikäynnillä alle vuoden ikäisiä. Kaikilla 201 tutkimukseen osallistuneella lapsella todettiin alle vuoden ikäisinä jokin peruseruo-ka-aineallergia ja monet olivat allergisia useammalle ruoka-aineelle. Osallistuneista 158 perhettä (79 %) oli saanut Kelalta saanut pitkäai-kaissairaalan lapsen hoitoon tai erityisruokavalion noudattamiseen tukea. Lasten iho-ongelmien hoitona käytettiin eliminaatiodieettiä ja ihon paikallishoitoa lääkevoitein. Hoitomuotona ruoka-aineiden välttäminen ja ihon paikallishoito yhdessä vaativat hoitavien vanhempien erityistä paneutumista ja tarkkuutta jokapäiväisessä elämässä. Lomakekyselyllä haettiin muistikuvaa, joka vanhemmilla oli hankalimmasta ajasta per-heessä, kun kyselyyn vastaamisen hetkellä kymmenenvuotiaat koululai-set olivat vauvoja. Seurantatutkimuksen aineiston keruu Pirkanmaalla alkoi syksyllä 2006 ja päättyi joulukuussa 2007.

Tätä artikkelia varten on laajasta aineistosta analysoitu vain yhteen vanhempien kyselylomakkeen avoimeen kysymykseen annettuja vas-tauksia.² Lomakkeen viimeinen kysymys 37 oli muotoiltu seuraavasti: ”Haluamme tällä tutkimuksella saada allergiaperheiden äänen kuuluviin! Mielellämme kuulisimmekin vielä omin sanoin kerrottuna perheenne elämästä ruoka-allergian ja ihottuman kanssa. Tapahtumia, muistoja, sattumuksia, mitä vain, mikä teistä tuntuu tärkeältä ja kuvaa arkeanne.

1. Artikkelissa keskityn erikoislääkäri Outi-Maria Kekin väitöskirjatutkimuksen Pirkanmaan osa-aineistoon. Tutkimuksen kokonaisosallistujamäärä on 301 perhettä. Perheitä on rekrytoitu Tampereen yliopistollisen sairaalan (n=201) lisäksi Jyväskylän keskussairaalan (n=100) piiristä. Projektin johtajana toimii dosentti Kristiina Turjanmaa. Tutkimukseen on saatu molempien sairaaloiden eettisten toimikuntien puoltava lausunto ja osallistujat (sekä vanhemmat että lapset) ovat allekirjoittaneet suostumuslomakkeet. Aineisto muodostuu vanhemmille ja lapselle suunnattujen kyselyiden lisäksi kliinisistä tutkimuksista ja sairauskertomustie-doista.
2. 201 Tampereen yliopistollisessa sairaalassa tutkimukseen osallistuneen perheen lisäksi olen ottanut aineistoon mukaan myös 13 pirkanmaalaisen vanhemman vastaukset. Heidät oli kutsuttu tutkimukseen, mutta he palauttivat vain lomak-keen.

Tämä siksi, etteivät valmiit kysymykset ole koskaan kattavia eivätkä teidän äänellänne kerrottuja!” Näin vanhemmille tarjoutui mahdollisuus kertoa omin sanoin siitä, mitä emme olleet osanneet kysyä. Kaikkiaan 109 (54 %) vastaajaa käytti tätä mahdollisuutta. Vastaukset avoimeen kysymykseen vaihtelevat yhden lauseen tarkennuksista monisivuisiksi selvityksiksi ja pohdinnoiksi allergiaperheen elosta.

Analyysit on toteutettu laadullisen tutkimuksen orientaatiolla, Laadullisuus kyselyaineistojen analyysissä ei ole tavatonta (esim. Elliott 2005). Kun kyselylomake rakentuu niin, että vanhempia on pyydetty muistelemaan aikaa, jolloin allergiat ja atooppinen ihottuma olivat hankalimmassa vaiheessa, on tämä kuin kutsu kertoa miten arki tuolloin sujui. Kertomus voi välittää kokemuksen jaettavaksi muiden kanssa (Fludernic 1996). Avoimeen kysymykseen tuotetut vastaukset ovat usein kerronnallisia muodoltaan, mutta myös strukturoiduissa kysymyksissä perheet ovat valinneet parhaiten omaa kokemustaan vastaavan vaihtoehdon eli kertovat tarinaansa rajatummin etukäteen tarjotuina vaihtoehtoina (ks. esim. Gubrium & Holstein 1997).

Kyselylomake teemoineen kutsuu siis vastaajaa reflektoimaan perheensä tilannetta pienen etäisyyden päästä. Lomakkeen kysymykset tarjoavat ne asiayhteydet, joihin vastaajat omaa tai perheensä tilannetta peilaavat. He ovat voineet halutessaan myös kommentoida kysymyksiä tai vaihtoehtoja ja siten muuttaa tarjottua skeemaa omaa kokemustaan paremmin vastaavaksi. Kyselyn rinnalla on tätä artikkelia varten luettu käytettävissä olleista sairauskertomustiedoista esiin kaikuja perheen arjesta sellaisena kuin ne ovat tallentuneet virallisiin asiakirjoihin vuosia sitten tapahtuneissa kohtaamisissa. Vaikka varsinaisesta retrospektiivisestä tutkimuksesta ei olekaan kyse, ei ole syytä vähätellä sairauskertomuksiin dokumentoidun tiedon arvoa perheiden arkea kartoitettaessa. Tuosta jokapäiväisestä elämästä on jäänyt jälkiä myös sairauskertomusten sivuille. Esimerkiksi kun vanhemmat muistelevat väsymystään vastatessaan lomakkeisiin, on sairauskertomuksiin yleensä kirjautunut tuolta ajalta kuvauksia siitä samaisesta väsymyksen tilasta.

Menneisyys on mukana jäsentämässä ymmärrystä nykyisyydestä, minkä vuoksi menneeseen paluulla on merkitystä myös lasten ja

perheiden tämänhetkiselle hyvinvoinnille. Kokemus on luonteeltaan historiallinen ja nykyhetki ankkuroituu menneisyyden tapahtumiin. Joan Scott (1998) on määritellyt kokemuksen subjektin historiaksi. Kokemus on hänelle sosiaalinen prosessi, joka realisoituu ja artikuloituu sosiaalisessa tietoisuudessa. Sosiaalinen tietoisuus on kokemuksia samanlaistava tekijä, mikä tekee kokemuksesta uskottavan tiedon lähteen. Kysely, joka kutsuu muistelemaan, tarjoaa mahdollisuuden kohdata mennyt ja arvioida sitä nykyisyydestä käsin. Arviointi on kertomuksen ja myös kokemuksen merkitystä rakentava ulottuvuus (Elliot 1997, 9). Eräät yhteiskuntatieteilijät ovat pitäneet arviointia asioista ja kokemuksista kertomisen sosiaalisesti merkittävimpänä komponenttina (esim. Linde 1993).

Oman elämän arvioinnin ohella vastaajat antoivat suoraa palautetta kyselyyn vastaamisen hyödyistä. Tätä tapahtui sekä lomakevastauksissa että vastaanotoilla, kun vanhemmat ilmaisivat ääneen tyytyväisyytensä siitä, että kyselyssä käsiteltyjä asioita tutkitaan eli he arvioivat tutkimuksen hyödylliseksi. Eräs äiti koki ”puhdistuneensa” vastaamisen jälkeen. Hän kertoi itkeneensä moneen kertaan, lomaketta täyttäessään, koska muistot ja raskas arki tulivat niin elävästi mieleen, mutta yhtä kaikki, niistä kirjoittaminen oli terapeutista. Menneisyyden muistelu tuotti monimuotoisen aineiston ja tuosta monimuotoisuudesta olen valinnut toistuvimmat teemat, joiden esittelyyn siirryn seuraavaksi.

Allergiaperheen arjen aikatilat, materiat ja ihmiset

Perhe asettuu arkielämän keskukseksi (Lahikainen 2005, 347). Tuota perhekeskeistä arkielämää kuvaan Irmeli Järventien (1993) maailman momenteina eli jäsentämällä allergiaperheiden ”aikatilaa, tavaroita ja ihmisiä”. Asettelen kategorioihin tutkimukseen osallistuneiden vanhempien tunteja ja pohdin millainen maailma eteeni avautuu. Aineiston analyysissä kolme momenttia kietoutuvat yhteen. Luenta resonoi myös Järventien (2001) lapsuuden syrjäytymisriskin indikaattorien

analyysiin. Indikaattorit ilmentävät lapsuudessa saatua perushoivaa ja lapsen psykofyysistä hyvinvointia. Koska toiminnassa ihminen ja hänen ympäristönsä välittyvät toinen toisikseen (Järventie 2006, 23), liittyy kysymys perheen toiminnallisesta loukusta keskusteluun lasten syrjäytymisen uhista, kun lapsiperheen arkea varjostaa krooninen sairaus.

Arki aikatilana

Järventie (1993, 45) tarkoittaa aikatiloilla maailman rakentumista joko säätelemättömän tai itsen ja toisten säätelemän ajan määrittämänä. Itsen ulkopuolelta aikaa säätelevät usein muut perheenjäsenet, heidän tarpeensa tai työelämä. Jos nyt ajattelen allergia- ja atopiaperheille vuorokausikellot, jota Järventie ehdottaa kokeiltavaksi, niin ne kellot ovat pikkulapsiperheen tapaan aikapaineiset. On todettava että sairauksien hoito ja niiden huomioiminen muun muassa ruoan laitossa aiheuttavat lisäpuristusta ajan riittävyteen, puhumattakaan siitä, että unettomat yöt ovat tavallisia. Perheen arki ei rakennu yhdenlaiselle ajalle, vaan aika jaksottuu ja sitä jäsentävät myös perheenjäsenten henkilökohtaiset ajan kokemukset (Morgan 1996, 139–142).

Pikkulasten vanhemmat joutuvat jatkuvasti ratkomaan päivittäisiä aikapakkoja (Lahikainen 2005, 350). Jokaisen lapsiperheen vanhemman arki on ruoan laittamista, siivoamista, kaupassakäyntiä, tiskaamista sen ohella että se on lasten kanssa puuhastelua ja mukavaa yhdessäoloa-kin. Väsyneiksi mutta onnellisiksi määrittelee Salla Heiskala (1997) pienten lasten vanhemmat lamanjälkeisessä Suomessa vuonna 1996, johon aikaan myös kyselyyn vastanneiden vanhempien kokemukset sijoittuvat. Onnellisuutta varjostaa väsymys, jota ajallisesti toistuvan arjen rytmin ylläpitäminen aiheuttaa. Tutkimuksemme osallistuneista perheistä vastaamishetkellä yli 70 prosenttia oli kahden työssä käyvän aikuisen perheitä ja oletettavaa on että työn osuus perheen arjessa on ollut merkittävä myös aikaisempina vuosina. Näin ollen työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta aiheutuvat tavanomaiset stressitekijät

ovat olleet pitkäaikaissairauden lisäksi myös tutkimusperheiden arkea sävyttävä tosiasia (ks. esim. Kinnunen ym. 2010).

Eeva Jokinen (1997) on kuvannut väsymystä tilaksi, josta hänen tutkimuksessaan äidit itsensä löytävät. Hän toteaa, että hänen aineistostaan ei voi päätellä, että kaikki tai edes useimmat suomalaiset pienten lasten äidit tuntevat väsymystä, mikä toki voi olla mahdollista. Mutta siitä voi päätellä, että kaikki äidit, jotka aineiston omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa tuntevat väsymystä ja kirjoittavat siitä, ovat usein yksin tai tuntevat itsensä yksinäisiksi. (Jokinen 1997, 41.) Myös meidän tutkimuksessamme kuuluu erityisesti äitien ääni, sillä lomaketta ovat pääasiassa täyttäneet äidit (89,4 %). He myös kokivat olleensa usein varsin yksin pääasiallisessa vastuussa perheen jokapäiväisen elämän pyörittämisestä. Nimittäin vastaajista, joista siis lähes 90 prosenttia on äitejä, vain 44 prosenttia on samaa mieltä väitteen ”Perheessämme vallitsi tasapuolinen työnjako arjen askareissa” kanssa. Tätä voi selittää se, että erityisesti vauvaiässä äidit ovat usein lastensa pääasiallisia hoitajia. Allergiaperheessä vastuunkanto voi jopa tavallista helpommin jäädä pääasiassa toiselle vanhemmista, ja usein tuo toinen on äiti. Arki mielletään edelleenkin vahvemmin naisen toiminnan alueeksi ja esimerkiksi lasten kertomuksissa äiti kuvataan isää useammin touhuamaan kotona tavallisissa askareissa (Karlsson 2002, 23). Atooppisen ja ruoka-allergisen lapsen vanhemmat (erityisesti äidin) toistuva ja vaativa arjen rytmi tuntuu uhkaavan murskata alleen ja onnellisuuden kuvauksia ei juuri tule vastaan:

Aika oli todella rankkaa! Yöt valvottiin, iho oli pahimmillaan rakkuloilla. Ruoka-aineita oli pahimmillaan vain 5 kpl mitä sai vauvalle antaa. (...) Lapsen ensimmäisen 7 v. ajalta on pitkiä ”muistikatkoja” rajun uupumisen takia. (Lomake 19.)

Yövalvomiset uuvuttivat äidin täysin. (Lomake 27.)

Vasta jälkeenpäin tajusin kuinka rankkaa meillä oli ensimmäiset vuodet, kun luin lehtiartikkelia jonkun allergiaperheen elämästä ja rupesin siinä itkemään. (Lomake 34.)

Jälkeenpäin tajuaa, että olisi pitänyt ottaa tukea arkeen (arjen hoitaminen). Väsymyksestä johtuen en muista juurikaan mitään vauvaiästä. (Lomake 48.)

Arki siis koettiin monella tavalla raskaaksi, mutta kaiken yläpuolelle nousi väsymys. Arjen aikatilassa väsymys syntyy jo siitä, että unen määrä ei ole riittävä. Kansainvälisissä tutkimuksissa on arvioitu vaikeasta atooppisesta ihottumasta kärsivän lapsen vanhempien yöunien lyhentyvän keskimäärin kahdesta kuuteen tuntia jokaista yötä kohti. Useimmilla atooppisen lapsen vanhemmilla yöheräämisiä on kahdesta seitsemään yössä ja ne jatkuvat kuukausia jopa vuosia. (Reid & Lewis-Jones 1995; Elliott & Luker 1997; Kemp 2003.) Tämän tutkimustuloksen allekirjoittavat myös tämän tutkimuksen vanhemmat:

Yöt olivat katkonaisia ja itkuisia. Melkein kaksi vuotta meni enemmän tai vähemmän valvoessa. Sitten tuli avioero. (Lomake 137.)

Nukkumattomuus ja sen myötä väsymys ovat mainintoina läsnä myös sairauskertomuksissa:

Ensimmäistäkään yötä ei ole elämässään nukkunut ja vanhemmat saavat valvoa sen myötä. (12. käynti, 2 vuotta ja 6 kuukautta vanha lapsi.)

Ymmärrettävästi koko perhe alkaa väsyä ainaiseen kutinaan ja raapimiseen, valvottaa öisin. (7. Käynti, 2 vuotta ja 4 kuukautta vanha lapsi.)

Ajan sykli perheessä kiertyy tavallisestikin vahvasti ruoka-aikojen ympärille. Vuodenajan kierto on saanut myös omat ruokansa, joulua,

pääsiäistä ja juhannusta on tapana juhlistaa tietyin ruokalajein. (Morgan 1996, 166.) Ruoka-aineallergiaa sairastavan lapsen perheen arjessa ruokaan liittyvät merkitykset korostuvat. Arkea jäsentää tavanomaista vahvemmin ruoka, ruokailutilanteet ja ruoan valmistaminen. Ruoka ei vain yhdistä ja tuo perhettä päivittäin saman pöydän ääreen, vaan se voi ainakin näissä perheissä myös erottaa. Lapsen ruokailutilanteita tulee valvoa, ettei hän esimerkiksi pääse maistamaan vieressä ruokailevan terveen sisaren lautaselta itselleen sopimatonta ruokaa. Hän syö usein aivan erilaista ruokaa kuin muut perheenjäsenet. Harvoin valmistuotteet tai puolivalmisteet tulevat kysymykseen ruoka-aineallergisen lapsen ruokavaliossa, joten ruoka on yleensä valmistettava alusta loppuun itse. Ruoan valmistaminen vaatii huolellisuutta, esimerkiksi sama leikkuulauta ei käy vehnäallergisen lapsen leivän leikkaamiseen ja muun perheen leivän viipalointiin. Allergioiden vuoksi kaupassa käyminenkin saa oman värinsä, kun tuoteselosteiden lukeminen haukkaa merkittävän ajan kaupassa asioinnista. Arjen puuhat ovat samat, mutta mittakaava on toinen kuin pikkulapsiperheissä yleensä.

Hankalin vaihe perheessämme on ollut ehkä kuitenkin se, kun vanhin poikamme oli vilja, muna, pähkinä jne. allerginen, keskimmäinen poika peruna, maito, tattari, yms. allerginen ja nuorin poikamme lähes kaikelle allerginen. (Lomake 93.)

Jotta ekseeman hillitsevään välttämisruokavalioon päästäisiin, on tehtävä salapoliiisimaisen tarkkaa seurantaa lapsen ruoan ja muidenkin arkeen liittyvien seikkojen, kuten eläinkontaktien suhteen, koska myös eläinpöly voi aiheuttaa iho-oireita. Silti, varsinkaan jos lapsi ei reagoi allergeeneihin välittömästi, vaan viiveellä, joutuvat niin vanhemmat kuin ammattilaisetkin monta kertaa olemaan kasvokkain epätietoisuuden ja epätoivon kanssa, kun helpotusta ei tunnu löytyvän. Yöt saattavat kulua itkevää ja raapivaa lasta rauhoitellen ja väsymys painaa päälle. Yhteenvetona kokemuksellisesta ajasta voisi todeta että allergiaperheen vuorokausikellosta ison siivun lohkaisevat juuri univaje, väsymyksestä selviytyminen sekä ruuan laittoon ja syömisen ”vahtimiseen” kuluva aika.

Arjen materiaaliset reunaehdot

Järventie (1993, 45) korostaa jokapäiväisen elämän aineellisten välineiden ja puitteiden merkitystä toiminnan mahdollistajina. Aineellista momenttia hän kutsuu tavaraksi. Omassa analyysissäni aineellinen puite, joka ei asetu tavara-käsitteen alaan, mutta materiaalisuudessaan lähestyy sitä, on keho. Tutkimukseen osallistuneet lapset ja heidän perheensä tulivat kymmenen vuotta aikaisemmin lähetteellä erikoissairaanhoidon. Lähettämisen syynä kaikilla tutkimukseen mukaan valituilla tuli olla iho-oireita. Seuraavassa ote viisi kuukautta vanhan lapsen sairauskertomuksesta ensimmäiseltä käynniltä:

Noin kahden kuukauden ikäisenä alkoi sääristä ihottuma ja sen jälkeen ihottuma levinnyt siten että tällä hetkellä on kasvoja ja käden selkiä lukuun ottamatta koko iho punoittavan ekseeman peitossa. Yökutinat pitivät koko perheen hereillä.

Toinen esimerkki toisen lapsen sairauskertomuksesta on ote kolmanelta käynniltä, jolloin lapsi oli 6 kuukauden ikäinen:

Statuksessa todetaan hiuspohjassa punoittavaa näppyä runsaasti ja sitten kasvoilla samoin ja koko vartalo lähes täynnä laikukasta atoopista ekseemaa ja käsivarsissa raapimisjälkiä.

Kun on kyse somaattisesta sairaudesta, jollaisena ruoka-aineallergiaa ja atooppista ekseemaa lääketieteenpiirissä pidetään, on keho se materia, joka on rikki tai hoidon kohteena. Ihmisen ensimmäinen olemisen tila on ruumiillinen (Järventie 2001, 110) ja jää vain arvattavaksi millaista aistimellista informaatiota atopian vuoksi repaleinen ja tulehtunut iho lapselle tarjoaa. Repaleinen iho vaikuttaa myös kanssakäymiseen vanhempien kanssa, sillä vauva aistii alkavan vuorovaikutuksen vanhempiensa kanssa ihollaan (Järventie 2001, 111). Ihon hoitoa riittää myös vauvaiän jälkeen ja se välillä koetteleekin.

Karkuun juokseva liukas, alaston, rasvattu 2–3 -vuotias 2 x vuorokaudessa koettelee huumorintajua. (Lomake 43.)

Äiti myöntää, että perhe alkaa olla niin väsynyt sairasteluun, että lapsen jatkuva kutina ja ihon lehahtelu, jonka syyt jäävät ymmärtämättä, stressaavat voimakkaasti. (Sairauskertomus, 6. Käynti, 7 kuukautta vanha lapsi.)

Tärkeä kysymys on, millaiseksi elämän alun sosiaalinen yhteys muodostuu? Ruumiilliset ja emotionaalis-kokemukselliset toiminnot ovat ihmismielen perusta (Järventie 2001, 112). Viimeaikaiset tutkimukset ruoka-aineallergiaa sairastavien nuorten kehittämisestä indikoivat, että sairaus vaikuttaa myös tähän puoleen (Schmitt ym. 2010).

Etsiessäni aineistostani materiaalisia maailman momentteja en voi ruoka-aineallergioiden yhteydessä ohittaa ruokaa tällaisena maailmaa määrittävänä ja perheiden toiminnallisuuteen vaikuttavana seikkana. Ruokaan liittyvät toimet olivat aikatilaan vaikuttavia tekijöitä, mutta ruoka on materiaalisessakin mielessä keskeinen maailman ulottuvuus:

Ensimmäisten iho-oireiden ilmaannuttua minulle määrättiin ruoka-
valio, johon sisältyi lähinnä perunaa ja vettä, tyttö oli vasta 2 kk. ja halusin jatkaa imettämistä. Kun en syönyt mitään ja yöt valvottiin kutiavan ja huutavan lapsen kanssa, olin puolen vuoden kuluttua jo aivan poissa tästä maailmasta. (Lomake 251.)

Ihmiselle ruoka ei ole kuitenkaan koskaan vain fysiologista ravintoa (Caplan 1997, 3), vaan syömistä ohjaavat yhteisöjä ja ihmissuhteita ylläpitävät traditiot. Tästä syntyy oletus että haasteet, joita hyvin vaikeissa ruoka-aineallergioissa ja niiden ylläpitämissä atooppisissa ihottumissa kohdataan, voidaan kokea omaa ja perheen maailmaa muuttavina. Äärimmillään ne voivat synnyttää tilanteen, joka on mahdollista kokea jopa henkeä uhkaavana toiminnallisena loukkuna, nimittäin silloin, jos ruoka aiheuttaa anafylaktisen shokin.

Söimme viimeiseksi iltapalaksi omenaa, ulkomaalaista. Yhtäkkiä lapsi laittoi omenan kädestään pois, ikään kuin hengitti vaikeasti ja kurkku turposi. (Lomake 20.)

Kyllä on monet kerrat nähty painajaisia siitä, että jotenkin vahingossa saa vääränlaista ruokaa. Edelleen muna ja pähkinät ovat hengenvaarallisia. (Lomake 34.)

Toiminnan uusintamista ehkäisevänä tilanteena voidaan pitää myös ruokaan liittyvien perinteiden jatkamisen estymistä.

Muistan joulun vuonna 1997, jolloin lapsi oli reilun vuoden ikäinen. Hän söi silloin 5 ruokalajia. Itku pääsi, kun katsoin hänen ruokalautastaan, jolla oli perunaa ja jotain muuta, ehkä tuorekurkkua. (Lomake 135.)

Ruoan ja ruokailun kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät ovat maailmamme rakenteellisia puitteita. Koska ruokaa kulutetaan sekä symbolisesti että fysiologisesti, se on lahja, joka ravitsee sekä mielen että ruumiin (Lupton 1996, 47). Miten on, jos tuota lahjaa ei voida ottaa ehdoitta vastaan? Syöminen on lasten kokemusmaailmassa hyvin keskeinen elementti, ja he käsittelevätkin omista kertomuksissaan muun muassa ihmissuhteisiin liittyviä vallan, antamisen ja ottamisen kysymyksiä syömisestä. Suhde ruokaan ja syömiseen on keskeinen teema myös saduissa ja kirjallisissa kertomuksissa, joita luettaessa lapselle tai joita itse lukiessaan lapsi sosiaalistuu kulttuurinsa jäseneksi. (Counihan 1999.) Ruoka-allergia on pitkäaikainen sairaus, joka on huomioitava jokaisessa ruokailutilanteessa. Eläminen sairauden kanssa on ruoan ja syömisestä jatkuvaa kontrollointia ja neuvottelemista totuttujen käytäntöjen ja sairauden vaatimusten välillä.

Ärsytti kun esim. pappi antoi salaa lapselle keksiä ja tuumaili, että eihän se koskaan totu, kun ei saa edes maistaa. Koko allergiaa pidettiin luulona vain. (Lomake 16.)

Monesti konkreettisissa ruokailutilanteissa aktualisoituu monimutkainen ja ambivalentti ruokaan liittyvien suhteiden verkko. Yhdessä syöminen merkitsee kulttuurisesti yhteenkuuluvuutta ja ruoan jakamisesta kieltäytyminen vihamielisyyttä. Syntymäpäiväkakku on esimerkki elämänkaaren siirtymiin liittyvistä vakiintuneista syömisrituaaleista, joiden kautta yksilöt sidotaan emotionaalisesti yhteisöönsä. (Ks. Charsley 1997.) Ruokaan liittyvät valinnat ja trendit ovat identiteettityön yksi kanava. Pieni lapsi ei vielä tee tietoisia valintoja, vaan vanhemmat tarjoavat hänen hyvinvoinnilleen puitteet, joissa lapsen suhde minuuteen ja ruumiillisuuteen syntyy muun muassa ruokailutilanteiden symbolisen kentän ja ruumiin fysiologisten vaatimusten ehdoilla.³

Merkitykselliset ihmiset sairaan lapsen arjessa

Kolmas maailman rakentumisen momentti ovat toiset ihmiset, heidän kanssaan toteutuvat yhteistoiminta ja vuorovaikutussuhteet. Lapsi tarvitsee toisen ihmisen ja luontaisesti lapsesta huolta pitävän aikuisen tehtävää hoitavat vanhemmat (Järventie 2001, 106). Lapsen syntymän myötä vanhemmille syntyy välitön auttamisvastuu, joka edellyttää aluksi lapsen elämän ehtojen turvaamista (Värri 2002, 8). Perheessä ihmiset ovat tosiaan varten, mikä erottaa pitkäkestoiset sosiaaliset suhteet ”rinnalla olemisen lyhytkestoisista suhteista” (Jallinoja 2009, 14).

Aineistoni allergisen ja atooppisen lapsen vanhemmat ovat kasvokkain perustavaa laatua olevan vastuun ja siitä syntyvän huolen kanssa – miten turvata lapsen hyvinvointi, kun hänen syömistään on rajoitettava tai kun hän ei saa riittävästi unta? Vanhempien elämä on kohtalonomaisesti lapsen kanssa olemista ja tulevaan suuntautumista hänen kanssaan ja kauttaan (Värri 1998, 109). Arki on ihmissuhteita ja arjessa muokkautuvat tavat, joilla ihmiset elävät yhdessä (Jokinen 2005, 27). Ihmissuhde rakentuu kaikesta päivittäisestä yhdessä tekemisestä

3. Kiitän ystävää ja kollegaa Varpu Löyttyniemiä ruoka-aineallergioihin liittyvistä havainnoista, jotka olemme jakaneet, ja keskusteluista, joita olemme vuosien varrella käyneet eri yhteyksissä.

ja yhdessä elämisestä ja toisiin ihmisiin sitoutumisesta, jota sairaudet voivat verottaa.

Äidin henkinen uupuminen verottaa voimia parisuhteelta. Ei jaksakaan ilmaista rakkautta, josta seuraa syyllisyys myöhemmin. (Lomake 27.)

Muiden ihmisten suhtautumisella oli suuri merkitys arjessa jaksamisessa. Vastauksissa nostetaan esiin sekä positiivisia, huolehtivia että vähätteleviä kantoja.

Allergiaa ei mielletty oikeaksi sairaudeksi, vaikka se täytyi ottaa aina arjessa huomioon ja vaikutti perheen elämään. (Lomake 1.)

Vaikeinta varmaan oli se, että ympäristö ja muut ihmiset tekivät asiasta vielä vaikeamman kuin mikä se oli. Etenkin vanhempien ihmisten kauhistelu ja voivottelu, kun lapsi ei voinutkaan ottaa kahvipöydästä samaa mitä muut, vaan täytyi ”tyytyä” omiin eväisiinsä. (Lomake 104.)

Terveystieteiden henkilöstö astuu sairaiden lasten perheisiin rajoituksin ja ohjein, joita vanhempia kehoitetaan noudattamaan. Monet vastaajista olivat hyvinkin tyytyväisiä ohjeistuksiin, terveydenhuollossa saamaansa kohteluun ja lapsensa hoitoon. Mutta oli myös kokemuksia siitä, että kaikki meni väärin:

Juoksimme erikoislääkäriltä toiselle (...) Raskainta oli joskus se, että aina toivoi uuden hoidon tepsivän, mutta sitten pettyi. Nyt käyttäisin vaihtoehtoisia hoitomuotoja jo paljon aiemmin enkä erehtyisi enää pitämään allergiapolia auktoriteettina, jota pitää totella. (Lomake 251.)

Kaikille samat hoitomuodot eivät sovi samalla tavalla ja tätä erilaisuutta olisi kyettävä jotenkin kunnioittamaan ja kuulemaan, myös kiireisessä terveydenhuollon arjessa. Ohja ym. (2001) ovat raportoineet japanilai-

sessä sairaalassa tehdyn tutkimuksen tuloksena, että merkittävin selittäjä lapsuusiän atooppisen ihottuman hoidon onnistumiselle (hoito-ohjeiden noudattamisen mielessä) oli lääkärin ja atooppisen lapsipotilaan äidin hyvä suhde. Tehokkain tapa hoitaa atooppista ihottumaa on erään englantilaisen tutkimuksen mukaan kuunnella tarkasti potilasta, selittää atooppisen ekseeman syyt ja antaa konkreettista ohjausta ihon paikalliseen hoitamiseen (Cork ym. 2003). Vastaanottotilanteen kommunikaatiokäytännöillä ja hoidon terveysvaikutuksilla on yhteys keskenään. Kroonisesti sairaiden lasten vanhemmat kaipaavat ammattilaisilta ymmärtävää ja tukevaa suhtautumista, eivät arvostelua (Elliott & Luker 1997, 242).

Loukussako?

Atooppista ekseemaa ja ruoka-aineallergioita vähätellään usein sairauksina, vaikka lapsen hoito aiheuttaa perheelle huolta ja stressiä muun muassa nukkumishäiriöiden, alentuneen jaksamisen, hoitoon menevän ajan ja taloudellisten kustannusten muodossa. Taloudelliset kustannukset ovat sekä suoria (hoitokustannukset esim. sairaalakäynnit) että välillisiä (esim. vaikutukset työssä käymiseen). Andrew Kemp (2003) on lapsuuden atooppisen ihottuman kustannuksia kokoavassa artikkelissaan todennut, että tautia ei pidä vähätellä ja pitää vain vähäisenä ihon huonoutena, mikä on hyvin tavallista sekä ammattilaisten että maallikkojen keskuudessa (tästä mm. Elliott & Luker 1997, 242).

Kemp (2003) korostaa, että sairauteen tulee suhtautua tilana, joka voi aiheuttaa jopa merkittävää vammautumista ja sillä on merkittäviä henkilökohtaisia, sosiaalisia ja taloudellisia seurauksin perheelle. Esimerkiksi atooppista ihottumaa sairastavien lasten äitien stressitasojen on todettu nousevan kaksinkertaisiksi verrattuna kontrolliryhmän äitien stressitasoon (Lawson ym. 1998). Atooppisen lapsen äidit saattavat kokea suurta painetta jopa vaipanvaihdesta, koska siinä paljaaksi riisuttu ja kutiava iho on alttiina raapimiselle. Kylvytys on tuskallista, koska rikki

raavittu iho kirvelee ja lapsi taistelee kylvetystä vastaan kynsin hampain (Elliott & Luker 1997, 244). Atopia ja ruoka-aineallergiat muuttavat perheiden elämää. Toisinaan työssäkäyvän vanhemman ainoa ratkaisu on jäädä kotiin hoitamaan lasta, jotta ”urakasta saattoi selvitä”.

Tavoitteena on ollut lisätä ymmärrystä lapsen atooppisen ihotuman ja ruoka-aineallergioiden vaikutuksesta koko perheen jokapäiväiseen elämään, ihmissuhteisiin, harrastuksiin, arjessa jaksamiseen, mutta myös juhlahetkiin. Kun arki sujuu ikään kuin huomaamatta, se on kevyttä. Siitä tulee painavaa, kun se ei suju, kun vaikkapa ei olekaan varma, jaksako nousta aamulla sängystä. Silloin atooppisen ja allergisen arjen voi mielestäni sanoa loukuttaneen, sulkeneen pois joitakin mahdollisuuksia. Eeva Jokinen (2005) kuvailee arkea keveänä ja painavana. Arkisuus on yhtä aikaa välttämätöntä ja terrorisoivaa. Puhutaan arjen pyörittämisestä ja ”kun arki sitten pyörii, siinä voi jopa levätä.” (Jokinen 2005, 11.) Juuri tuon arjen pyörittämisen ongelmista ja tuskaisuudesta syntyy allergiaperheiden kokemus arjestaan. Arkea ei meinata saada pyörimään niin että se tarjoaisi tottumusten ja rutiinien myötä lepoa. Lapsen tilanne elää kaiken aikaa ja rutiinit ovat pakkoja, joita tulee valvoa tiukasti, ettei tilanne karkaa käsistä, ettei joku vahingossa leikkaa vehnäallergisen lapsen leipää vehnäleivän leikkuuseen käytetyllä laudalla.

Tutkimukseen osallistuneet perheet ovat voittopuolisesti niitä perheitä, jotka kokevat selviytyneensä vaikeistakin vaiheista ja kasva-neensa niiden seurauksena vahvemmaksi ja yhtenäisemmäksi perheenä. Kyselyyn vastaaminen oli paluuta ajassa ja muistoissa taaksepäin, mikä herätti pohtimaan myös sitä, mitä olisi pitänyt tai voinut tehdä toisin. Avoimiin vastauksiin on kirjattu, mitä kaikesta on opittu ja mitä seurauksia vaikeasta ruoka-aineallergiasta ja atopiasta on ollut lapsen kehitykselle ja perheen myöhemmille vaiheille.

Eräs äiti kuvaa omaa suhtautumistaan neuroottiseksi ja kaipa-a kymmenen vuoden jälkeenkin sitä, että häntä olisi tuettu ja autettu rauhoittumaan silloisessa tilanteessa. Ajallinen etäisyys mahdollistaa huomion. Tällaiseen reflektointiin ja etäisyydenottoon ei ole usein mahdollisuutta kohdattaessa uutta, vaikeaa ja monimutkaista elä-

mäntilannetta. Äidin huomio on tärkeä ammattilaisille. Miten toimia niin, että vanhemmilla olisi tilaa, uskallusta ja ymmärrystä rauhoittua. Irmeli Järventie (2008, 218) on todennut, että vain lasta lähellä olevat ”sosiaaliset sylit” voivat tukea hänen kehittymistään ja turvata hänen lapsuutensa. Tämä on mahdollista vain, jos läheiset osaavat rauhoittua ja jaksavat olla sylejä, joihin on hyvä tulla turvaan.

Lähteet

- Brenninkmeijer, Elian &, Catharina Legierse & Henk Sillevs Smitt & Bob Last & Martha Grootenhuis & Jan Bos (2009). The Course of Life of Patients with Childhood Atopic Dermatitis. *Periatric Dermatology* 26:1, 14–22.
- Caplan, Pat (1997). Approaches to the study of food, health and identity. Teoksessa Pat Caplan (toim.): *Food, Health and Identity*. Lontoo & New York: Routledge, 1–31.
- Charsley, Simon (1997). Marriages, Weddings and Their Cakes. Teoksessa Pat Caplan (toim.): *Food, health and identity*. Lontoo & New York: Routledge, 50–70.
- Counihan, Carole (1999). *The anthropology of food and body, gender, meaning, and power*. New York & Lontoo: Routledge.
- Cork, M. & J. Britton & L. Butler & R. Murphy & S. G. Keohane (2003). Comparison and Parent Knowledge, Therapy Utilization and Severity of Atopic Eczema Before and After Explanation and Demonstration of Topical Therapies by a Specialist Dermatology Nurse. *British Journal of Dermatology* 149:3, 582–589.
- Cummings A. & R. Knibb & R. King. & J. Lucas (2010). The Psychosocial Impact of Food Allergy and Food Hypersensitivity in Children, Adolescents, and Their Families: A review. *Allergy* 65:8, 933–945.
- DunnGalvin, A. &, A. Gaffney & J. Hourihane (2009). Developmental Pathways in Food Allergy: A New Theoretical Framework. *Allergy* 64:4, 560–568.
- Elliott, Barbara & Karen Luker (1997). The Experiences of Mothers Caring for a Child with Severe Atopic Eczema. *Journal of Clinical Nursing* 6:3, 241–247.
- Elliot, Jane (2005). *Using Narrative in Social Research*. London: Sage.

- Fludernic, Monika (1996). *Towards a 'Natural' Narratology*. Lontoo: Routledge.
- Heiskala, Salla (1997). *Väsynyt, mutta onnellinen. Tutkimus pienten lasten vanhempien arjen kokemuksista lamanjälkeisessä Suomessa vuonna 1996*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.
- Gubrium, Jaber & James Holstein (1997). *The New Language of Qualitative Method*. Oxford: Oxford University Press.
- Ireys, Henry (2001). Epidemiology of Childhood Chronic Illness: Issues in Definitions, Service Use, and Costs, Teoksessa Hans Koot & Jan Wallander (toim.): *Quality of Life in Child and Adolescent Illness. Concepts, Methods and Findings*. East Sussex: Brunner & Routledge, 123–150.
- Jallinoja, Riitta (2006). Vieras perheessä: suhteen hahmotus. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.): *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 11–31.
- Jokinen, Eeva (1997). *Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (2005). *Aikuisen arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Järventie, Irmeli (1993). *Selviytyä hengiltä. sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
- (2001). Eriarvoisen lapsuuden muotokuva. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.): *Eriarvoinen lapsuus*. Helsinki: WSOY, 83–124.
- (2006). Teorioiden ja metodien lapset: oikean ja väärän tuloksen dilemma tutkimuksessa. Teoksessa Irmeli Järventie & Julia Paavolainen: *Lapsuus ja kasvuympäristöt – tutkimuksen kuvia*. Helsinki: Ylisopistopaino, 15–40.
- (2008). Päivänsäde vai menninkäinen? Identiteettien kasvattaminen eri-arvoisuuden puutarhoissa. Anja Riitta Lahikainen & Raija-Leena Punamäki & Tuula Tamminen (toim.): *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY, 209–232.
- Karlsson, Leena (2002). Äitiys lasten sanoin. Seminaarijulkaisussa Taru Anttila (toim.): *Löytöretki äitiyteen. Lapsen oikeuksien päivä*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 20–33.
- Kelan tilastollinen vuosikirja 2009. [http://www.kela.fi/it/kelasto/kelasto.nsf/alias/Vk_09_pdf/\\$File/Vk_09.pdf](http://www.kela.fi/it/kelasto/kelasto.nsf/alias/Vk_09_pdf/$File/Vk_09.pdf) (Luettu 11.4.2011).
- Kemp, Andrew (2003). Cost of Illness of Atopic Dermatitis in Children. A Societal Perspective. *Pharmacoeconomics* 21:2, 105–113
- Kinnunen, Ulla & Taru Feldt & Saija Mauno & Johanna Rutanen (2010). Interface Between Work and Family: A Longitudinal Individual and Crossover Perspective. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 83:1, 119–137.
- Komulainen, Kati. (2010). Parental Burden in Families with a Young Food-allergic Child. *Child Care in Practice*, 16:3, 287–302.

- Lahikainen, Anja Riitta (2005). Kontekstualisoitu perhe: miten perheessä tapahtuva sosialisatio muuttuu informaation aikakaudella? Teoksessa Anna-Maija Pirttilä-Backman & Marja Ahokas & Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja (toim.): *Arvot, moraali ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. Helsinki: Gaudeamus, 345–362.
- Lahti-Koski, Marjaana & Mervi Siren (2004). *Ravitsemuskertomus 2003*. Helsinki: Kansanterveyslaitos, julkaisuja B4/2004.
- Lupton, Deborah (1996). *Food, the Body and the Self*. Lontoo, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Lawson, V. & M. S. Lewis-Jones & A. Y. Finlay & P. Reid & R. G. Owens (1998). The Family Impact of Childhood Atopic Dermatitis: The Dermatitis Family Impact Questionnaire. *British Journal Dermatology* 138:107–113.
- Leung, Donald Y M. & Thomas Bieber (2003). Atopic Dermatitis. *Lancet* 361:9352, 151–160.
- Linde, Carlotta (1993). *Life Stories: The Creation of Coherence*. Oxford: Oxford University Press.
- Marklund, Birgitta & Staffan Ahlstedt & Gun Nordström (2006). Health-related Quality of Life in Food Hypersensitive Schoolchildren and Their Families: Parents' Perception. *Health and Quality of Life Outcomes* 4:48. <http://hqlo.com/content/4/48>. (Ladattu 16.2.2009).
- Morgan, David (1996). *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Ohya, Yukihiro & Hywel Williams & Andrew Steptoe & Hirohisa Saito & Yoji Ikura & Ross Andersson. & Akira Akasawa (2001). Psychosocial Factors and Adherence to Treatment Advice in Childhood Atopic Dermatitis. *The Journal of Investigative Dermatology* 117:4, 852–857.
- Reid, P. & M.S. Lewis-Jones (1995). Sleep Difficulties and Their Management in Preschoolers with Atopic Eczema. *Clinical and Experimental Dermatology* 20:1, 38–41.
- Sampson, Hugh (2002). Improving In-vitro Tests for the Diagnosis of Food Hypersensitivity. *Current Opinion in Allergy & Clinical Immunology* 2:3, 257–261.
- Sampson, Hugh (2003). The Evaluation and Management of Food Allergy in Atopic Dermatitis. *Clinics in Dermatology* 12:3, 183–192.
- Shani-Adir, Ayelet & Dganit Rozenman & Aharon Kessel & Batya Engel-Yeger (2009). The Relationship between Sensory Hypersensitivity and Sleep Quality of Children with Atopic Dermatitis. *Pediatric Dermatology* 26:2, 141–149.

- Scott, Joan (1998). Experience. Teoksessa Sidonie Smith & Julia Watson (toim.): *Women, Autobiography, Theory. A Reader*. Madison: The University of Wisconsin Press, 57–71.
- Scott, Susie (2009). *Making Sense of Everyday Life*. Cambridge: Polity Press.
- Schmitt, J & C. Apfelbacher & C-M.Chen & M. Romanos & S. Sausenthaler & S. Kolezko & C-P. Bauer & U. Hoffmann & U. Krämer & D. Berdel & A. von Berg & H. E. Wichmann & J. Heinrich & German infant nutrition intervention plus study group (2010). Infant-onset Eczema in Relation to Mental Health Problems at Age 10 Years: Results from a Prospective Birth Cohort Study (German Infant Nutrition Plus). *Journal of Allergy Clinic Immunology* 125:2, 404–410.
- Terho, Erkki O. & Erika Isolauri & Kaisu Juntunen-Backman & Matti Hannuksela (1999). Ruokayliherkkyys. Teoksessa Tari Haahtela & Matti Hannuksela & Erkki O. Terho (toim.): *Allergologia*. Helsinki: Duodecim, 318–336.
- Värri, Veli-Matti (1998). *Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta*. Tampere: Tampere University Press.
- (2002). Miksi isä on aina töissä? – psykokapitalismi vanhemmuuden muokkaajana. Seminaarijulkaisussa Taru Antila (toim.): *Löytöretki äitiyteen. Lapsen oikeuksien päivä 2002*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 8–18.

7. SUKUPUOLIANSSASSA

Muutama vuosi sitten perhettä ja kasvatusta käsittelevässä *Meidän Perhe* -lehdessä ilmestyi artikkeli Ruu nimisestä lapsesta ja hänen kasvattajistaan (3/2009, 47–50). Jutussa kerrotaan, kuinka Ruuta kasvatetaan sukupuolineutraalisti. Lapsen sukupuolta ei määritetä sitä kysyttäessä. Hänen pukeutumisensa on neutraalia – samoin lelut. Vanhempia ei kutsuta äidiksi ja isäksi, vaan heidän lempinimillään Ketuksi ja Sudeksi. Kaksijakoisen sukupuolen ja sukupuoliroolien kerrotaan rajoittavan elämänmahdollisuuksia. Ruulle halutaan antaa mahdollisimman paljon liikkumavaraa, siksi häntä kasvatetaan sukupuolineutraalisti.

Kasvatustapoja ja kulttuureja voisi olettaa olevan kymmeniä erilaisia. Siksi Ruun kasvatuksesta kertomista ei voi pitää kovin raflaavana; se ainoastaan esittelee yhden kasvatustavan. Tässä tapauksessa sukupuolineutraaliuden korostaminen sai kuitenkin aikaan massiivisen reaktion. Seuraavan kuukauden aikana eri lehtien mielipidepalstoilla ja Internetin keskustelualueilla kiisteltiin kasvatustyylin mielekkyydestä, tarpeellisuudesta ja sen mahdollisista vaaroista. Kasvatuslinja sai melko vähän ymmärrystä osakseen – sitä laajemmin se tyrmättiin terveen järjen vastaisena. Tuhansiin mielipideteksteihin ja kommentteihin

paisunut keskustelu sai myös kasvatuksen asiantuntijoita, kuten kasvatustieteilijöitä, psykologeja ja lastenpsykiatreja perustelemaan, miksi sukupuolineutraali kasvatusta ei heidän mielestään toimi ja kuinka se voi olla haitallista lapsen hyvinvoinnille (esim. IL 14.3.2009/Psykologi Keijo Tahkokallio; HS 16.3.2009/Lastenpsykiatrian professori Tuula Tamminen ja lastenpsykiatri Raisa Cacciatore).

Lasten sukupuolisuutta tutkittaessa on nostettu esille monia tärkeitä sukupuolen muodostumisen prosesseja. Yhtäältä kasvatustieteiden, kuten päiväkotien ja koulujen, on osoitettu sukupuolittavan lapsia. Toisaalta on tarkasteltu lasten tapaa luovia ja tuottaa aktiivisesti omaa paikkaansa sukupuolimaailmassa. (Ks. esim. Arnot 2002; Blaise 2005; Connell 2000; Gordon ym. 2000; Lehtonen 2003; Ojanen ym. 2011; Thorne 1993; Tolonen 2002; Värtö 2000.) Näille tutkimuksille on ollut yhteistä se, että jokin teoreettinen näkemys sukupuolesta on ohjannut lasten arjesta tehtyjä tulkintoja. Näin on voitu sekä puolustaa että haastaa nykyisiä institutionaalisia tai kasvatuksellisia käytänteitä.

Tässä artikkelissa sukupuolta koskevan teoretisoinnin ja aineiston välinen suhde on toinen. En tee oletuksia siitä, mitä sukupuoli tai sukupuolisuus teoreettisesti on, vaan tarkastelen sitä, millaisen arkiymmärryksen varassa sukupuoli tai sukupuolettomuus liitetään lasten kasvatukseen. Arkiuskomusten ja -ajattelun rakentumista tutkineen Serge Moscovicin (2001, 30) mukaan elämäntapahtumat, tieteelliset selitykset samoin kuin erilaiset ideologiat, uskomusjärjestelmät, tarjoavat pohjan sille, miten perustelemme, kiistelemme tai teemme päätöksiä omaa elämäämme koskettavista asioista. Yksilöiden ajattelussa ja uskomuksissa yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen on aina läsnä. Yhteisö ikään kuin ajattelee arjessa ja tavallisten ihmisten keskusteluissa. (Moscovici 2001; Billig 1996; Billig ym. 1988.) Kun esimerkiksi sukupuolen merkityksestä kasvatukselle kiistellään, joudutaan omia argumentteja ja näkökulmia perustamaan sille, miten sukupuoli ja kasvatusta yhteisöllisesti ymmärretään ja mitä ne kulloinkin merkitsevät.

Tässä artikkelissa teen edellä kuvatun kaltaista ”ajattelevan yhteisön” analyysia kysymällä, mistä lasten kasvua koskeva sukupuolittunut puhe tulee ja mitä sillä tehdään. Millaisista uskomuksista lasten kasvua

ja sukupuolen rakentumista koskeva kiistely koostuu? Millaisia ovia keskustelu avaa tai sulkee?

Artikkelin empiirinen aineisto koostuu kahdelta julkiselta ja täysin avoimelta Internet-keskustelualueelta kerätystä mielipidekeskustelusta. Näiden keskusteluketjujen pontimina on toiminut Ruun kasvatuksesta kertonut artikkeli. Keskustelualueet sijaitsevat *Kaksplus*-lehden ja *Iltasanomien* verkkosivuilla. Aineisto koostuu viidestä erimittaisesta keskusteluketjusta, joissa on julkaistu 983 keskusteluviestiä. Näistä 414 on peräisin perheille suunnatun *Kaksplus*-lehden ja loput 469 kirjoitusta *Iltasanomien* sivuilta. Keskusteluihin on osallistuttu nimimerkillä tai ilman nimimerkkiä, jolloin kirjoitus ilmestyy ”vierailija” statuksella. Enemmistö keskustelijoista on kirjoittanut monta viestiä, osa yksittäisiä puheenvuoroja. Keskusteluihin osallistuneita henkilöitä on noin 150–180. Täsmällistä määrää ei voi tietää, koska ”vierailija” statuksella julkaistujen kirjoituksien tekijöissä on varmasti ollut monta eri kirjoittajaa.

Artikkeli etenee siten, että ensin esittelen sukupuolineutraalin kasvatuksen ideaa keskustelupalstatekstien ja niiden hyödyntämien teorioiden valossa. Tämän jälkeen käsittelen sukupuolineutraaliin kasvatukseen asennoitumista sekä sitä, mitä sille vastinpariksi esitettävä sukupuolittava kasvatusta on. Aineisto-otteiden avulla käyn läpi sitä, millaiseksi sukupuoli ja sukupuoli-identiteetti kuvataan. Lopuksi pohdin, millaisia ansoja sukupuolen ja kasvatuksen suhteesta muotoutuu.

Sukupuolineutraali kasvatusta teoriassa ja arjessa

Viime vuosikymmeninä sukupuolta ja sukupuolittamista on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty laajalti. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen keskeisimpiä käsitelmäärittelyjä on ollut nyt jo arkikielessäkin tuttu eronteko biologiseen (sex) ja sosiaaliseen sukupuoleen (gender). Tässä eronteossa biologiset ominaisuudet, kuten sukupuolielimet, geneettiset piirteet ja hormonit, oletetaan universaaleiksi sukupuolimääreiksi.

Toisaalta tunnistetaan, että on olemassa rooleja, käyttäytymistä ja sukupuoli-identiteettejä, jotka voivat olla kulttuurin ja sosiaalisen ympäristön sanelemia ja siten sosiaalisen sukupuolen osa-alueita (ks. esim. Stoller 1974).

Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottaminen toisistaan on antanut mahdollisuuden jäsentää ja tehdä ymmärrettävämmäksi sukupuolen kahtiajakoa rikkovaa toimintaa, kuten transvestisuutta ja transseksuaalisuutta. Biologisen ja sosiaalisen erottaminen toisistaan on monien tutkijoiden mielestä silti ongelmallista (ks. Pulkkinen 1998; Heinämaa 1995). On vaikea määrittää esimerkiksi sitä, mistä sukupuolisidonnaiset tunteet ovat peräisin – biologiasta vai kulttuuriin sosiaalistumisesta.

Käsitteiden ja eronteiden luominen on ennen kaikkea sosiaalista ja kulttuurista toimintaa. Siksi sukupuolentutkimuksen klassikko Judith Butler (1990; 1993; 2004) ehdottaa, että koko *sex/gender* -eronteko voidaan myös purkaa. Biologisen sukupuolen määrittely on jo itsessään sosiaalista toimintaa. Butlerin ymmärryksessä sukupuoli on kielenkäytössä ja toiminnassa ilmenevä kahtiajako, jonka avulla ihmisiä lokeroidaan maskuliiniseen ja feminiiniseen.

Jos sukupuoli ymmärretään puhtaasti kulttuuriseksi jäsenyydeksi, niin voisi olettaa, että sukupuoli voisi olla lähes mitä tahansa ja että siitä olisi helppo irtautua. Sukupuoli ei kuitenkaan tässä ajattelussa ole mielivaltaisen tai täysin itse päätettävissä, vaan sen kuvitteelliset ja todelliset rajoitteet tulevat sukupuolta koskevasta kielestä ja toimintakäytänteistä. Kulttuuri tarjoaa sukupuolelle sen esittämisen kuvastot (Goffman 1987, 72–73). Ne taas usein ovat toisensa poissulkeville vastakkainasetteluille perustuvia.

Ihmisen toimintaa ymmärrettäväksi tekevien teorioiden ja käsitteiden on useassa yhteydessä osoitettu tiukkaan arkikäytäntöihin ja ymmärrykseen. Alkujaan hyvin teoreettinen psykoanalyttinen kieli samoin kuin koko psykologinen sanasto ovat ruokkineet arkitajuista ymmärrystä sille, miten ja miksi yksilöt toimivat (Moscovici 1961; Kivivuori 1992). Vastaavalla tavalla Ruun kasvatuksesta kertova artikkeli vaikuttaa ilmentävän uudemman, sukupuolta koskevan teoreettisen

ajattelun arkeistumista kasvatukseen. Sukupuoli kerrotaan yksilön ominaisuuksien sijaan tekemiseksi ja siten havainnollistetaan sukupuolen rajoitteita. Samalla ajatellaan, että kasvatuskulttuuria muuttamalla sukupuolen rajoitteita voidaan vähentää. Sukupuolen nimeämättä jättämisellä ja vanhempienkin sukupuolineutraaliutta korostamalla tavoitellaan yksilön toimintamahdollisuuksien monipuolistamista.

Analysoimani verkkokeskustelu käsittelee sukupuolineutraalin kasvatuksen mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Valittua kasvatustapaa selkeästi tukevien kirjoitusten määrä on varsin vähäinen. Lähes tuhannen kirjoituksen aineistosta ainoastaan kaksitoista mielipidekirjoitusta nimittäin käsittelee sukupuolineutraalia kasvatusta hyväksyvään sävyyn. Näille mielipiteille on tyypillistä se, että niissä korostetaan kulttuuristen kahtiajakojen kahlehtivuutta ja halutaan tukea yksilön omaehtoista kasvua.

Olen tästä asiasta sitä mieltä, että sukupuoliroolit voivat olla rajoittavia ja ahdistavia. Suurimmaksi osaksi ihmisten sukupuolisuus on kulttuurin tulosta. Elämme vahvasti kaksijakoisessa, sukupuolisessa maailmassa, jossa rajan ylittämisestä seuraa sosiaalisia sanktioita (lue: syrjintää ja kiusaamista). Minun nähdäkseni sukupuolineutraalin kasvatuksen pointti on siinä, että pyritään olemaan tunkematta lasta tiettyyn muottiin. Eli jos lapsella on tietynlaiset vehkeet, hän saa tehdä tiettyjä asioita, mutta joitakin asioita ei. (589)

Sukupuolineutraali kasvatusta ei ole vanhempien valinta sen takia että he itse sattuvat olemaan androgyynejä, vaan he haluavat helpottaa lapsen elämää. Lapsi saa itse valita leikkiikö tyttöjen vai poikien leluilla ja mitä vaatteita käyttää. Lapsen luonteesta tulee lapsen muovaama, eikä tavan omainen ujo keittiöön patistettu tyttö tai rasavilli autoja heittelevä poika. Lapsen valinnat helpottuvat neutraalilla nimellä ettei koko kansa ihmettele miksi pikku Taavi-Petteri leikkii barbeilla ja tykkää auttaa äitiä kotitöissä tai miksi pikku Laura-Adalmiina haluaa leikkiä autoilla ja tykkää housuista hameen sijasta.

Vanhempien sukupuolineutraalius auttaa lasta, ettei tämä automaattisesti usko että naisen on oltava aina kotona keittiössä essu päällä ja isi on ainoa joka voi korjata talon vehkeet ja hoitaa raha asiat. Näin ihmiset pystyvät kohtelemaan lasta ihmisenä, omana persoonanaan, eikä sukupuolena johon hän on syntynyt. (983)

Sukupuolineutraali kasvatusta merkitsee sitä tukevissa kirjoituksissa yksilön vapauksien korottamista ja vaarana nähdään sukupuolen liian voimakas kaksijakoisuus. Neutraaliutta puolustettaessa sen kerrotaan poistavan uhkakuvia, joita esimerkiksi yksilön ”väärrään” sukupuoleen kasvattaminen voisi aiheuttaa. Tärkeäksi huoleksi ilmaistaan myös yksilön kasvupotentiaalin karsiminen elämän ensimmäisinä vuosina.

Olemme kokeneet että kun lapsi ei identifioi itseään tarkasti juuri tiettyyn sukupuoleen kuuluvaksi niin hänellä on silloin enemmän mahdollisuuksia käytettävissään, kuin esim. tytöllä joka ohjautuu sitten ”vaaleanpunaiseen maailmaan” ja jää ”sinisen maailman” ulkopuolelle. Jostain kuulin vertauksen että jos vastasyntyneeltä sidottaisiin toinen käsi selän taakse niin hän oppisi käyttämään vain yhtä kättä eikä oppisi enää aikuisena juurikaan käyttämään sidottua kättä jos se vapautettaisiin. Vähän samantyylinen juttu sukupuoliroolien kanssa; jos lapsi opetetaan alusta asti toteuttamaan tiettyä sukupuolta, niin vaarana on että hän voi jäädä jostain muusta paitsi. (501)

Minä olen itse saanut kasvatuksen, jossa sanottiin selvästi ”sinä olet tyttö ja sinä poika”. Arvatkaapas vain, oliko (ja onko edelleen) ahdistavaa huomata, että oma sukupuoli onkin väärä? Tunnen siis itseni hyvin vahvasti pojaksi, vaikka olenkin tytön kehossa. Tässä mielessä kun ajattelee, sukupuolineutraali kasvatusta olis ollut ihan jees. Ei ainakaan ahdistaisi niin paljon. (595)

Kirjoitukset esittävät sukupuolineutraalin kasvatusta eräänlaisena hyvän etiikan toteuttamisena samalla, kun niissä suhteutetaan kasva-

tustapaa kirjoittajien omiin elämäkokemuksiin. Sukupuolittunutta maailmaa ei kuvata selvänä vääryytenä, mutta se, että sukupuoliin kasvamisen on toisten määräämää, näyttäytyy näissä kirjoituksissa ikävänä asiana. Sukupuolta eettisestä näkökulmasta tarkastellut Petri Sipilä (1998, 178–179) väittää, että sukupuoliisuus on moraalinen rajoite ja siksi vastuullisen yksilön pitäisi saada päättää omasta sukupuolisuudesta (vrt. Butler 2004). Samaa ihmisoikeudellista ja vastuullisen toimijan näkökulmaa tuotetaan Ruun sukupuolineutraalia kasvatusta tukevista ja avaavista kirjoituksista.

Neutraaliuden hämmennys ja sen käsittely

Kun tarkasteltavaksi otetaan koko keskustelu, jäävät sukupuolineutraalia kasvatusta tukevat kirjoitukset selkeästi altavastaajan asemaan. Sukupuolettomuuteen pyrkiminen tuntuu ennen kaikkea hämmäntävän keskustelupalstakirjoittelijoita. Ei keksitä selitystä eikä ymmärretä, mistä esitellyssä toimintatavassa voisi olla kyse.

Empä sano mittään muuta ku HÖH. (731)

Huh mikä juttu. (913)

Ihan päätä alkoi särkeä artikkeli ja jouduin ottamaan päänsärkylääkettä sitä lukiessani. (944)

Kun sukupuolineutraalille kasvatukselle ymmärrystä osoittavat kirjoitukset perustelevat näkökulmaansa yksilöllisen elämän mahdollistamisella, on sen vastustajilla aivan toinen ymmärrys elämästä. Ääritapauksissa kasvatustyyli haukutaan nimittäin täysin oikeudettomaksi. Sitä kuvataan äärimmäisen negatiivisesti sairaana toimintana ja epäillään jopa kasvatustavan laillisuutta. Tällöin suupuolettomuus näyttäytyy

samanlaatuksena kysymyksenä kuin vaikkapa lainsäädännön näkökulmasta kielletyt tukkapöllyjen antamiset. Mietitään, että jos kyseessä on lapsen laiminlyönti, niin silloin lapsi kuuluisi ottaa huostaan.

Minusta tuollainen on sairasta. Milloin sanoista ”tyttö” ja ”poika” on tullut negatiivisia? Ilmeisesti samaan aikaan kuin sanoista ”äiti” ja ”isä”, kun niillekin oli pitänyt keksiä uudet nimet, Kettu ja Susi. Sairasta, ei voi muuta sanoa. (478)

Musta aika pimeätä ja sairasta. (743)

Voiko tuo olla edes totta? Jos onkin, niin tässä on raskaat perusteet lapsen välittömään huostaanottoon. Voiko olla niin, että tällaista saa Suomessa tehdä. (97)

Jos kasvattajat keskustelisivat leikkikentän laidalla lastenkasvatuksen tavoista huomioida sukupuoli, ei omasta näkökannasta poikkeavaa näkemystä näin suoraan teiltäisi. Ääri-ilmaukset ovatkin tyyppillisiä verkkokeskusteluille. Ne kuitenkin tekevät näkyväksi juuri sen, että sukupuolineutraalin kasvatuksen esittelyssä on kyse ennen kohtaamattomasta ja jopa kuvittelun ulkopuolelle menevästä toimintatavasta. Siksi sitä ei välttämättä edes yritetä, voida tai haluta kohdata. Jo se, että osallistuisi keskusteluun, voi aiheuttaa sen, että joku leimaa kannanotot aivan älyttömäksi.

Kyllä on sekoo porukkaa tääl huh sentään..... Ai ettei ole välii mikä jalkovälissä on totta helvetis.... Vittu te olette sekopäitä koittakaa ny helvetissä aikuistuu... (549)

On kiintoisaa, että osa alkuhämmennyksestä selvinneistä verkkokeskustelijoista alkaa hyvin päämäärätietoisesti selvittää Ruun sukupuolta. Ruusta esitetyistä kuvista päätellään hänen sukupuoltaan. Osa taas hakee selkeyttä väestörekisterikeskuksen sivuilta pyrkien sitä kautta tietämään Ruun todellisen sukupuolen.

Mutt lapsi oli (kuvissa) ihan pienen pojan näkönen... (610)

Väestörekisterin mukaan 2007 on kastettu yks Ruu ja se on poika. (620)

Väestörekisterikeskuksen sivuilla: 2000–2007 annettu nimeksi Ruu miehiä 6 naisia 5, 2008 miehiä 1. (718)

Lapsi on tyttö. Katsoin väestörekisterikeskuksen sivuilta ja vuonna 2006 ei ole rekisteröity yhtään Ruu-nimistä. 2007 on yksi naispuolinen Ruu. Jos lapsi on kaksivuotias, hän on syntynyt 2006 tai 2007. Vanhemmat vaikutti tosi oudoilta. Turha sitä sukupuolta on salailla, jos antaa noin harvinaisen nimen. Asia on kenen tahansa tarkistettavissa Vrk:n nimipalvelusta. (470)

Sillä, onko lapsi ulkonäön tai rekisteritietojen mukaan poika tai tyttö¹ ei tässä keskustelussa ole merkitystä, mutta jompikumpi sen joka tapauksessa täytyy olla ja se myös muiden pitäisi tietää. Perhettä tunteuttomien osoittama kiinnostus Ruun sukupuolta kohtaan vaikuttaa melko kohtuuttomalta ja itse keskustelussa päädytään lopulta myös kritisoimaan tätä juoruiluun verrattavaa sukupuolen selvittämistä. Tällöin sukupuolen nimeämättömyyttä kohtaan osoitettua kritiikkiä tarkennetaan ja sen kerrotaan oikeasti kohdentuvan siihen, ettei edes lapsen lähipiiri tiedä tämän sukupuolta.

Musta on aika outoa, että vieraiden ihmisten lapset jäävät häiritsemään niin paljon, että pitää käydä kurkkaamassa vrk:n palvelusta sukupuoli. Jos sillä sukupuolella kerran ei ole merkitystä niin kuin useimmat väittävät, niin miksi pitää tietää jonkun vieraan ihmisen lapsen sukupuoli? (475)

Luin äsken sitä lehteä ja sen verran utelias olin, et halusin tarkistaa osuiko arvaukseni oikeaan. Tytöksi olisin veikannut joka tapauksessa.

1. Yksityisyyden suojaan vedoten väestörekisterikeskus poisti vuosikohtaisen etunimihaun toukokuussa 2011.

Eikä sillä nyt ole merkitystä sainko minä sen selville vai en, mutta tar-koitin, et lapsen sukulaiset, muutkin kuin vaippaa vaihtaneet, saavat asian selville helposti, vaikka vanhemmat yrittävät olla kovin fiksuja ja näppäriä ja salaavat asian. Mitä hyötyä sitä on salailla, kun sen saa kuitenkin kaikki selville tavalla tai toisella. Voihan lapselle silti pukea kaikenlaisia vaatteita ja antaa leluiksi nukkeja ja autoja, mutta ei silti tarvii pitää sukupuolta salaisuutena. (476)

Mitään yksiselitteistä loppupäätelmää Ruun sukupuolesta ei tehdä. Merkittävämpää onkin se, että sukupuoleton kasvatus herättää sellaista närkästystä, jossa lapsen sukupuolen ilmaisematta jättäminen on merkityksellinen teko. Kun itsestään selvinä pidettäviä yhteiskunnallisia tai sosiaalisia normeja rikotaan, kyseenalaistetaan tai ehdotetaan muutettavaksi, se saattaa ärsyttää. Tällöin normin murtamiselle haetaan selityksiä ja pyritään selvittämään, mistä voisi olla kyse. (Garfinkel 1967/1984; Salonen 2005, 55).

Ruun kasvatuksesta kertonut artikkeli rikkoo harvinaisen voimakasta kasvatustavasta, joka perustuu sukupuolen määritteille. Ilman sukupuolta ei näiden tekstien mukaan voi elää. Siksi tätä seuranneen keskustelun voi katsoa ilmentävän, millaisen ymmärryksen varassa lasten sukupuolisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa lokeroidaan ja jähmetetään.

Sukupuolittavan kasvatuksen lähtökohdat

Sukupuolineutraalin kasvatuksen esittelyssä keskustelijoiden ärsytys purkautuu sukupuolitettujen lastenkasvatuksen esittelyyn eli siihen, miten ja miksi tyttöjä ja poikia kuuluu kohdella eri tavoin. Lähtökohdiksi esitellään, mikä sukupuoli on sekä mitä siitä seuraa kasvatukselle. Monen keskustelijan ihmetyksen taustalla vaikuttaa olevan ymmärrys siitä, että sukupuolta pidetään puhtaasti biologisena tosiasiana eikä siihen siksi voida eikä kuulu vaikuttaa. Erojen syiksi listataan esimerkiksi geenit ja kromosomit.

Kyllä se pitkälle on geneeissä mistä lapset ovat kiinnostuneita. (468)

Jos ihan tarkkoja ollaan niin kromosomit määrittelee sukupuolen. Se jos mikä on vissi että ulkopuoliset ei sitä tee. (646)

Biologiaan tukeutuen todetaan, että poikien ja tyttöjen käytös ja mielenkiinnon kohteet suuntautuvat luonnostaan erilaisiin asioihin. Esimerkiksi leikkimisen sukupuolittuminen näyttäytyy ympäristöstä samoin kuin ajasta ja paikasta riippumattomaksi.

Tytöillä hoivavietti on synnynnäistä, pojilla rajuus ja sotalaikit. (117)

Tosiasia kuitenkin on, että pojat leikkivät luonnostaan mieluummin ns. poikien leikkejä ja tytöt tyttöjen. Se on evoluutiota. (16)

Näissä kommentteissa sukupuoli oletetaan täysin omalakiseksi ja voikin kysyä, että mikä sukupuolineutraalissa kasvatuksessa sitten oudoksuttaa. Jos sukupuoleen ei kerta voida vaikuttaa, niin sillä, kasvatetaanko lapsia sukupuolijaon avulla tai ilman, ei sinänsä pitäisi olla merkitystä. Juu onkin siinä, että keskustelijat olettavat sukupuolettoman kasvatuksen olevan kummallista siksi, että se riitauttaa biologisia, sisäsyntyisiä eroja. Keskustelijoiden näkemyksissä kasvatuksen pitää olla sukupuolitettua, koska se juontuu biologisista eroista.

Aivoissa ne erot kuitenkin ovat, siksi kasvatusta on oltava erilaista, pojilla ja tytöillä. (464)

Kannatan ehdottomasti sukupuolirooleja. Miehet ja naiset ovat yksinkertaisesti erilaisia eikä sitä seikkaa kannata yrittää muuttaa vaan pikemminkin korostaa sukupuolten erilaisuutta. Erilaisuus on rik kautta tässäkin asiassa. (52)

Sukupuolittamisen kanssa pitää keskustelijoiden mielestä olla tarkkana. Vallitsevat sukupuolinormit on hyvä tuntea ja ottaa ne huomioon.

Sukupuolitettu kasvatusta ei siis välttämättä ole täysin orjallista. Tytölle ja pojalle voidaan sallia sukupuolinormipoikkeamia siinä mittakaavassa kuin kulttuuri niitä juuri sillä hetkellä tarjoaa. Useassa puheenvuorossa todetaankin, että pojille nämä kriteerit voivat olla suoraviivaisemmat kuin tytöille.

Joten jos lapsesi on tyttö, ja haluaa pelata jalkapalloa, niin siitä vaan. Mutta pojalle en kuiteskaan pukisi vaaleanpunaisia mekkoja päälle ainakaan ihan heti ;-) (30)

Vaikuttaa siltä, että tytöillä on nykyään enemmän vapauksia esimerkiksi leikkiä ”poikien leluilla”, mutta punaiseen puettua tai nukkejen kanssa leikkivää poikaa katsotaan yhä kieroona. (4)

Sukupuolitetun kasvatuksen ideassa erotetaan sukupuolen biologiset ominaisuudet sosiaalisista tai kulttuurisista piirteistä. Keskeistä on se, että biologian oletetaan perustelevan ja tukevan sitä, miten sosiaalinen sukupuoli muotoutuu ja miten siihen kasvatuksella voidaan vaikuttaa. Ajattelun logiikka muistuttaa aivotutkimuksessa vallalla olevaa tapaa kiinnittää sosiaalista sukupuolta ihmisen neurobiologiaan. Kun biologian ja sosiaalisen toiminnan välille löydetään yhteyksiä, oletetaan biologisten selitysten oikeuttavan ja tukevan sosiaalista identiteettiä. (Garcia-Falgueras & Swaab 2008; Herbert 2008). Vastaavasti keskustelupalstateksteissä sosiaalisen sukupuolen kuuluu korostaa biologista sukupuolta eikä niiden pidä asettua keskenään ristiriitaiseen asemaan. Kasvatusta mielletään lapselle uhaksi, jos se ei tue biologisia eroja.

Kasvattajan ja lapsen identiteetti haussa

Kun sukupuolineutraalia kasvatusta perustellaan sillä, että yksilö oppisi paremmin hyväksymään monenlaista elämää ja rohkeasti luovimaan sukupuolitetussa maailmassa, väitetään vasta-argumenteissa, että su-

kupuolineutraalius on ohjaavaa ja suvaitsematonta. Pohjoismaisessa kontekstissa päiväkotien työntekijät ovat vastustaneet sukupuolineutraalia kasvatusta vetoamalla siihen, että sukupuoli on kansallisuuden ja kulttuurin veroinen, täysin ohittamaton ihmisen perusominaisuus (Bredesen 2004, 11–12). Hyvin vastaavalla tapaa sukupuolineutraalisti toimivan kasvattajan toimintaa pidetään näissä verkkokeskusteluissa oikeudettomana ja kaikkea muuta kuin neutraalina suhteessa kasvatettaviin lapsiin.

Se minulla tässä sukupuoleton-aatteessa eniten mättää, että se on nimenomaan hyvin ohjaavaa, ei neutraalia. (885)

Itse en kuitenkaan jotenkin osaa nähdä sukupuolettoman kasvatuksen arvoa. Eikö aitoa suvaitsevaisuutta olisi nimenomaan se, että olisi rauhassa tietynlainen; tyttö tai poika, nainen tai mies, ja sellaisena sitten juuri sellainen kuin haluaa olla; homo tai lesbo tai transsukupuolinen – ja siitä huolimatta osaisi antaa arvon itselleen ja muille. Mielestäni sukupuolen kieltäminen on jollakin tavoin jopa suvaitsemattomuutta, tällöinhän ei hyväksytä jotakin toisissa ja itsessä. (560)

Keskustelijat etsivät selitystä sille, miksi kasvattaja sitten toimisi hyväksymättömästi; lapsia manipuloiden tai heidän kasvurauhaansa rikkoen. Väitetään, että jos joku päättää kasvattaa lastaan sukupuolineutraalisti, saattaa juuri se olla osoitus kasvattajan heikosta tai valtaväestöstä eroavasta sukupuoli-identiteetistä, oudoksuttavista aatteista tai rikkonaisesta elämästä. Kasvatustavan mahdollisia syitä tai motiiveja etsittäessä sukupuolineutraaleja kasvattajia myös nimetään esimerkiksi femakoiksi, homoiksi ja lesboiksi.

Se on feministien hommaa. Eli taatusti äärettömän haitallista. Näitten lapsista ei tule normaalijärkisiä kyllä. (583)

Tässä voi olla takana homo/biseksuaalien toive tehdä sateenkaaripehmeistä arkipäivää yhteiskunnassamme. Jos kaikki alkaisivat kasvattaa

lapsensa sukupuolettomiksi, ei olisi kohta lainkaan outoa seukata niin tytön, kuin pojankin kanssa, kun kumppanin sukupuoli selviäisi vasta, kun ollaan jo petissä. (947)

Taisi olla jutun naisella/äidillä itsellä oma sukupuolidentiteetti hukassa, tai vähintään sekaisin. En kyllä heti naista kuvista löytänyt, mutta tällainen tuli mieleen. Näin pitkälle viety sukupuolen kiistäminen ihmisen olemusta paljon määrittelevänä kertoo vanhempien omista ongelmista sillä saralla, ja lapsi joutuu kärsimään siitä. (944)

Sukupuolineutraali kasvatus tehdään ymmärrettäväksi sitä kautta, että se on sukupuoli-identiteetiltään heikkojen ja ristiriitaisten tai kirjoittajien näkökulmasta keuhkojen kasvattajien toimintaa. Tämän seurauksena myös itse lasten kasvun tukeminen esitetään varsin haasteelliseksi. Pelätään, että lapset joutuvat kärsimään vanhempiensa elämänvalinnoista.

Kirjoittajat vaikuttavat ajattelevan, että riippumatta kasvattajan menneisyydestä, jokainen voi itse päättää kasvatustapansa. Kirjoittajien mielestä tärkeintä onkin muistaa, että vaikka oma elämä olisi rikki, ei ongelmia silti kuuluisi siirtää kasvatukseen ja sitä myötä lapsille.

Minusta tässä on kyse siitä, että vanhemmat ovat

- a) pettyneitä lapsensa sukupuoleen, odottivat toista lajiketta kuin saivatkaan
- b) oma sukupuolisuus, oma identiteetti on vahvasti hakusessa tai ainakin hukassa
- c) oman lapsuuden trauman käsittelyä, äiti kokenut, ettei ole hyväksytty tyttönä oman perheensä jäsenille ja omassa perheessään. (763)

Kun vanhemmilla on identiteettikriisi omasta sukupuolestaan, kuten näyttää olevan, niin se sitten heijastetaan lapsen kasvatukseen oletuksena, että lapsella olisi kanssa kriisiä. mikä on väärä oletus. kun on sinut oman sukupuolensa kanssa, ei ole vaikeaa kasvattaa lapsiaan.

Myöskin jos on kapina jäänyt nuorena kesken, niin onhan toki helppoa kapinoida (muka) lastenkasvatuksella. (129)

Käsittääkseni sukupuoli-identiteetti on tärkeä osa ihmisen kokonaispersoonaa ja jos vanhemmilla on asian kanssa ongelmia niin ei niitä tarvitse lapselle tieteen tahtoen synnyttää. (81)

Vaikka kasvattajista itsestään ja heidän elämästään ollaan huolissaan, niin selkeästi merkittävimmäksi sukupuolineutraalin kasvatuksen peloksi esitetään lapsen sosiaalisen sukupuolen muotoutumisen ongelmat. Lasten mieli ja kehitys oletetaan uhatuiksi, jos lasta kasvatetaan neutraalisti silloinkin, kun lapsen biologinen sukupuoli jo on tiedossa.

Haittaa. Sukupuoli-identiteetin kehittyminen häiriintyy ja kun me kerran ollaan joka tapauksessa tyttöjä tai poikia niin en näe siinä mitään järkeä sotkea lapsen mieltä. (490)

Sitä mieltä, että miksi pitäisi kasvattaa sukupuolettomasti, jos kerran sukupuoli on. Sukupuoli-identiteetti on tärkeä osa ihmistä, joten uskon sukupuolettomasta kasvatuksesta olevan haittaa lapselle. (569)

Luulen että sukupuolettomuus kasvatuksessa voi enemmän hämmentää lasta/nuorta oman sukupuoli-identiteetin löytämisessä kun sukupuoliroolit on jääneet epäselväksi... Tuossa Meidän Perhe-lehden jutussa on annettu liian suuri taakka pienelle lapselle; hänenhän täytyy itse päättää turhan monista asioista. (530)

Kirjoitusten yhtenevänä viestinä on se, että sukupuoli-identiteetti voi muotoutua väljäksi, heikoksi tai rikkonaiseksi, jos kasvatuksen perustana ei ole selkeä sukupuolilinjaus. Selkeyden puute ei ehkä näy heti, vaan tulevaisuudessa. Lapsesta voi kehittyä terapian tai muiden tukitoimien tarpeessa oleva nuori tai aikuinen.

Ei voi olla säälimättä lasta. Miettikää minkälainen identiteetti sillä tulee olemaan isona kun koulussa ja muualla on ympärillä niitä tyttöjä ja poikia ja setiä ja tätejä ja itse ei tiedä mihin joukkoon kuuluu. (768)

Vaikka en psykologian maisteri olekaan niin lyhyilläkin psykan opinnoilla harmittaa lapsen tuleva. Pahimmat freudilaisuudet voidaan unohtaa, mutta kyllä on erittäin mielenkiintoista nähdä, miten hämentynyt nuori tästäkin lapsesta kasvaa...(913)

Kun luin tota juttua, niin ensimmäisenä heräs ajatus, että siinä sitä kasvatetaan lasta, joka ei koskaan tiedä omaa identiteettiään ja kävelee sen takia joskus nuorena junan alle.. 🤔 (673)

Siinä missä sukupuolineutraalin kasvatuksen puolestapuhujat esittivät sukupuoleettomuuden vaihtoehdoksi sille, että yksilö oppisi toimimaan sukupuolitetussa maailmassa, on sukupuolittamisen puolestapuhujilla murheena se, että vanhempi voi jättää lapsen sukupuoli-identiteetin rakentamisen kokonaan muiden varaan. Kirjoitusten mukaan vanhemman kuuluu olla läsnä tukemassa identiteetin kasvua.

Kyllä vanhempien tehtävä on lapsen sukupuoli-identiteetin kehityksen tukeminen. Kaikkihan rakentuu sen varaan, että lapsi ymmärtää kuka ja mikä on. Tämän perusasian jälkeen tulee vielä mittava lista käytännön asioita, joita vanhempien tulee lapselleen opettaa. Sukupuolielimet, kenellä on mitäkin ja miten niitä nimitetään, WC:ssä käynti ja siihen liittyvä hygienia sukupuolen mukaan, myöhemmin sitten lisääntymisen alkeet (mistä vauvat tulevat) ja lopulta varsinainen sukupuolivalistus.

En voi edes kuvitella, mitä tällainen täydellinen laiminlyönti lapselle aiheuttaa. Normaali kaksivuotias on jo hyvinkin tietoinen sukupuolestaan ja yleensä leimautunut omaan joukkoonsa.(97)

Millaista vanhempien toteuttama kasvatusta sitten ideaalisti olisi? Kasvatuksen tavoitteeksi kuvataan sukupuolilokeroiden esittäminen mahdollisimman itsestään selvinä – siis sellaisina, ettei lapsi kasvaessaan halua tai edes pysty niitä kyseenalaistamaan. Näin lapsella odotetaan olevan hyvä tulevaisuus edessään; hän ei pohdi omaa sukupuolisuuttaan eikä mieti, miten voisi olla toisenlainen. Näillä keinoin lapsen uskotaan myös välttävän epävarmuudelta ja häpeältä. Sukupuolineutraalin kasvatuksen ajatellaan tarpeettomasti rasittavan lasta. Selkeiden sukupuoliroolien ja odotusten asettaminen kuvataan lapsen elämää olennaisesti helpottavaksi ratkaisuksi.

Miehissä ja naisissa on niin paljon pelkästään sukupuolesta johtuvia eroja, että on tarkoituksenmukaista todeta ja hyväksyä nämä jo lapsuudessa. Näin voi tasapainoisesti kasvattaa tyttöistä naisia ja pojista miehiä eikä tarvitse vouhottaa erilaisten lähinnä poikkeavuuksista johtuvien marginaali-ilmiöiden parissa. Pojan miehistä identiteettiä kannattaa vahvistaa, aina kun siihen on mahdollisuuksia ja sama koskee tyttöjä ja naiseksi kasvamista. Aikuisena on sitten henkisesti helpompaa, kun ei tarvitse pohtia liikaa sukupuolista rooliaan, kun se on itsestäänselvyys. (202)

[R]ajansa nyt tuollakin. Ihmisillä kun on kaksi sukupuolta ja kyllä vanhempien pitäisi myös tukea sitä että pojasta kasvaa mies ja työstä nainen, kumpikin saa olla ylpeä itsestään ja sukupuolestaan. Luulisi että lapselle jää aika valju kuva ja heikko sukupuoli-identiteetti kun noin toimitaan. Pahimmillaan lapsi kuvittelee että hänessä tai sukupuolisuudessa yleensä on jotain vikaa. (771)

Sekä sukupuolineutraalin kasvatuksen puolesta puhujat että sitä vastustavat kommentit perustelevat, miten lapsista kasvatetaan mahdollisimman hyvin maailmassa pärjääviä ihmisiä. Ehdotetut keinot ovat kuitenkin täysin vastakkaiset. Sukupuolineutraalia kasvatusta tukevat kirjoitukset ehdottavat yksilöllisyyden vahvistamista, sukupuolittavaa kasvatusta tukevat kommentit väittävät yksilön vastuuta vähentämällä tuettavan lapsen kasvua.

Keskustelujen päättyminen

Aineiston kaikki viisi keskusteluketjua muistuttavat rakenteeltaan toisiaan. Ne alkoivat samantyyppisellä ihmetyksellä siitä, mistä sukupuolineutraalissa kasvatuksessa oikein on kyse. Sen jälkeen esiteltiin voimakkaita vasta-argumentteja ja jossain vaiheessa keskustelua sukupuolineutraalia kasvatusta myös puolustettiin ja tuettiin. Internetkeskustelujen – samoin kuin muidenkin keskustelujen – lopetukset ovat kulttuurisessa mielessä usein hyvin merkityksellisiä (Salonen 2007, 211–212). Tässä analysoimani kirjoitusketjut lakkasivat kahdella eri tavalla. Osaan keskusteluista ilmaantui nimimerkki *Susi* yhdeksi keskustelijaksi (3/5) ja tämän seurauksena keskustelut alkoivat kuolla, osassa keskusteluista (2/5) taas alettiin mennä aiheesta sivuun tai löydettiin kompromissiratkaisuja, jotka saattoivat olla monen erilaista näkökulmaa edustavan keskustelijan hyväksymiä.

Kolme toisistaan erillistä keskustelua alkoi kuihtua siitä, että nimimerkki *Susi* tuli vastineillaan mukaan keskusteluun. Nimimerkki kertoi itsestään ja perheestään siten kuin hän olisi Ruusta kertoneen jutun toinen vanhempi – myös keskustelijat kohtelivat nimimerkkiä alkuperäisen artikkelin asianosaisena. Nimimerkki *Susi* julkaisi kaksi täsmälleen samaa viestiä kolmessa eri keskustelussa. Näissä viesteissä avattiin lisää Ruun kasvatuksen perusteita, ilmaistiin tyytymättömyyttä julkiseen keskusteluun sekä peräänkuulutettiin vanhemmuudelta joitain muita kriteerejä kuin mitä keskustelijat olivat esittäneet.

Se mitä riittävän hyvältä vanhemmalta vaaditaan on todellista motivaatiota tarjota lapselleen turvallinen ja tukeva kotiympäristö ja turvata tämän perustarpeet, ja hyväksyä tämä sellaisena kuin tämä on. Minusta meitä ei esitetty tuossa artikkelissa hirviöinä. Ihmettelen kovasti kaikkien näiden ihmisten halua nähdä meidät sellaisina. Meitä oikeassa elämässä kohtaavat ihmiset kun yleisimmin hämmästelevät lapsemme iloisuutta ja hyvinvointia, ja sitä miten luontevasti olemme lapsemme kanssa. Vähän vähemmän kärejäointiä ja lynkkausmeininkiä voisi joskus olla ihan hyvä. (564; 722; 955)

Saattoi olla niin, että asianosaiseksi tulkitun henkilön osallistuminen itse keskusteluun lopetti keskusteluintoa. Yhtä lailla tärkeä on kuitenkin huomata, että *Susi* haki yhteistä tartuntapintaa kaikkien keskustelijoiden kanssa. Riippumatta siitä, mitä sukupuolesta, sen neutraaliudesta tai tarpeellisuudesta ajattelee, enemmistö pitää kasvatuksen ideaalina lapsen hyvinvointia. Hyvän vanhemman merkki voi olla myös se, että osaa ylipäänsä toimia lastensa kanssa.

Keskustelut, joihin *Susi* ei osallistu, päättyvät keskenään hyvin samankaltaisella logiikalla. Niissä etsitään kaikkien keskustelijoiden yhteisesti hyväksymää kantaa. Keskusteluketjujen viimeisimmissä kommenteissa ehdotetaan eräänlaista kompromissia sukupuolineutraalin ja sukupuolittavan kasvatuksen välille. Keskustelun voimakkaasta vastakkainasettelusta päästään ulos esittämällä hyväksyttäväksi esimerkiksi se, että kasvatustyyli ylipäänsä voivat olla erilaisia. Yhden kasvatustavan esittely ei tarkoita sitä, että jonkun toisen tarvitsisi kasvatustapaansa muuttaa.

[J]okainenhan kasvattaa lapsensa omalla tavallaan eikä kaikkien tarvitse lähteä erilaisiin suuntauksiin mukaan. (974)

Sekä sukupuolineutraali- että normaali kasvatustapa ovat molemmat oikeita kasvatustapoja, toinen vain sopii toisille paremmin. (983)

Nämä keskustelujen lopetukset viittaavat siihen, että niissä löydetään yhteisiä keskustelijoiden tunnistamia ja hyväksymiä linjoja. Vaikka keskustelijat ovat erimielisiä, perusteet julkiselle kiistelylle laimenevat. Yhtäältä tätä, toisaalta tätä -tyyppinen argumentti imaisee sisäänsä monta eri näkökulmaa (vrt. Billig et al. 1988, 23).

Sukupuoli-ideologioiden ansat

Tarkastelemissani verkkokeskustelussa lasten sukupuolisuutta yhdistettiin kahteen toisilleen vastakkaisina pidettyyn kasvatustyyliin ja niiden sisältämiin uskomuksiin: sukupuolineutraalin ja sukupuolittavaan. Kummatkin näistä kasvatustavoista korostavat lapsen tärkeyttä. Niiden avulla perustellaan lapsen kasvua, kehitystä ja uskotaan hyvän tulevaisuuden olevan taattua. Kaikki muu vaikuttaakin sitten olevan erilaista.

Sukupuolineutraalin kasvatuksen ideat vaikuttavat tulevan parin viime vuosikymmenen aikana syntyneestä sosiaalitieteellisestä tutkimusperinteestä, jossa sukupuoli teoretisoidaan tekemiseksi. Sukupuolen merkityksen ajatellaan muotoutuvan sosiaalisessa maailmassa. Sukupuolineutraalin kasvatuksen puolestapuhujat ajattelevatkin, että sukupuolittuneita suhteita on mahdollista muuttaa. Kasvatuksen perustavoitteeksi asettuu hyvään ihmisyyteen pyrkiminen. Sukupuoli-identiteetin muotoutumista tuetaan mahdollistamalla laaja kirjo erilaisia sukupuolesta riippumattomia toimintamahdollisuuksia.

Sukupuolittava kasvatusta perustuu sosiaalisen/kulttuurisen maailman erottamiseen biologisesta maailmasta. Näin näkökulman voi väittää heijastelevan tieteellisessä tutkimuksessa tehtyä sex/gender -jakoja. Sukupuoli oletetaan perustaltaan kahtiajakoiseksi ja biologiseksi tosiasiaksi. Kasvatusta perustuu tämän kahtiajaon seurauksena kysymykseen siitä, miten tyttöinä tai poikoina voi elää. Sukupuoli-identiteetin kasvua ajatellaan tuettavan rajoittamalla lasten toimintamahdollisuuksia sukupuolen mukaan.

Taulukko 1. Sukupuolineutraalin ja sukupuolittavan kasvatuksen rajanvedot.

	Sukupuolineutraali kasvat	Sukupuolittava kasvat
Lapsi	Tärkeä, rakastettava, huolenpidon kohde	Tärkeä, rakastettava, huolenpidon kohde
Sukupuoli	Merkitys sosiaalisessa maailmassa	Biologiaa
Kasvat	Pyrkii voimaannuttamaan lasta. Kysyy, mitä on olla hyvä ihminen.	Perustetaan biologian kahtiajaoille. Kysyy, miten elää tyttöä tai poikana.
Sukupuoli-identiteetin tukeminen	Tuetaan antamalla mahdollisimman laaja kirjo toiminnan mahdollisuuksia	Tuetaan rajoittamalla vaihtoehtoisia toimintamahdollisuuksia
Teoreettisen tausta / tieteelliset käsitteet	Sukupuolen kulttuurista ja sosiaalista tekemistä esittävässä teorioissa ja tutkimuksissa	Biologisen (sex) ja sosiaalisen sukupuolen (gender) toisistaan erottavat teoriat ja tutkimukset

Sukupuolta koskevassa kasvatustajattelussa on useita toisistaan eroavia ansan paikkoja. Isoin loukku on siinä, että keskustelussa määritellään perustaa sille, kuka voi ja saa määrittää lapsen kasvua ja tämän sukupuolisuutta. Tässä suhteessa keskustelu on suurelta osin joko–tai -keskustelua. Kompromissit ja synteetit ovat harvassa. Vaikka keskustelu koskee ja käsittelee lapsia, se ansoittaa ensisijaisesti kasvattajia ja kasvatuksesta puhuvia. Heidän oletetaan suuressa määrin olevan yksimielisiä siitä, miten sukupuoli liittyy lasten kasvatukseen.

Jos tätä analyysia kytkee laajemmin yhteiskunnalliseen tai institutionaaliseen kontekstiin, on varsin helppo olettaa näiden sukupuoli-ideologioiden etenevän vielä voimakkaampaan keskinäiskonfliktiin. Esimerkiksi lääkärit, neuvolan henkilökunta, päiväkodin työntekijät ja koulun opettajat voivat keskenään jakaa hyvin erilaisen käsityksen sukupuolen ja kasvatuksen suhteesta – samoin tietysti myös vanhemmat ja institutionaalisen kasvatustahon edustajat. Voikin kysyä, tulevatko erilaiset käsitykset erilaisissa lasta koskevissa neuvonpidoissa näkyville (vrt. Alasuutari 2010)? Miten erimielisyyksiä käsitellään, jos käsitellään ollenkaan? Päädytäänkö lasten tai heidän kasvattajiensa toimintaa ymmärtämään jonkin pienimmän yhteisen nimittäjän ehdoilla?

Lähteet

- Alasuutari, Maarit (2010). *Suunniteltu lapsuus: keskustelut lapsen varhaiskasvatuksesta päivähoitossa*. Tampere: Vastapaino.
- Arnot, Madeleine (2002). *Reproducing Gender? Selected Critical Essays on Educational Theory & Feminist Politics*. London: Routledge.
- Billig, Michael (1996). *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press (toinen painos, ilm. alun perin 1987).
- Billig, Michael & Susan Condor & Dered Edwards & Mike Gane & David Middleton & Alan Radley (1988). *Ideological Dilemmas. A Social Psychology of Everyday Thinking*. London: SAGE.
- Blaise, Mindy (2005). *Playing it Straight. Uncovering Childhood Discourses in the Early Childhood Classroom*. London: SAGE.
- Butler, Judith (1990). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- (1993). *Bodies that Matter. On the Discursive limits of 'Sex'*. New York: Routledge.
- (2004). *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Bredesen, Ole (2004). *Uudet pojat ja tytöt – uusi pedagogiikka*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. (käännös Kristiina Antinjuntti)
- Connell, R.W. (2000). *The men and the boys*. Cambridge: Polity Press.
- Garcia-Falgueras, Alicia & Dick Swaab (2008). A Sex difference in the hypothalamic uncinate nucleus: relationship to gender identity. *Brain* 131:12, 3132–3146.
- Garfinkel, Harold (1984). *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press. (ilm. alun perin 1967).
- Goffman, Erving (1987). The Arrangement Between the Sexes. Teoksessa Deegan, Mary Jo & Michael Hill (toim.): *Women and Symbolic Interaction*. Boston: Allwen & Unwin Inc., 51–78.
- Gordon, Tuula & Janet Holland & Elina Lahelma (2000). *Making Spaces. Citizenship and Difference in Schools*. Basingstoke: Macmillan press.
- Heinämaa, Sara (1995). *Ele, tyylä ja sukupuoli: Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikäytännöille*. Helsinki: Gaudeamus.
- Herbert, Joe (2008). Who do we think we are? The brain and gender identity. *Brain* 131:12, 3115–3117.
- Kivivuori, Janne (1992). *Psykokulttuuri: sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitumisen prosessiin*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Lehtonen, Jukka (2003). *Sukupuoli ja seksuaalisuus koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Moscovici, Serge (1961). *La psychanalyse, son image et son public*. Paris: Presses Universitaires de France.
- (2001). *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. New York: New York University Press.
- Ojanen, Karoliina & Heta Mulari & Sanna Aaltonen (2011). *Entäs tytöt: johdatus tyttötutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Pulkkinen, Tuija (1998). *Postmoderni politiikan filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Salonen, Marko (2005). *Hiljainen heteroseksuaalisuus? Nuoret, suojaikäraja ja itsemäärääminen*. Tampere: Tampere University Press.
- (2007). Explicit Hetero Identity on Internet Forums. Teoksessa José Santaemilia & Patricia Bou & Sergio Maruenda & Gora Zaragoza (toim.): *International Perspectives on Gender and Language*. Valencia: Universitat de València, 199–214.
- Sipilä, Petri (1998). *Sukupuolitettu ihminen – kokonainen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Stoller, Robert (1974). *Sex and Gender: The Development of Femininity and Masculinity*. London: Maresfield Reprints. (ilm. alun perin 1968).
- Thorne, Barrie (1993). *Gender Play. Girls and Boys in School*. London: Open University Press.
- Tolonen, Tarja (2002). *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Värtö, Petteri (2000). ”Mies vastaa tekosistaan ... siinä missä nainenkin”: maskuliinisuuksien rakentaminen päiväkodissa. Kuopio: Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto.

8. SISARUS TUNNELOUKKUNA VAI VOIMAVARANA?

Sisarussuhteiden tutkimus on ollut Suomessa vähäistä. Vaikka sisarussuhteet ovat eräs perheen vertaissuhteiden näyttämöistä, niiden teoreettinen tarkastelu on ollut laimeaa. Tämä artikkeli keskittyy tähän vähän tutkittuun teemaan. Tarkastelunäkökulmana käytän psykoanalyttista viitekehystä.

Psykoanalyttisessa teoriassa isän, äidin ja lapsen kolmiodraama on koettu haasteellisemmaksi kuin mustasukkaisuuden ja kateuden sekä perhekompleksin ongelmien käsittely (Lewin & Sharp 2009). Sigmund Freud sivusi näitä ilmiöitä mainitessaan lapsen mustasukkaisuuden lapsen saadessa sisaruksen (Sherwin-White 2007). Lisäksi hänen aikalaisensa, Alfred Adler (1870–1937), yksilöpsykologisen koulukunnan perustaja, rakensi jopa teoriansa kompensatiopyrkimyksille, joiden taustana oli syntymäjärjestys, sisaruskilpailu ja vallan kysymysten kanssa toimeen tuleminen (Adler 1928, 107–113; 1934, 132).

Monet teoreetikot ovat nähneet sisarussuhteen voimavarana. Sisaren syntymä voi olla luova tapahtuma vanhemmalle lapselle (Winnicott 1964). Vaikka sisaruksen syntymään liittyy ambivalenssia ja aggressioita, niin kilpailu ja mustasukkaisuus eivät ole kuin toinen puoli

sisaruskokemuksesta. Sisarussuhteet edistävät normaalissa kehityksessä sopeutumista ja sosiaalisen vastavuoroisuuden kehittymistä. Lapsi, joka on ”neuvotellut” sisaruskilpailunsa, voi saada siitä hyötyä oidipaalisten pettymyksiensä ja konfliktien läpikäyntiin, sillä kilpaileva sisarus on pienempi uhka kuin kilpaileva äiti tai isä. Melanie Klein on jopa esittänyt, että lapsen pelko vanhempia kohtaan voi olla niin suurta, ettei suhdetta äitiin ja isään voi ratkaista ilman sisarusten tai ikätoverien apua ja liittolaisuutta. (Coles 2003, 81.)

Sisaruuksuhteet ovat muuttuneet voimakkaasti suomalaisessa yhteiskunnassa. Muutamia vuosikymmeniä sitten lapsella oli monia sisarusia kasvuympäristössään. Nykyään suurperheet ovat harvinaisia. Lapsella ei useinkaan ole sisarusia leikkikavereina ja kasvukumppaneina. Suuri osa lapsista kasvaa vailla kasvukumppania, sillä tilastojen mukaan lapsista puolet syntyy ja kasvaa ainoan lapsen asemassa. Ruotsalaisen kasvatustieteilijän Elisabeth Schönbeckin (2008, 21) mukaan yli kuuden vuoden ikäero aiheuttaa sen, että lapsi kasvaa käytännössä erillään sisaruksestaan ja saa ainoan lapsen piirteitä. Päiväkodin merkitystä lapsen sosiaalistumisessa on painotettu, ei niinkään sisarussuhteita. Päiväkotilapsista on tullut nykylapsen sisarusia. Sisarusta verisukulaisena he eivät kuitenkaan korvaa.

Käsittelen artikkelissani tunnetasolla tapahtuvaa sisarussuhteisiin liittyvää ulkopuolisuuden ja syrjäytymisen loukkua. Tutkimukseni on laadullinen usean tapauksen tapaustutkimus. Olen valinnut tutkimukseeni kaikista psykoanalyttisista hoidoistani aikuisia ihmisiä, jotka ovat olleet esikoisia ja joilla on ollut yksi nuorempi sisarus. Olen kiinnostunut siitä, mitä monilapsisen perheen vanhempi lapsi kokee, kun äiti hoitaa nuorempaa lasta ja kun nuorempi sisarus saa olla äidin sylissä. Jäsenän sitä, miten tämä kokemus näyttäytyy hoidettavan lapsuudenmuistoissa ja hänen nykyisissä ihmissuhteissaan. Aineisto koostuu potilaideni psykoanalyttisista hoidoista kirjoitetuista muistiinpanoista.

Madonnakonstellaatio

Tunneloukulla tarkoitan varhaisesta sisaruspositiosta kumpuavaa mielihipahan, pettymyksen ja oman arvottomuuden kokemuksen heijastumista ja provosoitumista läheisissä suhteissa. Näen ihmisen mielen näyttämönä, jossa toimii erilaisia hahmoja yksilölle läheisistä ja tärkeitä ihmisistä (McDougall 1982).

Madonnakonstellaatioksi kutsun kolmioasetelmaa, jossa on äiti ja kaksi sisarusta (ks. Malmberg 2010). Lapsi saattaa kokea tässä asetelmassa muun muassa tunneloukun, jossa hän kokee olevansa aivan omassa varassaan ja että hän on hyvän ulkopuolella ja yksin: ”Olen syrjässä, minä en saa, en voi, muut saavat, voivat, muilla on, minulla ei. Minuun äiti ei katso, vaan äiti katsoo muualle”, kuten madonna katsoo toisaalle Renessanssiajan taiteilijan Rafaelin maalauksesta *Tuolin Madonna (Madonna della seggiola, 1514)*.

Konstellaatiossa on äiti, vauva ja vanhempi lapsi. Madonnakonstellaatio eroaa niin kutsutusta oidipaalisesta konstellaatiosta siten, että siinä on kyse lapsen kilpailusta äidistä sisaruksen kanssa, kun taas oidipaalisessa konstellaatiossa kilpailu äidistä tapahtuu isän kanssa tai isästä äidin kanssa. Termiä madonnakonstellaatio on tiettävästi ensimmäiseksi käyttänyt Ernest L. Abelin (1977).

Madonnakonstellaatioon liittyviä kysymyksiä olen havainnut esiintyvän myös useampilapsisissa perheissä ja ne ovat usein ajankohtaisia, kun sisarus syntyy tai perheeseen tulee uusi lapsi (Malmberg 2010). Uusperheissä madonnakonstellaatiotilanteet ovat hyvin usein todellisia ja toistuvia. Ne ovat myös tuttuja lastensuojelutyössä (Kosonen 2005). Samankaltaisia tunteita lapsi voi tuntea, kun hän joutuu jakamaan hoitajan – muun muassa lastenhoitajan tai perhepäivähoitajan sylin.

Aineistoksi ottamieni potilaiden hoitoon tulon syinä olivat monenlaiset vaikeat kliiniset oireet ja ongelmat. Heidän oli ollut vaikea jakaa äitiä kolmioasetelmassa, jonka muodostivat hän itse, äiti ja sisarus. Madonnakonstellaation positiivisena ratkaisuna ja voimavarana elämässä on sen sijaan kyky jakaa, yhteinen leikki, yhteistyö ja luovuus (Adler 1928;1956;1964; Klein 1957,197). Kun potilaideni ikäero oli

suurehko ja sisarus oli syntynyt esikoisen ollessa leikki-iässä, suhde oli ristiriitainen. Veljen syntymä oli merkinnyt hyppyä vuoristoradalla, koko perheen ulkopuolelle jäämisen ja ”en ole enää tärkeä” - tunnetta. Veli on tärkeämpi.

Tapaus 1. Nainen, jolla on 5 vuotta 7 kuukautta nuorempi veli. Potilaan puheessa parisuhteeseen liittyvän vaikean mustasukkaisuuden ja hänen itsetuhoisen reagointinsa taustalla oli lapsuudenaikainen mustasukkaisuus veljen syntymästä, minkä hän oli kokenut oman asemansa heikennyksenä: ennen hän oli ollut keskipiste, nyt syrjässä. Potilas suojautui itseriittoisuuteen ja pyrki olemaan omassa varassaan. Hänen oli kaikki tehtävä itse. Sisaruksen syntymän hän koki äkillisenä isoksi kasvamisen pakkona. Ennen veljen syntymää oli ollut lupa olla lapsi. Kun veli syntyi, ei saanut olla lapsi vaikka olisi halunnutkin.

Tapaus 2. Nainen, jolla 3 vuotta 10 kuukautta nuorempi sisko. Naisen työuupumus kumpusi lapsuuden vastuuntäyteisestä isosiskon roolista, kokemuksesta, että oli oltava apuäiti. Hän koki työtoverinsa ripustautuvina pikkusiskoina, joihin ei voi luottaa. Hänen oli oltava elämää sivusta seuraava suorittaja, kun taas muut saivat kaiken hyvän helpolla.

Vanhemman lapsen tunnekokemuksista ja nuoremman sisaruksen syntymään liittyvistä muistoista alkoivat varhaisen ulkopuolisuuden, arvottomuuden, yksinäisyyden, kateuden tai mustasukkaisuuden kokemus. Madonnakonstellaatiossa koettu ulkopuolisuuden tunne, mustasukkaisuus ja kateus, ja niiltä suojautuminen saattoivat kohdistua aikuisuudessa partneriin, puolisoon, lapseen, raskauteen ja läheisiin ihmisiin. Vaikeudet ilmenivät muun muassa vetäytymisenä, alistumisena ja omassa varassa olemisen vaatimuksena. Madonnakonstellaatiosta peräisin olevat vaikeudet voivat vaikeuttaa vanhemmista erillistymistä ja oman identiteetin kehitystä. Vielä aikuisiällä potilaan läheisiä ihmissuhteita vaikeuttivat mustasukkaisuus ja vetäytyminen. Potilaat kokivat, ettei partneri – kuten ei äitikään – kestänyt heidän tunteitaan, eikä heillä ollut oikeutta pitää puoliaan.

Aseman menetys ja ulkopuolisuuden tunne mustasukkaisuuden ja sisaruskateuden lähteenä

Lapsi voi tuntea kateutta ja mustasukkaisuutta äidin ja toisen lapsen välisestä suhteesta, sillä hän toivoo voivansa pitää äidin yksinomaan itsellään. Vuosisata sitten lapsipsykologi Arnold Gesell (1906, 454) esitti, että pikkulasten mustasukkaisuus alkaa suhteessa äidin rintaan. Lapselle on tärkeää varmuus äidin rakkaudesta. Kun pieni lapsi näkee, että rakkaus kohdistuu toiseen, hän tuntee paniikkia oman paikan menettämisestä, ja hänessä herää mustasukkaisuutta ja kiukkua. Gesell (1906, 467) ajatteli kateuden heräävän eriarvoisuustilanteessa ja että siihen liittyi huonommuuden tunne. Siihen liittyi siis myös vertailu. Mustasukkaisuuteen taas sisältyy henkilökohtaisen loukkauksen tunne ja kilpailu kolmannen osapuolen rakkaudesta ja suosiosta. Mustasukkaisuuteen liittyy tunne omasta ulkopuolelle jäämisestä tai sen uhasta, ja samalla jopa koko minuuden tuhoutumisen tunne riippuen siitä, kuinka symbioottinen suhde on tai on ollut tai kuinka syvän lapsuus-trauman tilanne aktualisoi.

Mustasukkaisuus on kompleksinen emotio, johon liittyy tavallisesti kiukkua, surullisuutta ja pelkoa, joka kohdistuu kolmiosuhteessa kahden keskinäiseen suhteeseen. Mustasukkaisuuteen liittyy pelko menettää itselle tärkeä toinen, perustavanlaatuinen suosittona olon tunne ja ensisijainen asema. Mustasukkainen henkilö kokee, että hänelle itselleen kuuluva rakkaus on otettu pois tai hän on vaarassa menettää sen kilpailijalle (Klein 1957, 181–82; Parrott 1991, 16).

Vanhempien suorittama lasten vertailu ja suosimiskysymykset aiheuttavat varmimmin sisarusten välisiä konflikteja. Subjektiiivinen kokemus siitä, että kohtelu on erilaista, on merkittävämpi kuin se, onko tosiasiallisesti kohtelu ollut erilaista (Sanders 2004, 89; Boer & Goedhart & Treffers 1992, 41–54).

Kateus liittyy nimenomaan vertaistasaan. Jo Aristoteles määritteli kateuden tuskaksi, joka aiheutuu vertaisten hyvästä onnesta (Barnes 1984). Kateuden ytimessä on sosiaalinen vertailu. Kateuden tunteeseen liittyy oma huonommassa asemassa olemisen ja huonommuuden tunne.

Klein (1957) kuvasi kateutta kiukun tunteeksi siitä, että toinen henkilö omistaa sellaista ja nauttii sellaisesta, mitä itsellä ei ole ja minkä kuitenkin haluaisi. Kateuden impulssina on pyrkimys ottaa pois tai tuhota jotakin. Klein (1957, 183–185) liitti äidin rintaan primaarin kateuden riippumatta siitä, pidetäänkö kateutta synnynnäisenä reaktiona vai ei.

Gesell pitää pikkulapsen mustasukkaisuutta alkukantaisena ja siteeraa Pyhää Augustinusta, joka totesi: ”Olen nähnyt pikkulapsen mustasukkaisuuden. Vaikka lapsi ei osannut vielä puhua, se jo katseli kalpein kasvoin ja kiukkuisilla silmillä äidin rinnolla olevaa lasta.” (Gesell 1906, 454.) Juliet Mitchell (2003; 2006) puhuu paikan ja samalla oman identiteetin menettämisen uhasta. Tällainen uhka toteutuu, kun lapsi näkee uuden lapsen äitinsä sylissä. Mitchell puhuu jopa annihilaatioahdistuksesta, kun äidin sylissä on toinen. Missä on minun paikkani? Näitä tunteita lapset käsittelevät esimerkiksi, kun he herkeämättä haluavat kuulla sadun Pikkukarhuista, jossa oma tuoli otetaan pois.

Adler (1928, 1934) kirjoitti aseman menettämisestä, sananmukaisesti ”valtaistuimelta suistamisesta”. Sisaruksen synnyttyä lapsi ei ole ainut, huomion keskiössä, vaan joutuu jakamaan äitinsä ja isänsä huomion sisaruksen kanssa. Lapsi kokee ”mikään ei ollut niin kuin ennen.” Hänet sysätään pois äidin povelta ja polvelta. Tästä alkaa jatkuva taistelu vanhempien rakkauden ja huomion valloittamiseksi takaisin.

Merkitykselliseksi nousee reagointi ja käyttäytyminen kilpailutilanteissa: pyrkiikö yksilö työntämään kilpailijansa pois vai vetäytyykö hän itse, sekä miten avointa kilpailu on, onko se reilua, tuhoavaa vai uutta luovaa? ”Jos sinä, niin minäkin.” Kilpailu sinänsä voi olla hauskaa ja rakentavaa, ja se voi haastaa kilpakumppanin yrittämään parastaan ja kokeilemaan rajojaan.

Jos taas kateus ja mustasukkaisuus ovat varhaisia ja liittyvät vaille jäämiseen, yksilö voi turvautua alkeellisiin suojautumiskeinoihin, luonnestrategioihin. Silloin hän ei löydä rakentavia keinoja kateuden ja mustasukkaisuuden tunteen kanssa elämiseen. Hänellä ei ole mahdollisuutta kyllin hyvässä vuorovaikutuksessa tutkiskella ja tulla toimeen monenlaisten tuhoavienkin tunteiden kanssa ja saada niitä minuutensa käyttövoimaksi.

Tapaus 3. Mies, jolla on 13 kuukautta nuorempi sisko. Miespotilaani oireita olivat pakkoneuroottiset ja sadomasokistiset kuvitelmat, masennus ja ahdistus ja erilaiset psykosomaattiset vaivat. Hän kertoi madonnakonstellaatio tunnekokemuksestaan hoidon aikana. Hän koki, että tyttö oli äidille tärkeämpi kuin poika, ja tämän tunteen hän sijoitti aikuisuudessa naissuhteisiinsa. Perustunnekokemus laajeni: ”Minusta tuntuu, että tytär on ystävättärelleni tärkeämpi kuin minä. Olen miettinyt, että minun elämässäni tytär on aina äidilleen tärkeämpi kuin poika, minä. Äidilleni siskoni, vaimolleni tyttäreni ja ystävättärelleni hänen tyttärensä.” ”Tajuan, että tunne tulee jostain hyvin syvältä. Äitini sanoi ihan oikeasti kuolinvuoteellaan, että siskoni, hänen tyttärensä on hänelle rakkaampi kuin minä, hänen poikansa.” Hoito vapautti hänet eriarvoisuuden kokemuksesta suhteessa omiin lapsiin: Mies tavoitti tunteen, että hänelle kumpikin oma lapsi oli rakas, vaikka tunne tyttären ja poikaan oli erilainen.

Tapaus 4. Nainen, jolla on 11 kuukautta nuorempi veli. Psykoterapeuttisen työskentelyn aikana tuli esiin että potilas halusi olla kokonaan toinen ihminen. Hän koki, ettei hänellä saa olla vihantunteita ja toisaalta hänellä oli foobisia pelkotiloja, että hän tappaa tai kuristaa miehensä sekä hänellä oli pelon häivä lyödä vaunuissa oleva vauvaa puukolla. Potilaan käsitys omasta paikastaan perheessä oli syntynyt varhain ja pysynyt muuttumattomana. Hän oli isän tyttö ja veli äidin poika. Madonnakonstellaation perustunne itse-äiti-veli -kolmiossa oli, ettei äiti ole hyväksynyt häntä eikä hän ole ollut äidille tärkeä. Potilas huolehti veljestä ja oli lapsuudessa erottamaton veljen kanssa, ”vakka ja kansi, ”paita ja peppu” tai ”parivaljakko”.

Ylisukupolvinen tiedostamaton sisarussuhteissa

Sisarussuhteisiin vaikuttaa myös vanhempien omien sisarussuhteiden aktivoituminen suhteessa omiin lapsiin. On myös mahdollista löytää

yhdessä tai useassa sukupolvessa taaksepäin se malli, jota itse tai joku sisaruksista toteuttaa (Schönbeck 2008,172).

Ylisukupolvisuudella tarkoitetaan asioiden siirtymistä sukupolvelta toiselle vanhemman tietoisesta ja tiedostamattoman toiminnan kautta (Siirala 1983; Canault 1998; Faimberg 2005; Tuhkasaari 2010). Perheterapiassa on tavallista sukupuun avulla kartoittaa vanhemman tausta ja perhesuhteet, ja traumat. Vaikka sisarukset merkitään, harvoin niitä käsitellään mielen sisäisinä objekteina, ja silti ylisukupolvisuus voi ulottua myös vanhempien sisarussuhteisiin. Vanhemmat siirtävät tiedostamattaan omiin sisarussuhteisiin liittyviä puolia omiin lapsiinsa tai läheisiinsä. Harvoin ajattelemme, että vanhemmissa aktivoituvat myös omat sisaruskokemukset ja heidän omaan paikkaansa liittyvät muistot sisarussarjassa heidän katsellessaan omia lapsiaan. Tärkeätä on se, millaisen paikan isän ja äidin mielessä vanhempi sisarus saa toisen lapsen syntyessä.

Läpi elämän kannamme sisaruksistamme sekä hyviä että huonoja muistoja ja tunnekokemuksia. Mitä enemmän ne ovat jääneet käsittelemättä, sitä enemmän ne vaikuttavat meihin. Lapsen syntymä voi olla se asia, joka nostaa menneisyyden haamut esiin (Fraiberg 1980). Vanhempien katsellessa lastaan (Watanabe 2002) heidän mielessään heräävät heidän sisäistetyt suhteensa omiin vanhempiinsa, ja näiden sisäisten objektien kyky kolmiosuhteisiin. Äidillä herää hänen oman äidin ja äitinsä sisarusten kolmiossa (ts. madonnakonstellatiossa) kokemiaan perustunteita. Ensimmäinen lapsi saa äidin oman äitisuhteen heräämään, toisen lapsen syntymä sisaruskilpailun kysymykset ja suhteen huomion jakamiseen. Freud (1900, 220; 1915–1917, 290) puhui oidipaalikompleksista, joka laajenee ”perhekompleksiksi”, kun perheeseen syntyy useampia lapsia. Omassa tutkimuksessani jäykkä perhekonstellatio, jossa vuodesta toiseen pysyi ”isän tyttö” ja ”äidin poika” asetelma, oli omiaan vaikeuttamaan vanhemman lapsen, äidin ja nuoremmen sisaruksen kolmion ratkaisua ja lisäsi äitisuhteessa koettua ulkopuolisuuden tunnetta.

Omien lasten sisaruskilpailu koskettaa äidin ja isän omia sisarussuhteita ja traumoja. Suhteessa lapsiin ilmenevät mm. vanhempien

puolueellisuus, kateuden pelko ja vanhempien omat tiedostamattomat sisarusongelmat, kuten vetäytyminen. Kehen lapseen äiti tai isä samastuu ja kenen kanssa hän liittoutuu; vanhempaan kilpailevaan sisarukseen vai vastasyntyneeseen tai pienempään lapseen? Menevätkö äiti tai isä sokeasti aina pienemmän puolelle? Mille puolille itsessään vanhemmat ovat sokeita?

Äidin tunnevaikeudet

Janine Abarbanel (1983) esittää kaksi tapaustutkimusta, joissa äidin suhdetta vanhempaa tyttölasta kohtaan tutkittiin äidin saadessa toisen lapsensa. Voitiin havaita, että äidin omat sisaruskokemukset värittävät sitä, miten äiti kykenee valmistelemaan esikoisensa uuden vauvan tuloon ja vaikuttivat äidin suhtautumiseen vanhempaan taaperteluikäiseen lapseen. Äidin ratkaisematon oma sisaruskilpailu esti äitiä olemasta emotionaalisesti vanhemman lapsensa käytettävissä, mikä taas vaikutti epäedullisesti tämän suhteeseen vauvaan. Myönteisessä tapauksessa äidin omien sisarussuhteiden muistojen herääminen auttoi äitiä valmistamaan vanhempaa lasta vauvan tuloon, ja odottamaan tätä mielihyvällä.

Äidin toisen raskauden aikana äidin vanhempi lapsi alkoi edustaa hänen mielikuvissaan hänen 14 kuukautta vanhempaa siskoa, johon äidillä oli intensiivinen ratkaisematon kilpaileva suhde äidin huomiosta. Äiti koki, että hän synnyttää ja luo kilpailijaa ensin syntyneelle lapselleen ja kaikki hänen assosiaationsa ja keskustelunsa kiteytyivät tähän tunteeseen. ”Synnytyskään ei ollut mitään sen kivun rinnalla, jota tunsin lapsuudessa. Jotkut sairaudetkin olivat siskoni mielestä yri-tyksiä saada äidin huomio. Sain äidin vain kun olin sairaana.” Vaikka siskokset lapsina kääntyivät toistensa puoleen leikeissä, samaan aikaan he kilpailivat äidin niukasta kiintymyksestä.

Ratkaisemattomat ristiriidat ja kilpailu siskon kanssa estivät äitiä valmistamasta vanhempaa lastaan tulevaan vauvaan. Hän toisti omaa lapsuuden perhetilannettaan ja näki vanhemman lapsensa kilpailijanaan.

Äiti ei puhunut tyttärelleen uudesta vauvastaan raskauden aikana. Äiti antoi myös lapsen vetäytyä liian helposti. Äidin siskon samanaikainen raskaus lisäsi kilpailua. Äiti ilmaisi toistuvasti teemoja, joissa tunteiden leikkaaminen ja oman tyttären huomioimisen välttäminen oli ilmeistä. Äiti toimi niin, että vanhempi sisko jätettiin ulkopuolelle vauvan hoidosta. Lapsi ei saanut koskea vauvan tavaroita edes odotusaikana. Samalla lapsen vaativuus muistutti hänen omaa tarvitsevuuttaan ja ratkaisematonta ambivalenssiaan suhteessa äitiinsä ja siskoonsa. Äiti lopetti nopeasti vauvansa imettämisen, koska ei kestänyt vanhemman lapsensa läsnäoloa. Äiti sanoi tässä käyttäytyneensä kuin itse pienenä. Vanhempi lapsi on kuin puolisoni, kärsimätön ja vaativa. Vauva on täysin erilainen, päinvastainen. ”Uskon että vanhempi lapsi muistuttaa tapaa, jolla minua katsottiin ja miten minut nähtiin vauvana.”

Eräs toinen äiti kertoi, että hänellä oli jopa surua siitä, että läheisyys esikoisen kanssa loppuu ja meidän kahden yhteys päättyy. ”Pelkäsin hänen puolestaan ja mietin sitäkin, osaanko rakastaa toista lasta yhtä paljon”, äiti sanoo. Vielä eräs äiti kertoi olleensa hyvin onneton vauvaa synnyttäessään, kun hän ajatteli miten esikoinen kaipaa häntä. Hänen oli vaikea hoitaa nuorempaa niin, ettei vanhempi olisi ollut mustasukkainen. Äiti eläytyi vanhemman lapsen tunteisiin niin paljon, että hän piti syrjässä nuorempaa, puhui tälle tuskin kuuluvasti, lopetti pian imettämisen ja lastaan syöttäessään piti häntä itsestä kaukana. Muistan myös erään äidin, joka kertoi että vanhempi lapsi on koko ajan kuulolla ja tarkkailee. Aamulla hän saattaa kysyä, onko vauva ollut meidän vieressä. ”Olen kyllä tehnyt sellaistaikin, että olen siirtänyt vuoteestamme vauvan pois ennen kuin vanhempi herää”, äiti sanoi.

Isän tunneloukku parisuhteissa

Varhaiseen sisarussuhteeseen liittyvät tunnemuistot ja koettu asema suhteessa sisarukseen voivat aktivoitua aikuisen (mielen näyttämöllä) läheisissä ihmissuhteissa. Aktivoituminen tapahtuu useimmiten elämän

kehityskriiseissä ja taitekohdissa esimerkiksi miehen tullessa isäksi tai naisen äidiksi. Näin voi olla myös kun perheeseen syntyy toinen lapsi ja äidin ja isän omat sisarussuhteet tulevat omassa mielessä eläviksi ja omat pienenä olemisen kokemukset ja muistot valtaavat mielen. Tutkimuksessani mukana ollut miespotilas oli mustasukkainen ja kateellinen äidin ja lapsen suhteelle, jonka ulkopuolelle hän kokee jäävänsä. Vaimon pitäessä lasta sylissä miehestä tuntui, että vaimo on kuin Madonna, joka pitää siskovauvaa sylissä, ja hän itse on sivussa katseleva kateellinen pieni poika. Mies kertoi vauvana saaneensa kutunmaitoa, koska äiti ei ollut voinut imettää. Katkerana hän sanoi, että ”siskoa äiti oli kyllä imettänyt. Minulla on tunne, että jos olisin ollut tyttö, olisi ollut parempi. Sisko sai rintaa, minä en.”

Mies on mustasukkainen ja kateellinen äidin ja lapsen suhteelle, jonka ulkopuolelle hän kokee jääneensä. Kun sisarus syntyy, vanhempi lapsi kokee menettävänsä paikkansa: äidin rinnoilla en ole minä, vaan siinä on uusi lapsi. Eräs miespotilaani totesi, että puolisosuhde sujui hyvin, kunnes lapset syntyivät. Silloin vaimo ei enää jaksanut olla hänelle äitinä eikä antaa hänelle koko huomiotaan. Oma tytär oli kuin sisko, kilpailija, ja vaimo alkoi tuntua omalta äidiltä. Vaikeudet ilmenivät muun muassa vetäytymisenä ja omassa varassa olemisen vaatimuksena. Siskoon liittyvä tunneloukku on lapsuuden vääristymä. Itse oli jäänyt ilman äidinmaitoa.

Esimerkkitapaukseni miestä askarrutti lisäksi heti hoidon alettua, tulisinko raskaaksi ennen hänen hoitonsa päättymistä. Oli aivan kuin mies olisi pelännyt sylin menetyksen toistuvan hoidossakin. Miehen äiti oli lähtenyt töihin vauvan ollessa kaksi kuukautta ja alkanut odottaa toista lastaan vauvan ollessa vasta viisi kuukautta. Usein isä saattaa myös oman sisarusasetelmansa mukaan suosia sokeasti yhtä lasta tai vieroksua toista. Joskus mies kaikkoo kotoa vaimon saatua toisen lapsen ja etsii uuden naisen.

Jesse Cavenar ja Nancy Butts (1977) toteavat artikkelissaan isyyden emotionaalisista vaikeuksista, että kaikki heidän tutkimansa miehet olivat tunteneet sisaruskilpailua tietyssä kehitysvaiheessaan. Heidän näkemyksensä mukaan sisaruskateus oli dynaamisesti tärkeämpi seikka

pyrittäessä ymmärtämään miesten tunteita isyyttä kohtaan kuin aikaisemmin esitetyt tekijät kuten vaimon lastensynnyttämiskyvyn kadehtiminen, riippuvuus vaimosta tai neuroottiset konfliktit oidipaalisen isän kanssa. Heidän mukaansa neuroottisilla miehillä sisaruskilpailukysymykset määräävät paljolti isyyden kokemusta.

Jeremy Holmes (1980) on esittänyt että sisaruksen syntymä voi olla fiksaatiokohta, johon tunteet kohdistuvat ja johon neuroosi organisoituu aikuisiällä. Ennen häntä jo Anna Freud (1969, 319) mainitsee sisaruskilpailun yhtenä vaihtoehtona neuroosin synnyssä, kun oman lapsen syntymä voi aktivoida sisarusmustasukkaisuuden tunteja. Myös Volkan ja Ast (1997, 33) ovat kuvanneet kirjassaan ”*Siblings in the Unconscious and Psychopathology*” kaksi tapausta, joissa miesten piilotajuiset omat sisaruskokemukset heräsivät ja saivat aikaan oireita, kun heidän vaimonsa synnyttivät toisen lapsen. Nämä miehet pitivät vauvaa kilpailevana sisaruksena. Jollain tasolla mies pitää miltei aina vauvaa kilpailevana sisaruksena.

Seuraavassa esimerkissä madonnakonstellation aiheuttama mustasukkaisuus, halveksunta ja kiukku saavat yhä laajempia muotoja: naisen tullessa raskaaksi, mies ilmaisi mustasukkaisuutensa ja epäili ettei lapsi olisikaan hänen, vaan jonkun toisen, josta nainen oli hyvin yllättynyt. Miehen tausta: miehellä oli viisi vuotta nuorempi veli, jota kaikki lellivät. Aikuisena mies ei pitänyt yhteyttä lapsuuskotiinsa. Hän ei liioin vastannut vanhempiensa ja sisaruksensa yhteydenottoihin. Mies oli myös hyvin muukalaisvihamielinen. Ovatko maahanmuuttajat niitä sisarusia, joita hän ei halua? Mies koki tulleen sivuutetuksi, kun pikkuveli syntyi. Tilanne voi saada absurdeja tunteenmuotoja; joku toinen on riistänyt oman paikan isänä. Taustalla olikin pelko menettää oma paikka veljelle, aikuisena toiselle miehelle.

Vaikeuksia suhteessa ystäviin, opiskelu- ja työtovereihin, kollegoihin

Vertaissuhteet voivat olla niitä näyttämöjä, joissa varhaisia sisaruspositioita työstetään enemmän tai vähemmän intohimoisesti ja joissa tunteet siirretään intensiteettinsä vuoksi tovereihin, ystäviin ja kollegoihin. Sisarussuhteita tutkinut lontoolainen psykoterapeutti Profecy Coles (2003) kysyy: ”Onko sisarusasema tärkein tekijä, joka määrää miten näemme maailman?” Hän uskoo, että hänen suhteensa omiin sisaruksiinsa on syvästi vaikuttanut tapaan, jolla hän suhtautuu muihin ihmisiin. Myös Gertrud Mander (1991), joka on toiminut parisuhdeterapeuttina Englannissa vuosikymmenet, näkee miten sisarussuhteita ja varhaislapsuuden kilpailutilanteita eletään ja esitetään uudelleen muissa ihmissuhteissa, yleensä tiedostamattomalla tasolla.

Madonnakonstellaatio-näkökulmaa olen soveltanut ryhmien näyttämölle. Olen havainnut että erilaisissa instituutioissa, opiskelijaryhmissä, työelämässä, ja erilaisissa suosion tavoitteluasetelmissä heijastuvat sisarussuhteissa koetut tunteet. Kollega tai kumppani voi joutua tuhoavan kateuden kohteeksi sen sijaan, että ilmapiirissä vallitsisi toisen erilaisuuden arvostus, jakaminen ja keskinäinen kumppanuus. Olen myös havainnut että mielen näyttämöllä sisarussuhteisiin liittyvän konfliktin tai trauman toisintona voi olla työelämässä syrjäytetyksi tuleminen, toisin sanoen nuorempi otetaan, talossa kauemmin ollut saa lähtä. Tapahtuma voi aktivoida varhaisen tunnelukkiutuman, sen kokemuksen, että toinen tulee omalle reviirille, kuten sisarus lapsena, ja laukaista traumaattisen yksilöllisen kehityksen.

Ihmiset kantavat aikuisuuteen sisäistettyjä kuvia todellisista ja kuvitelluista sisaruksista. ”Ylireagoinnit” paljastavat helposti oman ”menneisyyden haamut”. Jos on tullut kaltoin kohdelluksi, niin sisarukseen liittyvä mielentila voi olla katkeruuden ja tyytymättömyyden tunnevyöhyke. Sisaruskateuteen ja kilpailuun vanhemman huomiosta voi liittyä raadollisia puolia ja suurta psyykkistä kärsimystä, mielen sisäistä vihollisuutta. Se voi aikuisella ilmetä siten, että kadehdittu osapuoli pelkää näyttää omaa osaamistaan ja luovuuttaan. Se voi ilmetä syy-

lisyytenä siitä, että on vienyt toiselta sisarukselta hänelle kuulunutta, pilannut toisen mahdollisuuksia. Se voi ilmetä myös epämääräisenä uhkana siitä, että toinen kohtelee kaltoin, jättää yksin ja ulkopuolelle. Sisarus on läheinen ja rakastettava, toisaalta se, joka vihaa eikä anna läheisyyttä ja työntää pois. Sisarus ei oman vaille jäämisensä vuoksi pystykään rohkaisemaan ja tasoittamaan toisen tietä.

Olen alkanut katsoa sisarusten kannalta muitakin elämänilmiöitä. Jos madonnakonstellaatio-näkökulmaa käyttää vertauskuvallisesti, se voi alkaa elää symbolisesti uuden tulokkaan, lapsen syntymisen kaltaisen tilanteen toistumisessa ja suhteessa uuden luomiseen. Kenen näkökulma on vallitseva, minkä suuntautuneisuuden ryhmät ja instituutiot hyväksyvät? Kenen teoria, ajatukset ja hypoteesit pääsevät Madonnan helmaan? Kokeeko vanhempi kollegasisarus, että hänet syrjäytetään ja torjuu kaiken uuden? Onko samankaltainen eksistentiaalinen uhka myös toisen koulukunnan avoimesti tai hienovaraisesti vähäteltyssä edustajassa?

Sisaruksesta voimavara

Tässä artikkelissa olen kuvannut, miten madonnakonstellatioon liittyvät tunneloukut voivat ilmetä. Oman aseman menetyksen tunteeseen jumiutuminen, omassa varassa olemisen tunneloukku, ulkopuolisuuden ja syrjään jäämisen kokemus suhteessa äidin ja nuoremman sisaruksen yhdessäoloon voivat olla mustasukkaisuuden ja sisaruskateuden lähteinä. Se, miten lapsi onnistuu jakamaan toisen lapsen kanssa paikkansa ja lopulta kiintymään sisarukseensa, suojaa vaille jäämisen ja omassa varassa olemisen vaatimuksen kehään joutumiselta. Sisarus voi olla myös voimavara eikä tunneloukku.

Merkittävää on, kokeeko lapsi sisaruksen voimavarana vai voimia kuluttavana asiana. Omissa tapauksissani hyvin pienen ikäeron omaavat sisarukset olivat toisilleen lähimmät ja erottamattomat, kuin ”vakka ja kansi”. Sisarukset keskenään olivat läpi elämän se kiinteä lenkki, joka

toi turvaa ja elämän jatkuvuuden tunteen. Kesken kaiken aikuisenakin oman perheen keskellä vanhemmalle siskolle tuli mieleen, missä veli on ja ettei heitä kukaan voi erottaa.

Olen kuvannut myös madonnakonstellaatiosta peräisin olevien vaikeuksien laajempia muotoja. Tunneloukuilla voi olla ylisukupolvinen tiedostamaton tausta. Niitä voivat olla vanhempien omien sisarussuhteiden aktivoituminen suhteessa omiin lapsiin. Äidin tunnevaikeudet suhteessa omiin sisaruksiin ja isän tunneloukut parisuhteessa samoin kuin vaikeudet suhteessa ystäviin, opiskelu- ja työtovereihin voivat heijastella työstämättömiä madonnakonstellaatiosta peräisin olevia vaikeuksia.

Madonnakonstellaatioloukut saattavat syntyä lapsen saadessa sisaruksen, kun hänen äitinsä kyky äitiyteen äidin kannattelukyvyyn riittämättömyyden ja masennuksen takia ei ollut riittävää. Omasa tutkimuksessani isän poissaolo ja vetäytyminen lisäsivät madonnakonstellaatiovaikeuksia. Isän oleminen käytettävissä taas vaikutti madonnakonstellaatioon ja lievitti vanhemman sisaruksen, äidin ja nuoremman sisaruksen kolmiota.

Perhemallit ovat muuttuneet. Nykyaajan perhemalleihin ja niihin liittyvään sopeutumiseen kuuluvat usein puolisisarukset. Onnellisessa sopeutumisessa muutoksiin uussisaruksesta tulee jakaja ja kumppani. Kun näin ei käy, uussisarusta koetaan hyvän viejäksi ja konfliktin aluksi. Usein nykylapsi elää toiminnallisesti yhden lapsen kulttuurissa, sillä käytännössä monet lapset kasvavat ilman sisarusta. Sisarukset eivät kilpaile samasta elintilasta. Päiväkodista tulee sisaruksia, mutta jos lapsi joutuu siellä syrjäytyneeksi, niin päiväkoti ei poista yksinäisyyden loukkaa. Sosiaalinen intressi ei ehkä pääsekään syntymään eikä lapsi voi harjoitella elämässä tarvittavaa tervettä kilpailevaa ja puolita pitävää puoltaan.

Tutkimuksessani ne, joilla oli ristiriitainen sisarussuhde, saattoivat selvittää sisarukseen liittyviä tunneloukkujaan ja lähestyä sisarustaan hoidon aikana. Psykoanalyttisen hoidon aikana potilaiden sisäiset vääristymät oikenivat. Suhde sisarukseen ja vanhempiin parani. Myös suhde suhde partneriin, lapsiin ja ystäviin eheytyi, kun niistä suli pois

sisaruksiin liittynyt kätkeyty kauna ja kiukku. Sisarussuhde muuttui voimavaraksi. Hoidolla on siten lähi-ihmissuhteita parantava vaikutus ja se antaa uudenlaisia mahdollisuuksia jumiutuneeseen tilanteeseen.

Lähteet

- Abarbanel, Janine (1983). The revival of the sibling experience during the mother's second pregnancy. *Psychoanalytic Study of the Child* 38, 353–379.
- Anderson, Janet (2006). Well-suited partners: psychoanalytic research and grounded theory. *Journal of Child Psychotherapy* 32, 329–348.
- Abelin, Ernest L. (1971, 1977). Triangulation, the role of the father and the origins of core gender identity during the rapprochement subphase. Teoksessa Ruth F. Lax, Sheldon Bach & J. Alexis Burland (toim.) (1993) *Rapprochement, the critical subphase of separation-individuation*. New Jersey: Jason Aronson, 151–169.
- Adler, Alfred (1928). *Individualpsykologien. Vägen till människokunskap*. Saksankielinen alkuteos Menschenkenntnis. Ruotsinnos Algot Ruhe. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- (1934). *Livets mening*. Saksankielinen alkuteos Der sinn des lebens. Ruotsinnos Algot Ruhe. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- (1956). *The individual psychology of Alfred Adler*. Heinz Ansbacher & Rowena Ansbacher (toim.) New York: Basic Books.
- (1964). *Superiority and social interest. A collections of later writings*. Toim. Heinz Ansbacher & Rowena Ansbacher. Illinois: Illinois Northwestern University Press.
- Boer, Frits & Arnold Goedhart & Philip Treffers (1992). Siblings and their parents. Teoksessa Frits Boer & Judy Dunn (toim.) *Childrens' sibling relationships: Developmental and clinical issues*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 41–54.
- Canault, Nina (1998/2007). *Vaietut virheet jälkipolvien taakkana. Ylisukupolvinen tiedostamaton*. Ranskankielinen alkuteos. Suomennos Sari Hongell. Vantaa: Eveil-kustannus.
- Cavenar, Jesse & Nancy Butts (1977). *Fatherhood and emotional illness*. *American Journal of Psychiatry* 134, 429–431.
- Coles, Prophecy (2003). *The importance of sibling relationships in psychoanalysis*. London: Karnac.

- Faimberg, Haydee (2005). *The telescoping of generations: Listening to the narcissistic links between generations*. London: Routledge.
- Fraiberg, Selma (1980). *Clinical studies in infant mental health*. New York: Basic Books.
- Freud, Anna (1969). *Indications for child analysis*. London: Hogarth Press.
- Freud, Sigmund (1900/1999). *Unien tulkinta*. Viides painos. Saksankielinen alkuteos Die Traumdeutung. Suomentos Erkki Puranan. Jyväskylä: Gummerus.
- (1915 – 17/1981). *Johdatus psykoanalyysiin*. Kolmas painos. Suomentos Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Gesell, Arnold (1906). Jealousy. *American Journal of Psychology* 17, 437–496.
- Holmes, Jeremy (1980). The sibling and psychotherapy: a review with clinical examples. *British Journal of Medical Psychology*, 53, 297–305.
- Klein, Melanie (1957/1988). Envy and gratitude. Teoksessa Melanie Klein *Envy and gratitude and other works 1946–1963*. London: Virago Press, s. 176–235.
- Kris, Marianne & Samuel Ritvo (1983). Parents and siblings: their mutual influence. *Psychoanalytic Study of the Child* 38, 311–324.
- Kosonen, Marjut (2005). Sisarusuhteet - unohtettu näkökulma? Seminaari Tampere- talossa 14. –15.2. 2005.
- Lewin, Vivienne & Belinda Sharp (toim.)(2009). *Siblings in development. A psychoanalytical view*. London: Karnac Books.
- Malmberg, Mirja (2010). *Madonnakonstellaatio. Vanhemman sisaruksen kokemus äidin ja uuden vauvan yhdessäolosta*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja, Annales universitatis Turkuensis 294.
- Mander, Gertrud (1991). Some thoughts on sibling rivalry and competitiveness. *British Journal of Psychotherapy* 7, 368–379.
- McDougall, Joyce (1982/ 1986). *Theatres of the Mind: Illusion and truth on the psychoanalytic stage*. London: Free Association Books.
- Mitchell, Juliet (2000). *Mad men and medusas: Reclaiming hysteria and the effects of sibling relations on the human condition*. London: Penguin Books.
- (2003). *Siblings: sex and violence*. Cambridge: Polity Press.
- (2006). Sibling trauma: a theoretical consideration. Teoksessa Prophecy Coles (toim.) *Sibling relationships*. London: Karnac, 155–174.
- Parrott, W. Gerrod (1991). The emotional experiences of envy and jealousy. Teoksessa Peter Salovey (toim.) *The psychology of jealousy and envy*. London: The Guildford Press, 3–30.
- Sanders, Robert (2004). *Sibling relationships: Theory and issues for practice*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Schönbeck, Elisabeth (2008/2009). *Vanhin, nuorin vai katraan keskeltä. Miten paikka sisarusarjassa vaikuttaa elämääsi?* Ruotsinkielinen alkuteos

- Äldst, yngst eller mittemellan. Suomennos Kai Takkula. Helsinki: Kirjapaja.
- Sherwin-White, Susan (2007). Freud on brothers and sisters: a neglected topic. *Journal of Child Psychotherapy* 33, 4–20.
- Siirala, Martti (1983). *From transfer to transference*. Toim. Oiva Ketonen. Englanninnos Roger Connah. Helsinki: Therapiea Foundation.
- Tuhkasaari, Pirjo (2006). Oidipus ja perhe. *Psykoaterapia* 25, 163–182
- Volkan, Vamik D. & Gabriele Ast (1997). *Siblings in the unconscious and psychopathology*. Madison: International Universities Press.
- Watanabe, Hisako (2002). The transgenerational transmission of abandonment. Teoksessa J. Martin Maldonado - Duran (toim.) *Infant and toddler mental health: Models of clinical intervention with infants and their families*. Washington: American psychiatric publishing, Inc., 187–205.
- Winnicott, Donald W. (1964/1973). *The child, the family, and the outside world*. New York: Penguin Books.

Osa 3

Yhteisöt ja yhteiskunta

*Miika Vuori, Atte Oksanen,
Johanna Nurmi ja Pekka Räsänen*

9. PELON JA TURVATTOMUUDEN UMPIKUJAT JOKELAN JA KAUAHOEN TRAGEDIoidEN JÄLKEEN

Kouluissa tapahtuneista ampumavälikohtauksista on tullut viime vuosikymmeninä maailmanlaajuinen väkivaltailmiö. Suomessa Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat järkyttivät ihmisten turvallisuudentunnetta vuosina 2007 ja 2008. Koulusurmat koetaan usein muuta väkivaltarikollisuutta järkyttävämpänä, koska tekijät ja useimmat uhreista ovat lapsia ja nuoria, joiden kuoleman symbolinen merkitys yhteisöille on suuri (Muschert 2007, 64; Oksanen ym. 2010). Lisäksi tekojen ennakoinnattomuus sekä uhrien sattumanvarainen valikoituminen ovat omiaan aiheuttamaan huolta ja pelkoa erityisesti perheissä, joissa on kouluikäisiä lapsia.

Traumaattiset tapahtumat rikkovat arjen jatkuvuuden ja tuottavat vahvoja tuntemuksia. Pelko, viha ja suru ovat tärkeä osa yksilöiden ja yhteisöjen toipumisprosessia. Tunteet toimivat yhteisöjen sosiaalisina sidoksina ja vaikuttavat toimintaan ja asenteisiin toisia kohtaan. (Hutchison & Bleiker 2008.) Perheiden ja yhteisöjen jäsenet ovat dynaamisessa vuorovaikutuksessa, aikuisten käyttäytyminen heijastuu nuoriin ja päinvastoin (Aisenberg & Ell 2005). Koulusurmat ovat vaikuttaneet erityisesti lasten, nuorten ja lapsiperheiden turvallisuusilmapiiriin. Kou-

lusurmat miellettiin aiemmin etäiseksi, amerikkalaiseksi ilmiöksi, jonka ei uskottu koskevan Suomea (Oksanen ym. 2010). Jokelan ja Kauhajoen paikallisyhteisöissä tapahtuneet tragediat kuitenkin särkivät tämän mielikuvan, jonka seurauksena paluuta edeltävään aikaan ei ole.

Tarkastelemme tässä artikkelissa erityisesti lapsiperheiden pelon ja turvattomuuden kokemuksia koulusurmien jälkeen Jokelan ja Kauhajoen paikallisyhteisöissä. Keski-Uudellamaalla sijaitseva, noin 7000 asukkaan Jokela on hallinnollisesti osa 36 000 asukkaan Tuusulan kuntaa. Jokela on oman paikallisidentiteetin omaava radanvarsikylä, josta monet asukkaat käyvät töissä Helsingissä. Viimeisen kymmenen vuoden aikana Jokelan asukasluku on kasvanut ja perinteinen kyläyhteisö on alkanut muistuttaa nukkumalähiötä. Kauhajoki puolestaan on Etelä-Pohjanmaalla sijaitseva noin 14 000 asukkaan kaupunki. Se on väkiluvultaan Jokelaa suurempi ja maantieteellisesti hajaantuneempi. Perinteinen yhteisöllisyys on paikallisesti edelleen vahvaa etenkin Kauhajoen keskustaa ympäröivissä sivukylissä. Kauhajoen koulusurmien välittömät vaikutukset kohdistuivat Jokelan tapahtumia laajemmalle alueelle, sillä Kauhajoen surmissa menehtyneet uhrat olivat kotoisin pääosin Kauhajoen lähialueilta Pohjanmaalta.

Artikkelin empiirisenä aineistona käytetään *Arkielämä ja epävarmuus: sosiaaliset suhteet Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien jälkeen* -projektin kvantitatiivista ja kvalitatiivista aineistoa. Jokelassa (n= 330) ja Kauhajoella (n=319) kerättiin vertailukelpoiset postikyselyaineistot noin puoli vuotta molempien koulusurmien jälkeen. Jokelan ensimmäistä kyselyä kerättäessä Kauhajoen koulusurmia ei ollut vielä tapahtunut. Postikyselyt toistettiin vuosi ensimmäisen kyselyn jälkeen sekä Jokelassa (n=278) että Kauhajoella (n=339). Perusjoukkona olivat kaikissa aineistoissa 18–74-vuotiaat alueilla asuvat suomenkieliset, joista poimittiin yksinkertaisella satunnaisotannalla 700 hengen otos. Ensimmäisessä kyselyssä vastausprosentit olivat Jokelassa 47 ja Kauhajoella 46. Toisessa kyselyssä vastausprosentit olivat Jokelassa 40 ja Kauhajoella 48. Vastausprosentteja voidaan arkaluontoiseen aihepiiriin nähden pitää kohtalaisina. Aineistoissa ei ole havaittu merkittäviä vinoutumia iän tai sukupuolen osalta.

Kyselyaineistoissa selvitettiin yhteisöllisyyttä, vastaajien sosiaalisia kontakteja sekä turvattomuutta ja pelkoja. Lisäksi mukana oli suoraan koulusurmiin liittyviä kysymyksiä. Laadullinen aineisto koostuu Jokelan ja Kauhajoen asukkaiden teemahaastatteluista. Haastatteluissa kartoitettiin haastateltavien sosiaalisia suhteita asuinpaikkakunnallaan sekä omakohtaisia kokemuksia koulusurmista. Lisäksi tarkasteltiin osallistujien käsityksiä paikallisyhteisöistä sekä koulusurmien seurauksista kotipaikkakunnillaan.

Haastateltavat rekrytoitiin kyselylomakkeen yhteydessä lähetetyllä haastattelupyynnöllä. Jokelassa haastateltavana oli yhteensä 21 ja Kauhajoella 22 henkilöä. Tähän artikkeliin on otettu mukaan vain niiden osallistujien haastattelut, joilla oli kotona asuvia kouluikäisiä tai alle kouluikäisiä lapsia. Jokelasta tässä artikkelissa on hyödynnetty kuutta haastattelua, joissa haastateltavina oli yhteensä neljä naista ja neljä miestä. Kauhajoella tehdyistä haastatteluista hyödynnämme seitsemää haastattelua, joihin osallistui kaikkiaan kaksi miestä ja seitsemän naista. Haastattelut olivat yksilöhaastatteluja lukuun ottamatta tutkimukseen osallistuneita aviopareja, joita haastateltiin yhdessä. Sekä Jokelassa että Kauhajoella haastatteluihin osallistui kaksi avioparia.

Tarkoituksemme on hahmottaa ampumavälikohtausten aiheuttamaa välillistä pelkoa ja turvattomuutta koulusurmien tapahtumapaikkakunnilla. Välillisellä pelolla tarkoitamme huolta läheisten ihmisten ja erityisesti oman perheen turvallisuudesta. Paikallisten asukkaiden kokemuksia hahmotellaan aluksi kyselyaineiston analyysin avulla. Kysymme, miten koulusurmat koskettivat lapsiperheitä Jokelassa ja Kauhajoella, sekä kuinka huolestuneita kouluikäisten lasten vanhemmat olivat koulusurmien uusiutumisen mahdollisuudesta. Tämän jälkeen kartoitamme laadullisen haastatteluaineiston perusteella tarkemmin sitä, miten jokelalaisissa ja kauhajokisissa lapsiperheissä jäsennettiin ja hallittiin pelon ja turvattomuuden kokemuksia koulusurmien jälkeen.

Pelot loukkuina

Suomessa Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat herättivät huolta ja poikivat erilaisia toimenpide-esityksiä (ks. Nokelainen 2010; Oikeusministeriö 2009; 2010; Sisäasiainministeriö 2009). Turvallisuuden edistämiseksi tehdyt toimintaehdotukset saattavat kuitenkin itsessään tuottaa pelon ja uhan tunnetta. Sosiologi Frank Furedi (2002) lähestyy tätä ilmiötä pelon kulttuurin käsitteellä. Elämä on muuttunut aiempaa turvallisemmaksi, mutta korostunut riskitietoisuus saa ihmiset olemaan yhä enemmän varuillaan. Turvallisuuskysymykset muodostuivat keskeiseksi poliittiseksi tavoitteeksi jo ennen koulusurmia. Suomessa on 2000-luvulla laadittu kansallinen sisäisen turvallisuuden ohjelma, minkä lisäksi lähes jokaiseen suomalaiseen kuntaan ja kaupunkiin on tehty paikallinen turvallisuussuunnitelma. Pelot ja turvattomuus saattavat johtaa kuitenkin tilanteeseen, jossa pelko poikii itsessään negatiivisen kierteen. Sosiaalipoliittisen turvallisuuden rakentamisen kääntöpuolena myös turvattomuus ja pelko artikuloituvat näkyviksi. (Virta 2006; ks. myös Koskela 2009.)

Turvallisuuskysymykset tuovat näkyväksi väkivallan pelon käsitteeseen sisältyvän arvolutuneisuuden, jolla saattaa olla seurauksensa. Kriminologi Timo Korander (2000) on todennut, että makrotason sosiaalipoliitikassa kontrollin keinot saattavat korvata sosiaalisen tuen keinoja. Erilaiset ennakkoluulot voivat muodostaa jännitteitä sosiaalisten ryhmien välille. Ranskalainen sosiologi Robert Castel (2007) muistuttaakin, että turvallisuuteen tähtäävät ohjelmat sisältävät ristiriidan, sillä ne eivät pysty toteutumaan täydellisesti. Riskien hallinnan ongelmana on uusien riskien synnyttäminen. Sinänsä turvallisuuden tavoittelu on kuitenkin inhimillistä, koska epävarmuus ja turvattomuus vaikeuttavat elämänhallintaa ja suhtautumista tulevaisuuteen.

Teoreettiset esitykset pelkokulttuurin kasvusta vaativat empiiristä testaamista. Suomalaisella kriminologisella kentällä väkivallan pelkojen (fear of crime) tutkimus on ollut kiinteä osa kansallisia uhritutkimuksia (ks. Sirén ym. 2010). Väkivallan pelkoja on tutkittu perinteisesti henkilökohtaisena ominaisuutena. Peloilla on tällöin viitattu yleiseen

huoleen ja ahdistukseen, jota väkivallan uhriksi joutumisen mahdollisuus yksilötasolla aiheuttaa. Väkivallan pelko on tunne, joka vaihtelee intensiteetiltään aina yleisen tason riskiarvoista huolestuneisuuteen ja jopa voimakkaaseen kokemukselliseen pelkoon. (Hale 1996; Heiskanen 2002.) Väkivallan pelot ovat sidoksissa myös sosiaalisesti jaettuun moraalisiin merkityksiin, joihin esimerkiksi äkilliset yhteiskunnalliset muutokset ja tragediat heijastuvat (Jackson 2006). Pelkojen ja sosiaalisten suhteiden välisen dynamiikan huomioon ottaminen on tärkeää esimerkiksi koulusurmien kaltaisten tragedioiden jälkeen. Koulusurmien yhteydessä pelon ja turvattomuuden tuntemukset voivat artikuloitua sekä henkilökohtaisiksi että välillisiksi, esimerkiksi perheenjäsenen turvallisuutta ja hyvinvointia koskevaksi. Arkielämän tasolla epävarmuus voi jäsentyä nimenomaan huolena tai pelkona läheisen, esimerkiksi kouluikäisen lapsen puolesta. (Snedker 2006; Tulloch 2004; Warr & Ellison 2000.)

Kriminologiassa sosiologit Mark Warr ja Christopher Ellison (2000) ovat kutsuneet läheisten puolesta kannettua huolta ja pelkoa altruistiseksi. Perheenjäsenten ja erityisesti lasten puolesta tunnettu pelko on monimuotoinen ilmiö. Siinä yhdistyvät sekä vanhemmuuteen liittyvä rakkaus ja välittäminen että lapsuuteen ja nuoruuteen liitetty fyysinen ja emotionaalinen haavoittuvuus. Väkivallan pelon seurauksena ihmiset muuttavat myös käyttäytymismallejaan. Sosiologi Karen Snedkerin (2006) mukaan altruistista pelkoa kuvastaa nimenomaan vaikutus henkilön toimintaan ja käyttäytymiseen, jonka mahdollinen yhteys aikuisten ja lasten vuorovaikutukseen on tärkeä ottaa huomioon.

Altruistinen pelko voi olla jopa yleisempää kuin henkilökohtainen pelko. Ero on korostunut esimerkiksi lapsiperheissä. Miesten ja naisten ilmaisema altruistinen pelko lastensa puolesta onkin osoittautunut yleiseksi. Pelko voi heijastella myös perinteisiä hoivaajan ja suojelijan rooliodotuksia. (Snedker 2006; Warr & Ellison 2000.) Australialainen psykologi Marian Tulloch (2004) havaitsi haastattelututkimuksessaan, että vanhempien puhetavoissa lapsuus korostuu haavoittuvuutena. Vanhemmat määrittivät tehtäväkseen suojella lastaan. Vanhemmat saattoivat myös käyttää äärimmäisiä esimerkkejä perustellakseen pelko-

jaan. Kuvaukset toivat esille myös pelkojen sosiaalisen rakentuneisuuden (”olen kuullut tapahtuneen”) ja sukupolviretoriikan. Vanhemmat muistelivat omaa lapsuuttaan turvallisena, mutta nyky-yhteiskunta herätti epäilyksiä ja epävarmuutta.

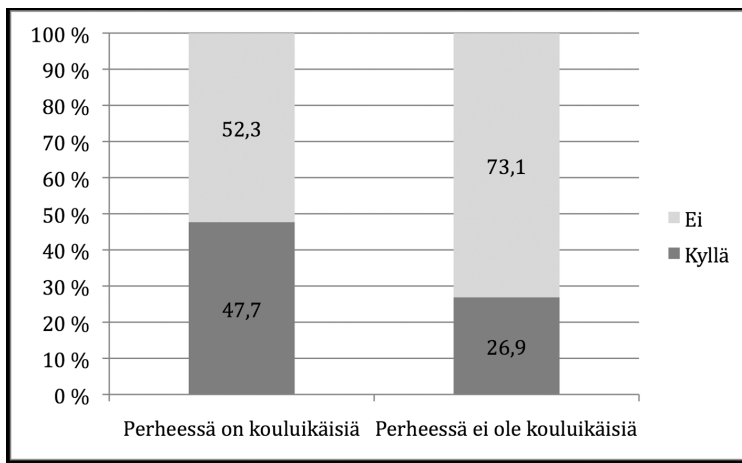
Väkivaltauutisointi ja ihmisten väkivallan pelot lisääntyivät Suomessa 1990-luvulla. Kansallisten uhritutkimusten perusteella aikuisväestön väkivallan kokemukset pysyivät kuitenkin suhteellisen tasaisena vastaavalla ajanjaksolla. (Kivivuori ym. 2002, 43–48.) Myös koulusurmien runsas medianäkyvyys saattaa lisätä ihmisten epävarmuuden ja turvattomuuden tuntemuksia. Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että koulusurmien uutisointi korostaa sensaatiohakuisuutta. (Maguire ym. 2002.) Suomessa tiedotusvälineiden toimintaa kritisoitiin erityisesti Jokelan tragedian jälkeen (Hakala 2009; Oikeusministeriö 2009; Raittila ym. 2008). Koulusurmien jälkeen huomio on kohdistunut mediassa nuorison hyvinvointiin ja nuorten tekemään väkivaltaan. Koulusurmat ovatkin koetelleet sukupolvien välistä sosiaalista luottamusta. Nuoriso toimii dramaattisissa väkivaltarikoksissa aikuisten pelkojen objektina (ks. Altheide 2009; Frymer 2009; Harrikari 2008; Muschert 2009).

Lapsiperheiden haavoittuvuus Jokelassa ja Kauhajoella

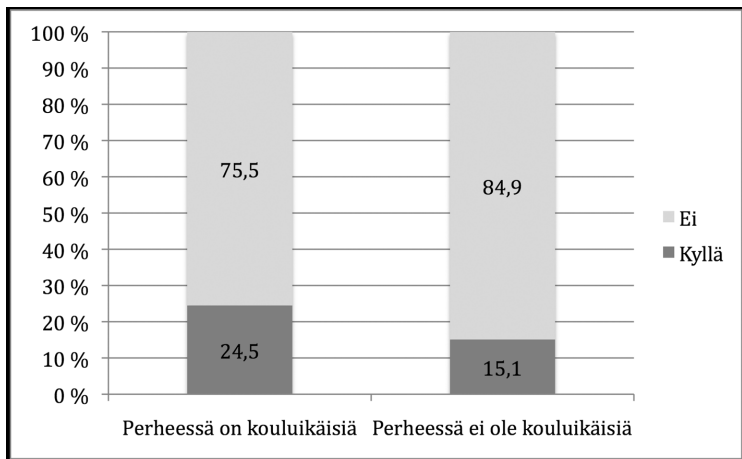
Kyselyaineiston perusteella koulusurmat koskettivat useaa vastaajaa henkilökohtaisesti Jokelan ja Kauhajoen paikallisyhteisöissä. Kuviot 1 ja 2 osoittavat, että tämä korostui erityisesti niissä perheissä, joissa asui kouluikäisiä lapsia. Kuvioissa esitetyt jakaumat perustuvat kyselyaineistoihin, jotka kerättiin puoli vuotta paikkakunnilla tapahtuneiden koulusurmien jälkeen. Vastaajilta kysyttiin, kuoliko joku heidän läheisensä tai tuttavansa koulusurmissa.

Jokelassa lähes puolet kouluikäisten vanhemmista (47,7 %) kertoi menettäneensä läheisen tai tuttavan koulusurmissa. Ero niihin vastajiin, joilla ei ollut kotona asuvia kouluikäisiä lapsia, oli erittäin merkit-

sevä ($p < 0,001$). Myös Kauhajoella kouluikäisten vanhemmat tunsivat todennäköisemmin jonkun koulusurmien uhreista. Näitä vastaajia oli joka neljäs kouluikäisten vanhemmista (24,5 %). Ero vastaajiin, joilla ei ollut perheessä kouluikäisiä lapsia, oli melkein merkitsevä ($p < 0,05$).

Kuvio 1. Kuoliko läheinen tai tuttava koulusurmissa. Jokela (N=330)

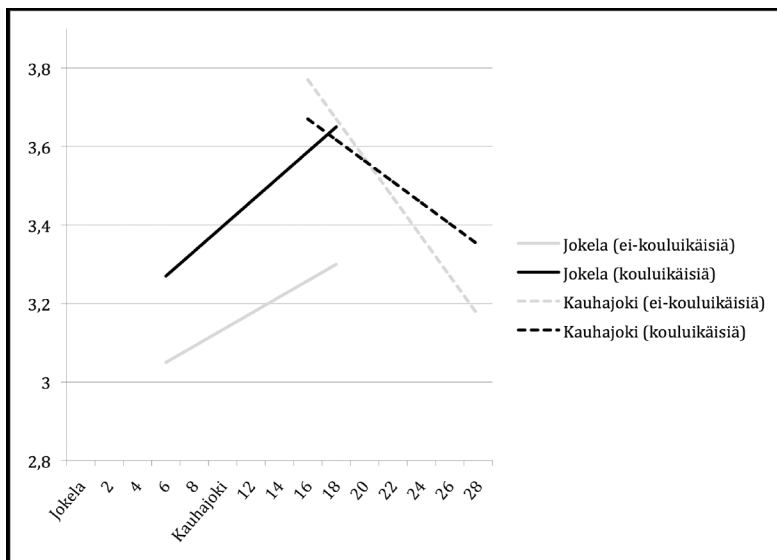
Kuvio 2. Kuoliko läheinen tai tuttava koulusurmissa. Kauhajoki (N=319)

Seuraavaksi arvioimme vastaajien väkivallan pelkoa. Kyselyissä välilistä väkivallan pelkoa ei kysytty suoraan, joten tätä ulottuvuutta on arvioitu edellä esitetyn perhemuotoluokittelun avulla. Kyselylomakkeessa väkivallan pelkoa mitattiin viisiportaisen Likert-asteikon avulla. Vastaajia pyydettiin arvioimaan missä määrin he olivat huolestuneita koulusurman kaltaisen tapahtuman toistumisesta. Huolestuneisuuden voimakkuuden asteen sanallinen muoto oli annettu ainoastaan ääriarvoille (1= ”ei lainkaan huolestunut”, 5= ”erittäin paljon huolestunut”). Analyysissa koulusurmien toistumiseen liittyvää mittaria on käsitelty keskiarvomuuttujana. Jakaumien visuaalinen tarkastelu sekä vinous- ja huipukkuusluvut antoivat hyvin tukea normaalijakaumaoletukselle (ks. Nummenmaa 2009, 155).

Tulokset Jokelasta vahvistavat käsitystä, että koulusurmat ovat olleet kouluikäisten lasten vanhemmille vaikea asia. Jokelassa huoli koulusurmien toistumisesta oli molemmissa kyselyissä suurempaa niillä vastaajilla, joilla oli kotona asuvia kouluikäisiä lapsia. Jälkimmäisessä kyselyssä ero muodostui myös tilastollisesti melkein merkitseväksi ($p<0,05$). Jokelan ensimmäistä kyselyä kerättyä Kauhajoen koulusurmia ei ollut vielä tapahtunut. Ei olekaan yllätys, että koulusurmien uusiutumista koskeva huoli kasvoi toisessa Jokelasta kerättyssä kyselyssä, joka kerättiin Kauhajoen surmien jälkeen. On myös huomattava, että huoli koulusurmien toistumisesta kasvoi myös vertailuryhmässä, joskin kouluikäisten vanhemmilla kasvu oli jonkin verran voimakkaampaa. Kuviossa 3 näkyy huolen kehitys sekä Jokelassa että Kauhajoella vastaajilla, joilla on kouluikäisiä lapsia sekä vastaajilla, joilla ei ole kouluikäisiä lapsia. Kuvion vaaka-akselilla näkyy kuukausina etäisyys Jokelan koulusurmista.

Kauhajoen ensimmäisessä kyselyssä ne vastaajat, joilla ei ollut perheessä kouluikäisiä, olivat huolestuneempia koulusurmien toistumisesta. Toisessa kyselyssä huolestuneisuus oli sen sijaan voimakkaampaa kouluikäisten lasten vanhemmilla. Keskiarvojen erot eivät muodostuneet tilastollisesti merkitseviksi. Jokelasta poiketen Kauhajoella vastaajaryhmien huolestuneisuus väheni, mutta muutos oli pienempää kouluikäisten vanhemmilla. Huolestuneisuuden väheneminen oli tilastollisesti mer-

kitsevää nimenomaan niillä vastaajilla, joilla ei ollut kotona kouluikäisiä lapsia ($p<0,001$). Tulosta selittänee se, että Kauhajoen toista aineistoa kerättäessä viimeisimmästä koulusurmasta oli kulunut jo puolitoista vuotta. On siis todennäköistä, että huoli väheni siitä syystä, että uutta koulusurmatapausta ei tullut.

Kuvio 3. Koulusurmia uusiutumista koskevan huolen muutos Jokelassa ja Kauhajoella.

Pystyakseli kertoo pelon voimakkuuden (1= ”ei lainkaan huolestunut”, 5= ”erittäin paljon huolestunut”). Vaaka-akseli ilmoittaa Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien tapahtumahetket ja kyselyiden ajankohdat (6 kk, 16 kk, 18 kk ja 28 kk Jokelan koulusurmien jälkeen).

Naiset ilmaisivat miehiä suurempaa huolta koulusurmien uusiutumisesta kaikissa neljässä Jokelasta ja Kauhajoelta kerätyssä kyselyssä. Vertailtaessa tarkemmin mies- ja naisvastaajaryhmiä voidaan havaita joitain eroja. Ensimmäisessä Jokelan kyselyssä kouluikäisten lasten isät

olivat myös enemmän huolissaan koulusurmien toistumisesta kuin miehet, joilla ei ollut kouluikäisiä lapsia ($p<0,05$). Vastaava ero huolestuneisuudessa toistui myös toisessa kyselyssä, mutta jälkimmäisen kyselyssä miesten vastaajaryhmien välinen ero ei aivan saavuttanut tilastollista merkitsevyyttä. Jokelan naisvastaajien huolestuneisuudessa korostui puolestaan ajallinen ulottuvuus: kouluikäisten lasten äitien huolestuneisuus korostui jälkimmäisessä kyselyssä. Ero ei tosin ollut tilastollisesti merkitsevä.

Kauhajoen ensimmäisessä kyselyssä kouluikäisten lasten isät olivat yllättäen vähemmän huolissaan koulusurmien toistumisesta verrattuna niihin miesvastaajiin, joilla ei ollut kouluikäisiä lapsia ($p<0,05$). Kouluikäisten lasten isien huolestuneisuus erottui vasta seurantakyselyssä. Huolestuneisuuden väheneminen oli tilastollisesti erittäin merkitsevää niillä miesvastaajilla, joilla ei ollut kouluikäisiä lapsia kotona ($p<0,001$). Kouluikäisten lasten isillä huolestuneisuus vähentynyt. Naisvastaajien huolestuneisuus koulusurmien toistumisesta oli sen sijaan hieman suurempaa molemmilla kerroilla niillä vastaajilla, joilla oli kouluikäisiä lapsia. Erot perhemuotojen välillä eivät muodostuneet kuitenkaan tilastollisesti merkitseviksi. Naisvastaajien huolestuneisuus väheni symmetrisesti molemmissa vastaajaryhmissä ajan myötä.

Väkivallan pelko heijastelee ihmisten näkemyksiä toisista ihmisistä. Luottamusta tutkinut Eric M. Uslaner (2002) onkin esittänyt, että väkivallan pelko on yhteydessä heikkoon yleistyneeseen luottamukseen. Pelon kasvaessa luottamus toisiin ihmisiin vähenee. Kyselylomakkeessa yleistynyttä luottamusta selvitettiin viisiportaisen Likert-asteikollisen mittarin avulla, jossa tiedusteltiin voivatko vastaajat ”luottaa ihmisiin yleensä”. Arvot jakaantuivat asteikolle 1 = ”voi luottaa täysin” – ”5= ”ei voi luottaa lainkaan”. Ryhmävertailussa vastaajaryhmät jaoteltiin jälleen sen mukaan, oliko heillä kouluikäisiä perheenjäseniä.

Jokelassa vastaajat, joilla oli kouluikäisiä lapsia, ilmaisivat myös vahvempaa yleistynyttä luottamusta molemmissa kyselyissä. Erot eivät muodostuneet tilastollisesti merkitseviksi. Huomion arvoista on lisäksi se, että yleistynyt luottamus kasvoi seurantakyselyssä. Kauhajoen ensimmäisessä kyselyssä vastaajien perhemuoto ei tehnyt eroa yleistyneeseen

luottamukseen. Seurantakyselyssä yleistynyt luottamus kasvoi ja oli voimakkaampaa kouluikäisten lasten vanhemmilta. Muutos oli myös tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < 0,05$).

Edellä nähtiin, että Jokelassa koulusurmien olivat huolissaan kouluikäisten lasten vanhemmat. Huoli myös kasvoi uusintakyselyssä, joka tapahtui puolitoista vuotta Jokelan koulusurmien ja vain 4 kuukautta Kauhajoen koulusurmien jälkeen. Samalla kuitenkin yleistynyt luottamus lisääntyi Jokelassa. Tulokset viittaavat siihen, että koulusurmien kaltainen harvinainen tapahtuma ei sinänsä horjuta luottamusta toisiin ihmisiin ainakaan omassa paikallisyhteisössä. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että koulusurmien kaltaiset tragediat saattavat jopa tilapäisesti lisätä paikallisyhteisössä koettua yhteisöllisyyden tunnetta (Hawdon ym. 2010). Myös yleistynyt luottamus on tulkittavissa tällaisen yhteisöllisyyden tunteen ilmaukseksi.

Yhteenvetona voidaan todeta, että koulusurmat heijastuivat monin tavoin vastaajien väkivallan pelkoihin. Jokelassa huolestuneisuus koulusurmien toistumisesta oli molempina ajankohtina voimakkaampaa kouluikäisten lasten vanhemmilla. Myös yleistynyt luottamus oli heillä voimakkaampaa. Kauhajoella kouluikäisten lasten vanhempien huolestuneisuus koulusurmien toistumisesta näkyi pitkittäisvertailussa, mutta samalla voimistui myös kouluikäisten lasten vanhempien yleistynyt luottamus.

Pelon ja turvattomuuden jäsentäminen lapsiperheissä

Pelon ja turvattomuuden kokeminen korostui myös haastatteluaineistossa sellaisten haastateltavien kohdalla, joilla oli kouluikäisiä tai sitä nuorempia lapsia. Turvattomuuden tunteet ilmenivät näillä haastateltavilla ennen kaikkea omien lasten turvallisuuteen liittyvänä huolena, ei niinkään huolena omasta turvallisuudesta. Lapsiperheiden vanhempien kokemukset eivät vaihdelleet kovinkaan paljon paikkakunnittain vaan sen mukaan oliko haastateltavan lapsi käynyt koulua, jossa surmat

tapahtuivat. Tämän vuoksi emme analyysissä vertaile Jokelan ja Kauha-
joen haastatteluja toisiinsa, vaan kartoitimme haastatteluissa esiintyviä
pelon ja turvattomuuden kokemuksia.

Haastatteluissa osallistujia pyydettiin kertomaan vapaasti omasta
koulusurmiin liittyvästä kokemuksestaan alkaen siitä, kun he kuulivat
että jotakin tavallisuudesta poikkeavaa oli tapahtunut. Kouluikäisten
tai sitä nuorempien lasten vanhemmat kertoivat säännönmukaisesti,
että heidän ensireaktionaan oli huoli omien lasten turvallisuudesta.
Huoleen saattoi liittyä pelon ja jopa paniikin tunteita. Erityisen vai-
keana tilanteen kokivat luonnollisesti ne vanhemmat, joiden lapset
opiskelivat tapahtumakouluissa.

Kun mä soitin pojalle niin poika sipisi sinne puhelimeen ”Me ollaan
tällä luokassa”. Eli ne oli luokassa siellä lattialla ja hiljaa piti olla. Tuli
semmonen tunne itselle, että onko sillä pyssy ohimolla vai mitä. Kun
ei tiennyt sitä tilannetta ja kun sanottiin, ettei ampujaa ole saatu kiinni
niin totta kai se kauhu vaan kasvoi ja kasvoi. (Nainen, Jokela.)

Yksi äitikin siellä [kohdekoulun pihalla] sanoi, että siellä on hänen
lapsensa, hän haluaa päästä sinne. Sieltä kuului se ampuminen koko
ajan. Sitten kun mä yritin tytärtä kiinni että onko hän päässyt pois,
mutta se oli varattu. Mutta kun tytär soitti että hän on täällä [evakuoin-
tipaikalla] niin silloin tuli helpotuksen huokaus. (Mies, Kauhajoki.)

Tilanne oli molemmissa ampumistapauksissa aluksi hyvin epäselvä,
eikä tekijöiden määrästä tai heidän liikkeistään ollut tietoa. Näin ollen
huoli lapsista ei rajoittunut vain niiden vanhempien kokemukseksi,
joiden lapset olivat kohdekouluissa. Monen haastateltavan lapset olivat
koulussa tai hoidossa melko lähellä kohdekouluja, joten haastatteluissa
jopa päiväkotikäisten lasten vanhemmat kuvasivat hyvin voimakkaita
ensireaktioita ja huolta lastensa turvallisuudesta:

[Radiossa sanottiin], että Jokelan koulukeskuksessa ammutaan. Mutta
ei oo mitään enempää tietoa, onko ampuja rakennuksessa vai ulkona,

ja silloinhan mä menin ihan hirveeseen paniikkiin, koska meidän lapset on hoidossa ihan siinä Jokelan yläasteen vieressä. (Nainen, Jokela.)

Koulusurman tapahtuminen Jokelan ja Kauhajoen kaltaisilla pienillä ja rauhallisilla paikkakunnilla oli suuri järkytys paikallisille asukkailla ylipäänsä (Oksanen ym. 2010), mutta erityisesti pienten lasten ja kouluikäisten vanhemmat kertoivat arvioineensa uudelleen asuinpaikkansa turvallisuutta. Monet haastateltavista olivat muuttaneet Kauhajoelle tai Jokelaan perheen perustamisen tullessa ajankohtaiseksi, ja he kertoivat valinneensa asuinpaikan nimenomaan sillä perusteella, että se olisi rauhallinen ja hyvä paikka kasvattaa lapsia. Ennakoimattomina ja käsittämättömiltä tuntuvina väkivallantekoina koulusurmat järkyttivät lapsiperheiden turvallisuuden tunnetta; koko asuinpaikkakunta saattoi tuntua erilaiselta kuin ennen. Esimerkiksi eräs kauhajokinen pienen lapsen äiti kertoi, että he olivat muuttaneet paikkakunnalle, koska halusivat perustaa perheen maalla, ”rauhallisissa ympyröissä”:

Mä ajattelin että muutettiin [suuresta kaupungista] pois että tää on tällainen rauhallinen vaihtoehto. Niin sitten tapahtuu tällaista, se oli aika iso järkytys, kun odotti että täällä on hyvin rauhallista. Ei ollutkaan. Että siinä mielessä se oli eräänlainen isku niitä mielikuvia kohtaan mitä olin elätellyt siitä että mitä on Kauhajoella. (Nainen, Kauhajoki.)

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat yleisen turvattomuuden tai epävarmuuden tunteen lisääntyneen koulusurmien jälkeen. Nämä tunteet eivät välttämättä konkretisoituneet pelkoina siitä, että esimerkiksi uusi koulusurma saattaisi tapahtua oman lapsen koulussa, vaan turvattomuus liittyi koulusurmien jälkeen tulleeeseen tietoisuuteen siitä, että ”mitä tahansa voi tapahtua missä tahansa”. Jotkut kertoivat kokeneensa pelkoa ampumisen jälkeen, vaikka tiesivätkin vaaran olevan jo ohi. Haastateltavat puhuivat myös riittämättömyyden tunteesta suhteessa turvattomuuden kokemukseen; miten taata lapselle turvallisuuden tunne, jos itsekin pelkää? Joillakin haastateltavilla koulusurmien aiheut-

tama huoli kytkeytyi lisäksi syyllisyydentunteeseen siitä, että he olivat tuoneet perheensä paikkaan, joka ei ollutkaan turvallinen:

Tätä yritettiin välttää, kun hakeuduttiin asumaan sellaiseen paikkaan, jossa on sitä turvallisuutta. Mä syytin itseäni siitä, että miten mä olen valinnut niin väärin tai miten mä en ole nähnyt sitä asiaa. Että mihin mä olen perheeni tuonut. Vaimo silloin sanoi että mitä me sinne [Jokelaan] lähdetään, ja mä perustelin että siellä on turvallista. (Mies, Jokela.)

Yhtenä tärkeänä teemana haastatteluissa korostui kuitenkin konkreettinen pelko uudesta koulusurmasta ja huoli siitä, onko koulu enää lapsille turvallinen paikka. Monet kertoivat olevansa huolissaan tai ainakin miettineensä sitä mahdollisuutta, että oman lapsen koulussa tapahtuisi uusi koulusurma. Osallistujat kertoivat esimerkiksi pitävänsä nimenomaan perheen ja lasten turvallisuutta nykyisin etusijalla, ja antavansa lasten olla poissa koulusta aiempaa helpommin vaikkapa jonkin turvallisuuteen liittyvän epäilyksen vuoksi. Jotkut haastateltavat totesivat, että kaikkiin mahdollisiin turvallisuushkiin pyrittiin reagoimaan mahdollisimman nopeasti. Eräs haastateltava oli esimerkiksi ottanut yhteyttä kouluun, kun hänen tyttärensä oli kertonut luokkatoverinsa alkaneen käyttäytyä epätavallisesti ja osoittaneen kiinnostusta aseisiin. Lisäksi haastateltavat kuvasivat esimerkiksi sitä, miten lapsen lähtiessä aamuisin kouluun mieleen saattoi nousta pelko siitä, että ”onko tämä viimeinen kerta kun hänet näkee” (Nainen, Jokela).

Pelon kokemista kuvatessaan haastateltavat kuitenkin korostivat lähes poikkeuksetta pelon ja turvattomuuden tunteiden hallitsemista. Tunteiden hallintaa perusteltiin ensinnäkin arkielämän sujumisen kannalta; pelolle ei saa antaa valtaa, muuten se rajoittaa elämää. Tietty määrä epävarmuutta koettiin myös luonnolliseksi osaksi elämää, joka pitää vain hyväksyä. Pelon ja turvattomuuden hallinnassa käytettiin apuna ennen kaikkea järkeilyä. Lähes kaikki haastateltavat mainitsivat, että pelon hillitsemisessä auttaa tietoisuus siitä, kuinka epätodennäköistä

on, että uusi koulusurma ylipäättään tapahtuisi, saati se että ampuminen tapahtuisi juuri oman lapsen koulussa.

Tottakai mulla on normaali äidin huoli ja pelko, mutta jos tällainen tapahtuu, niin mulle ei ole mitään keinoja, millä mä voin suojella lapsiani. Se menee sitten sairauden puolelle jos mä alan niitä suojelemaan. (Nainen, Kauhajoki.)

Jos tuollaisesta asiasta lähtee huolestumaan liikaa, niin sitten oikeastaan saa olla huolissaan ihan kaikesta. Kuitenkin todennäköisyys siitä että tuollaista tapahtuisi omalle kohdalle on aika pieni. (Mies, Jokela.)

Tämän lisäksi moni haastateltava mainitsi ”vain uskovansa ja toivovansa”, ettei omalle perheelle satu mitään pahaa. Suurin osa haastateltavista mainitsi myös luottavansa siihen, että ”salama ei iske kahta kertaa samaan paikkaan”, eli että vaikka uusi koulusurma Suomessa tapahtuisikin, se ei tapahtuisi omalla asuinpaikkakunnalla enää uudelleen: ”Tämä on sellainen asia, että vaikka mä kaikesta aina murehdin, niin tästä mä vaan ajattelen, että ei sitä nyt Jokelassa voi toista kertaa tapahtua.” (Nainen, Jokela.)

Koulusurmat epävarmuuden aiheuttajina

Edellä esitetyt tulokset tekevät näkyväksi erityisesti koulusurmien välillisen vaikutuksen paikallisyhteisöjen aikuisväestössä. Tragediat koskettivat kouluikäisten lasten vanhempia, jotka olivat useammin tunteneet jonkun surmissa kuolleen. Nämä löydökset ovat tärkeitä, koska koulusurmia käsittelevissä tutkimuksissa huomio on kohdistunut aiemmin lähinnä nuorten toipumisprosessiin (ks. esim. Suomalainen ym. 2009; Haravuori ym. 2010). Mahdollinen huoli läheisistä korostui erityisesti Jokelan aineistossa: lapsiperheiden vanhemmat olivat huolissaan koulusurmien toistumisesta. Sen sijaan Kauhajoella lapsiperheiden

huolet eivät erityisesti korostuneet, mutta vastaajat olivat yleisesti ottaen huolissaan koulusurmista. Huoli väheni Kauhajoen toisessa kyselyssä, jolloin Kauhajoen surmista oli jo puolitoista vuotta ja Jokelan koulusurmista lähes kaksi ja puoli vuotta.

Tuloksien pohjalta esitetyissä tulkinnoissa on kuitenkin syytä olla varovainen. Kyselytutkimukset eivät välttämättä tavoita kunnolla väkivallan pelon ja huolestuneisuuden kokemuksellista puolta (Jackson 2006; Farrall ym. 2009). Kyselytutkimuksen tulosten perusteella ei voida täysin arvioida, millä tavoin aikuisten voimakkaampi huolestuneisuus vaikuttaa lapsiin ja nuoriin sekä yleisemmin sukupolvien väliseen luottamukseen (Aisenberg & Ell 2005). Lisäksi on korostettava, että huolista huolimatta kouluikäisten vanhemmat ilmaisivat aineistossamme muita vastaajia suurempaa yleistynyttä luottamusta. Vaikka kyselyaineisto ei anna yhtä ja selkeää kuvaa lapsiperheiden tilanteesta, on selvä, että juuri lapsiperheet olivat Jokelassa ja Kauhajoella haavoittuva ryhmä.

Pelon ja turvattomuuden kokemuksia lähestyttiin tässä tutkimuksessa myös haastatteluaineiston avulla. Koulusurmat vaikuttivat etenkin kouluikäisten perheisiin kokemuksellisenä huolestuneisuutena ja pelkoina. Haastatellut jokelalaiset, joiden lapset olivat kohdekoulussa, olivat kokeneet erittäin voimakkaita pelon ja jopa paniikin tunteita koulusurmien aikana. Haastatteluaineiston perusteella pienten ja kouluikäisten lasten vanhempien kokema pelko oli nimenomaan välillistä tai altruistista, eli pelko koski läheisten, ennen kaikkea omien lasten, turvallisuutta. Lapsiperheiden vanhemmat eivät ilmaisseet juuri lainkaan huolta omasta turvallisuudestaan.

Lapset ja nuoret kuvattiin haastattelupuheessa haavoittuvina, ja vanhempien tehtävänä nähtiin lasten suojeleminen (ks. myös Tulloch 2004). Tämä tehtävä saattoi tosin tuntua ristiriitaiselta sellaisessa tilanteessa, jossa äkillinen väkivaltatapaus oli tuonut vanhempien pelot pintaan ennen kaikkea henkilökohtaisesta näkökulmasta. Lisäksi koulusurmien jälkeensä jättämä yleinen turvattomuuden ja epävarmuuden ilmapiiri tuotti vanhemmille kokemuksen siitä, etteivät he lopulta kuitenkaan pysty täysin suojelemaan lapsiaan. Koulusurmien aiheuttama pelko oli saanut ainakin osan muuttamaan käyttäytymismallejaan

ja näkemään asioita uudella tavalla (ks. myös Warr & Ellison 2000; Snedker 2006). Samalla pelkoa pyrittiin hillitsemään, sillä liiallisen pelon ja huolehtimisen katsottiin helposti alkavan hallita ja rajoittaa arkielämää. Pelon hallintaan pyrittiin muun muassa muistuttamalla itseä koulusurmien harvinaisuudesta ja siitä, että elämään sisältyy aina tietty määrä epävarmuutta.

Esitettyjen tulosten valossa on selvää, että Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat toivat uudenlaista pelkoa ja epävarmuutta paikallisyhteisöjen arkeen. Asukkaat joutuvat nyt pohtimaan vastaavien, täysin arvaamattomien tilanteiden uusiutumisen mahdollisuutta. Surmien jälkeen kouluja eri puolella Suomea on uhattu vastaavilla teoilla, mikä on omiaan lisäämään myös muualla Suomessa asuvien lapsiperheiden huolestuneisuutta uusista kouluampumisista. Koulusurmilla on myös laajempaa rikospelkoihin ja epävarmuuskokemuksiin liittyvää merkitystä. Tragediat liittivät kouluampumiset osaksi maamme muutenkin synkkää väkivaltakulttuuria ja -ilmapiiiriä, jonka vaikutuksessa tulevat sukupolvet varttuvat.

Lähteet

- Aisenberg, Eugene & Kathleen Ell (2005). Contextualizing Community Violence and Its Effects: An Ecological Model of Parent-Child Interdependent Coping. *Journal of Interpersonal Violence* 20:7, 855–871.
- Altheide, D. L. (2009). The Columbine Shootings and the Discourse of Fear. *American Behavioral Scientist* 52:9, 1354–1370.
- Castel, Robert (2007). *Sosiaalinen turvattomuus. Mitä on olla suojattu?* Suom. Tiina Arppe. Helsinki: Kelan tutkimusosasto (ransk. alkuteos 2003.)
- Frymer, Benjamin (2009). The Media Spectacle of Columbine. Alienated Youth as an Object of Fear. *American Behavioral Scientist* 52:10, 1387–1404.
- Furedi, Frank (2002). *Culture of Fear*. London: Continuum.
- Hakala, Salli (2009). *Koulusurmat verkostoyhteiskunnassa. Analyysi Jokelan ja Kauhajoen kriisien viestinnästä*. Viestinnän laitoksen tutkimusra

- portteja 2/2009. Helsinki: Helsingin yliopiston Viestinnän tutkimuskeskus CRC.
- Hale, C (1996). Fear of Crime: A Review of the Literature. *International Review of Victimology* 4:2, 79–150.
- Haravuori, Henna & Laura Suomalainen & Noora Berg & Olli Kiviruusu & Mauri Marttunen. (2011). Effects of media exposure on adolescents traumatized in a school shooting. *Journal of Traumatic Stress*, 24:1, 70–77.
- Harrikari, Timo (2008). *Riskillä merkityt: lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 87, 2008.
- Hawdon, James & John Ryan & Laura Agnich (2010). Crime as a source of solidarity: a research note testing Durkheim's assertion. *Deviant Behavior* 31:8, 679–703.
- Heiskanen, Markku (2002). *Väkivalta, pelko, turvattomuus. Surveytutkimusten näkökulmia suomalaisten turvallisuuteen*. Helsinki: Tilastokeskus, tutkimuksia 236.
- Hutchison, Emma & Roland Bleiker (2008). Emotional Reconciliation: Reconstituting Identity and Community after Trauma. *European Journal of Social Theory* 11:3, 385–403.
- Jackson, Jonathan (2006). Introducing Fear of Crime to Risk Research. *Risk Analysis* 26:1, 253–264.
- Kivivuori, Janne & Sari Kemppi & Mirka Smolej (2002). *Etusivujen väkivalta. Väkivalta iltapäivälehtien etusivuilla ja ihmisten peloissa 1980–2000*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196.
- Korander, Timo (2000). Turvallisuus rikollisuuden ja sen pelon vastakohtana. Teoksessa Pauli Niemelä & Anja-Riitta Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino, 177–216.
- Koskela, Hille (2009). *Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kampailu kaupunkitilasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Maguire, Brendan & Georgie Ann Weatherby & Richard A. Mathers (2002). Network news coverage of school shootings. *The Social Science Journal* 39:4, 465–470.
- Muschert, Glenn (2007). Research in School Shootings. *Sociology Compass* 1:1, 60–80.
- (2009). Frame-Changing in the Media Coverage of a School Shooting: The Rise of Columbine as a National Concern. *Social Science Journal* 46:1, 164–170.
- Nokelainen, Petri (2010). Koulusurmat oppilaitosten hyvinvointia ja turvallisuutta uhkaavana tekijänä. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 4, 49–61.
- Nummenmaa, Lauri (2009). *Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät*. Helsinki: Tammi.

- Oikeusministeriö (2009). *Jokelan koulusurmat 7.11.2007. Tutkintalautakunnan raportti*. Helsinki: Oikeusministeriö, julkaisuja 2/2009.
- (2010). *Kauhajoen koulusurmat 23.9.2008. Tutkintalautakunnan raportti*. Helsinki: Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita 11/2010.
- Oksanen, Atte & Pekka Räsänen & Johanna Nurmi & Kauri Lindström (2010). "This can't happen here!" Community Reactions to School Shootings in Finland. *Research on Finnish Society* 3, 19–27.
- Raittila, Pentti & Katja Johansson & Laura Juntunen & Laura Kangasluoma & Kari Koljonen & Ville Kumpu & Jari Väliaverronen (2008). *Jokelan koulusurmat mediassa*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 105. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto.
- Sirén, Reino & Mikko Aaltonen & Juha Kääriäinen (2010). *Suomalaisten väkivaltakokemukset 1980–2009. Kansallisen uhritutkimuksen tuloksia*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 103, Helsinki.
- Sisäasiainministeriö (2009). *Oppilaitosten turvallisuus. Työryhmän raportti*. Helsinki: Sisäasiainministeriö, julkaisuja, 40.
- Snedker, Karen A. (2006). Altruistic and Vicarious Fear of Crime: Fear for Others and Gendered Social Roles. *Sociological Forum* 21:2, 163–195.
- Suomalainen, Laura & Henna Haravuori & Noora Berg & Olli Kiviruusu & Mauri Marttunen (2009). Jokelan koulukeskuksen ampumissurmille altistuneiden oppilaiden selviytyminen, tuki ja hoito. Kahden vuoden prospektiivisen seurantatutkimuksen väliraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 8.
- Tulloch, Marian I. (2004). Parental fear of crime. A discursive analysis. *Journal of Sociology* 40:4, 362–377.
- Virta, Sirpa (2006). Paikallinen turvallisuudenhallinta – kohti yhteisökontrollia? Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyh-teiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 194–206.
- Warr, Mark & Christopher G. Ellison (2000). Rethinking Social Reactions to Crime: Personal and Altruistic Fear in Family Households. *American Journal of Sociology* 106:3, 551–578.
- Uslaner, Eric M. (2002). *The Moral Foundations of Trust*. New York: Cambridge University Press.

10. YHTEISKUNNALLINEN ERIARVOISUUS

Suomi on menestynyt monissa kansainvälisissä vertailuissa erinomaisesti. Koulutusjärjestelmämme on yksi maailman parhaimpia, terveyserot ovat alhaisia ja luottamus erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin on korkea. Suomalaista yhteiskuntaa on rakennettu yhteisenä kansallisena projektina. Huolimatta erilaisista intresseistä, keskeisillä yhteiskunnallisilla ryhmillä on ollut yhteisiä päämääriä. Viime vuosien aikana yhteisesti jaettuja päämääriä näyttää olevan aiempaa vähemmän. Samaan aikaan eräiden yhteiskuntaryhmien mahdollisuus vaikuttaa omaan asemaansa on tuntuvasti heikentynyt.

Yhteiskunnallinen eriarvoisuus on tiukassa kytköksessä toiminnallisten loukkujen kanssa. Jos ajattelemme, että toiminnallinen loukku kuvaa tilannetta, jossa mielekkyyks on koetuksella ja elämän jatkuvuus uhattuna, ovat huono-osaiset joutuneet kiperään loukkuun. Sellaiset tekijät kuten koulutus, työ tai asuminen vaikuttavat olennaisesti elämän hallintaan ja elämän mielekkyyteen. Tässä kohtaa kyse ei ole vain vuorovaikutuksesta, vaan kyse on koko toiminnan rakenteellisten ehtojen määräytymisestä.

Artikkelissamme keskustelemme yhteiskunnallisesta muutoksesta ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta Suomessa. Yhteiskunnallisten jakojen tutkiminen ja eriarvoisuuden käsitteellistäminen on ollut keskeinen sosiologinen tehtävä klassikoista lähtien. Yhteiskunta jakaantuu monien tekijöiden suhteen. Tärkeitä jakolinjoja ovat sukupuoli, ikäpolvi, etnisyys ja alueet. Sosiologit ovat käsitteellistäneet yhteiskunnallisia jakoja ennen muuta yhteiskuntaluokan käsitteen avulla. Luokan käsite kuvaa tuotannollisiin suhteisiin kytkeytyviä jakoa. Luokka on yhteydessä muihin jakoihin ja muihin eriarvoisuutta tuottaviin tekijöihin. Siksi kysymys yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta on hyvin moni-ilmeinen.

Eurooppalaisessa verrannossa Suomi on väestöltään pieni pohjoinen maa. Suomessa asuu noin 5,4 miljoonaa ihmistä, heistä suurin osa alkuperäisiä suomalaisia. Maahanmuuttajia on vain noin 168 000, mikä on 2,5 prosenttia väestöstä. Tärkeimmät vähemmistöt ovat ruotsia puhuvat suomalaiset, heitä on noin neljä prosenttia, saamelaiset (noin 7 000) ja romanit (noin 8 000). Suurimman maahanmuuttajien ryhmän muodostavat venäläiset, joita on noin 30 000. Vuodesta 1973 lähtien on pakolaisstatuksen saanut kaikkiaan 38 000 henkeä.

Suomalaiset asuvat kaupungeissa, yli 85 prosenttia väestöstä on kaupunkilaisia. Yli puolet (55 %) asuu omakotitaloissa. Miesten elinajanodote on 75,8 vuotta ja naisten 82,9 vuotta. Naiset elävät keskimäärin seitsemän vuotta pidempään kuin miehet. Suomalaiseen kotitalouteen kuuluu keskimäärin 2,1 henkeä. Suomessa on kaikkiaan 1,44 miljoonaa perhettä. Tyypillisin perhetyyppi on lapseton pari, tällaisia perheitä on 35 prosenttia kaikista. Lapsiperheitä on kolmannes ja yksihuoltajaperheitä 12 prosenttia kaikista perheistä. Eriarvoisuuden näkökulmasta kaikkein haavoittuvimmassa asemassa ovat yksinhuoltajaperheet.

Suomi pitää itseään pohjoismaisena hyvinvointivaltiona. Meille se tarkoittaa sitä, että tietyt yhteiskunnalliset etuudet kuten ilmainen koulutus, sosiaaliturva tai julkinen terveydenhuolto kuuluvat kaikille. Katsomme myös, että valtio ja kunnat ovat pääosin vastuussa hyvinvointipalvelujen tuottamisesta. Hyvinvointivaltioajatuksen on kuulunut myös laajalti jaettu pyrkimys täystyöllisyyteen ja pyrkimys sukupuolten tasa-arvoon yhteiskuntaelämän eri lohkoilla. 1990-luvun laman jälkeen

hyvinvointivaltiota on muutettu monin tavoin. Julkisen sektorin rooli on kaventunut, ja markkinaperustaisten palvelujen määrä on kasvanut. Samalla tarveharkintaisuus on lisääntynyt monien sosiaalisten etuuksien kohdalla. Lisäksi sosiaalisten etuuksien taso on suhteellisesti alhaisempi kuin ennen lamaa.

Viimeksi kuluneiden 15 vuoden aikana maamme kansantalous on kasvanut nopeasti, vaikka viime vuosikymmenen lopun kriisi suorastaan romahdutti talouden kasvun muutamaksi vuodeksi. Vuonna 2009 bruttokansantuote laski kahdeksan prosenttia. Suomen kansantalous kasvaa taas sangen ripeästi sekä kotimaisen kulutuksen että viennin vauhdittamana. Vuoden 2011 talouskasvuksi arvioidaan noin neljä prosenttia. Vielä sata vuotta sitten Suomi oli Euroopan köyhimpiä maita, nyt kuulumme maailman vauraimpien talouksien joukkoon.

1960-luvun alkuun saakka Suomi oli maatalousyhteiskunta, jossa yli puolet ammatissa toimivista sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta. Tämän jälkeen olemme kokeneet nopean rakennemuutoksen, ja nyt Suomi on työllisyyden jakautumisella mitattuna jälkiteollinen palveluyhteiskunta. Maatalouden osuus työllisyydestä on vain kolme prosenttia. Teollisuus ja rakentaminen työllistävät 33 prosenttia. Loput 64 prosenttia työskentelevät palveluissa. Koko työllisyydestä yksityisten palvelujen osuus on 47 prosenttia ja julkisten osuus 17 prosenttia. Kaikista ammatissa toimivista yrittäjiä on noin 15 prosenttia ja palkansaajia noin 85 prosenttia.

Edellä esitetyt perustiedot suomalaisesta yhteiskunnasta on syytä palauttaa mieleen ennen kuin käymme tarkemmin analysoimaan yhteiskuntamme rakennetta, sosiaalisia jakoja ja eriarvoisuutta nykyisessä Suomessa. Analyysimme perustuvat tilastoihin, aiempaan tutkimukseen ja vuoden 2009 ISSP (International Social Survey Programme) -tutkimukseen. Tutkimuksen teemana oli yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Suomessa aineisto koottiin postikyselynä syksyllä 2009. Aineisto keruusta vastasi Tilastokeskus. Aineistossa on kaikkiaan 890 vastaajaa, kyselyn vastausprosentti oli 38.

Eriarvoisuudet

Aloitamme keskustelemalla köyhyydestä. Köyhyyttä voidaan mitata monin tavoin. Köyhyys on aina suhteellinen ilmiö. On koko lailla eri asia olla köyhä Suomessa tai vaikkapa Bangladeshissa. Vielä ennen 1990-luvun lamaa köyhyyttä pidettiin Suomessa yksilöllisenä ongelmana. Niiden, jotka olivat köyhiä, katsottiin yleisesti olevan itse tavalla tai toisella syypäitä tilanteeseensa. Köyhyyttä selitettiin laiskuudella, liialla alkoholinkäytöllä tai kyvyttömyydellä pitää huolta omasta taloudesta. Lama räjäytti köyhyyden kaikkien näkyville, köyhyydestä tuli rakenteellinen ilmiö.

Köyhyysaste on laskenut tasaisesti toisesta maailmansodasta 1980-luvun loppuun. Vuodesta 1990 köyhyys kääntyi uudelleen kasvuun, ja köyhien osuus on palaamassa takaisin 50 vuotta sitten vallinneeseen tilanteeseen. Köyhyyden mittarina käytetään yleisesti 60 prosentin tulorajaa. Tällöin köyhiksi luetaan ne, joiden tulot ovat alle 60 prosenttia mediaanituloista. Vuonna 1990 köyhiä oli seitsemän prosenttia kaikista ja vuonna 2004 jo 11 prosenttia.

Taulukko 1. Köyhyys vuosina 1966–2008 (%)

Vuosi	Koko väestö	Lapset
1966	18,0	20,3
1976	11,5	11,3
1987	8,2	7,2
1993	6,4	5,0
1999	10,2	9,1
2008	13,3	13,3

Lähde: Tilastokeskus 2010, 55.

Köyhyyden rakenne on muuttunut. 1960-luvulle asti köyhyys oli tyypillisesti ikääntyneiden ja maaseudun ongelma. Nyt köyhyys kohtaa muita useammin lapsiperheitä. Kaikkein yleisintä köyhyys on yksinhuoltajien keskuudessa. Tämän vuosituhannen alussa pienituloisten joukko muo-

dostui yli 70-prosenttisesti eläkeläisistä, opiskelijoista ja työttömistä. Työtä pidetäänkin kaikkein parhaana välineenä köyhyyden torjumisessa. Tosin nyt myös työssä käyvien köyhien määrä on kasvanut.

Huono-osaisuus näyttää seuraavan yksittäistä ihmistä läpi elämän. Toimeentuloasiakkuus ennakoi tulevaa köyhyyttä. Tutkimukset kertovat myös siitä, että huono-osaiset lähtökohdat tuottavat huono-osaisuutta. Erityisen suuressa ahdingossa ovat pysyvästi vähimmäisturvan varaan joutuneet. Myös nuorten aikuisten huono-osaisuus on yleistynyt. Suomessa arvioidaan olevan tällä hetkellä runsas 65 000 syrjäytynyttä tai syrjäytymisvaarassa olevaa nuorta. Toimeentulotukea saavien 18–29-vuotiaiden määrä on kasvanut nopeasti viimeksi kuluneiden vuosien aikana (Kuokkanen ym. 2011, 20).

Työttömyys on ollut Suomessa aina suurempaa kuin muissa Pohjoismaissa. Historiallisesti tämä on selittynyt väestörakenteella ja suurella työvoiman tarjonnalla. Työmarkkinoilla ei ole ollut tarjolla työtilaisuuksia kaikille halukkaille. Lisäksi poliittinen sitoutuminen täystyöllisyyteen on ollut Suomessa alhaisempaa kuin muualla. Meillä kyllä puhutaan työttömyyden torjunnasta, mutta julkinen valta on puuttunut sängen vähän työmarkkinoiden toimintaan.

Vielä 1960-luvulla työttömyys oli noin viiden prosentin luokkaa. Tämän jälkeen työttömyys on trendinomaisesti kasvanut. Ainoana poikkeuksena on ollut 1980-luvun loppu, jolloin saavutettiin käytännössä täystyöllisyys. 1990-luvun talouskriisin jälkeen työttömyysaste oli lähes 20 prosenttia. Huolimatta ripeästä talouskasvusta on työttömyys kuitenkin laskenut tuskallisen hitaasti. Vuoden 2011 alkupuolella työttömiä oli hieman vajaa kahdeksan prosenttia työvoimasta. Nykyisessä työttömyystilanteessa on eriarvoisuuden näkökulmasta kaksi huolestuttavaa seikkaa. Ensiksi pitkäaikaistyöttömyys on ollut jo pitkään kasvussa. Vuoden 2010 lopussa kaikista työttömistä 22 prosenttia oli ollut työttömänä yhtäjaksoisesti yli vuoden. Toiseksi myös nuorten alle 25-vuotiaiden työttömyys on laajaa, nuoria oli samaan aikaan työttömänä noin 12 prosenttia. Tulevaisuuden kannalta näinkin laaja nuorisotyöttömyys on selkeä uhka.

Työttömyys ja työttömyyden uhka on riippunut vahvasti koulutuksesta. Hyvä koulutus on ollut paras vakuutus työttömyyttä vastaan. Nyt tämä yhtälö ei enää kaikin osin päde. Yritysten kilpailutilanteiden tai strategioiden muutokset voivat johtaa satojen korkeasti koulutettujen työttömyyteen. Tässä mielessä voidaan sanoa työttömyyden tasa-arvoistuneen, vaikka tällainen kehitys ei olekaan millään tapaa toivottavaa. On myös syytä kiinnittää huomiota siihen, että työttömyys koskettaa maahanmuuttajia paljon rajummin kuin suomalaisia. Maahanmuuttajista enemmän kuin joka neljäs on työtön. Lisäksi maahanmuuttajia ei suojaa työttömyydeltä edes hyvä koulutus.

Suomessa on kannettu huolta tuloerojen kasvusta. Tuloerot ovat kasvaneet kaikkialla muuallakin maailmassa viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana. Suomea on totuttu pitämään tasaisen tulonjaon yhteiskuntana. Kansainvälisessä vertailussa tuloerot ovatkin Suomessa edelleen hyvin pieniä. Tuloeroja mittaava gini-kerroin on Suomessa 0,26, kun se on esimerkiksi Virossa 0,34 ja Portugalissa 0,41. Kansainväliset vertailut osoittavat, että tuloeroilla on suora yhteys muun muassa sellaisiin tekijöihin kuin eliniän odote, luottamus tai rikollisuus. (Judt 2011, 32–36.)

Tuloerojen kasvu johtuu meillä kaikkein suurituloisimpien rikastumisesta. Erityisesti omaisuustulot ovat nousseet, myös ylimmät palkkatulot ovat kasvaneet nopeasti. Samaan aikaan pienituloisten ansiot ovat kasvaneet vain vähän. Köyhyysrajan – korkeintaan 60 prosenttia mediaanituloista – alapuolelle jää suomalaisista noin 12 prosenttia. Huolimatta tuloerojen kasvusta tulonjako on meillä edelleen tasaisimpia koko maailmassa.

Yhteiskuntaluokat

Kun sosiologit ovat puhuneet yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta, ovat he yleensä käyttäneet yhteiskuntaluokan käsitettä. Yhteiskuntaluokan käsite on osa teollista yhteiskuntaa ja osa kapitalistisia tuotantosuhteita.

Ensi kertaa luokan käsitettä yhteiskunnallisten jakojen kuvaamisessa käyttivät englantilaiset teollisuusyrittäjät 1770-luvulla erottuakseen aatelistosta ja rahvaasta. Luokan käsitteellä onkin varsin pitkä historia. Se syrjäytti kaikkein kehittyneimmissä maissa kuten Saksassa ja Englannissa aiemmat ilmaukset jo 1800-luvun alussa. Suomessa yhteiskuntaluokista on puhuttu työväenliikkeen synnyn ja kasvun myötä 1800-luvun lopusta lähtien.

Yhteiskuntaluokalla viitataan suuriin ihmisryhmiin, joilla on yhteinen asema suhteessa tuotantovälineisiin tai tuotantoa koskevaan päätöksentekoon. Luokka viittaa myös yhtäläisiin mahdollisuuksiin tarpeiden tyydytyksessä markkinoita hyväksi käyttäen. Sosiologiassa luokkatutkimuksen kaikkein tärkeimmät klassikot ovat Karl Marx ja Max Weber. Molemmat ovat vaikuttaneet ratkaisevalla tavalla myöhempään tutkimukseen ja sen painotuksiin. Klassikoihin nojautuvien perinteiden ohella 1950-luvulla muodissa oli kerrostumatutkimus, jonka taustalla oli funktionalistinen sosiologia (esim. Parsons 1940). 1970-luvulta lähtien kaikkein merkittävimmät luokkia koskevat teoriat ovat olleet (uus)marxilaisia tai (uus)weberiläisiä.

Marxille luokkia koskenut peruskysymys oli, miksi palkkatyöläiset, kapitalistit ja maanomistajat muodostavat kolme suurta yhteiskuntaluokkaa? Kysymys siis koskee sitä mikä on luokkien rakenteellinen perusta. Tämä merkitsee myös sitä, että meidän tulee tarkastella kapitalistisia auktoriteettisuhteita ja riistoa luokkatutkimuksen keskeisinä lähtökohtina. Toisin sanoen meillä tulee olla myös pätevä kapitalistista taloutta koskeva teoria. Tämänkään jälkeen luokkarakenteen tutkimus ei ole mikään yksinkertainen tehtävä. Sinällään kapitalismi on hyvin dynaaminen yhteiskuntamuoto. Luokkien väliset suhteet muuttuvat koko ajan ja luokkien sisäinen rakenteistuminen uudistuu jatkuvasti.

Kapitalistisen järjestyksen muutos edellyttää myös sitä koskevien luokkateorioiden muuttumista. Kaikkein vaikein kysymys on koskenut palkkatyöläisten sisäistä eriytymistä. Harry Bravermanin (1974) tulkinnan mukaan palkkatyöläisten asema homogenisoituu kapitalismin kehityksen myötä. Tämän taustalla on yhtenäistävän valvonnan lisääntyminen ja ammattitaitovaatimusten lasku teknisten uudistusten

johdosta. Toiset tutkijat, kuten Erik Olin Wright (1985), taas ennakoiivat palkkatyöläisten sisäisen eriytymisen kasvua. On puhuttu myös palkkatyöläisasemien fragmentoitumisesta. Kaiken kaikkiaan eriytymistä koskevan keskustelun taustalla on kyse keskiluokan kasvusta ja keskiluokkaa koskevan teorian muodostamisesta. Vanha ongelma käsitteli johtavassa asemassa olevien palkkatyöläisten eriytymistä muista palkkatyöläisryhmistä. Puhe on eliiteistä tai (porvaristoa) palvelevasta luokasta, kuten John Goldthorpe (1980) asian muotoilee. Uusi kysymys taas koskee koulutuksen mukaan tapahtuvaa eriytymistä tai tietotyöläisiä ja heidän asemaansa (Blom ym. 2001).

Kapitalismi kehittyy syklisesti. Tästä seuraa, että ammatissa toimimattomien määrä vaihtelee ajankohdasta toiseen. Viime aikoina työttömien, eläkeläisten ja opiskelijoiden määrät ovat kasvaneet tuntuvasti. Tämä johtaa kysymykseen, mikä on näiden ryhmien paikka ja merkitys luokkatutkimuksessa? Luokkien uuden eriytymisen peruskysymys juontuu kapitalismin rakenteellisista muutoksista. Näistä tärkeimpiä ovat globalisaatio, kansainvälisten taloudellisten valtakeskusten uudelleen asemoituminen – Aasian merkitys kasvaa nopeasti – ja eriarvoisuuden kasvu kehittyneissä länsimaissa.

Luokkatutkimuksen tasot

Wrightin (1997) johtaman vertailevan luokkatutkimusprojektin yhteydessä Suomen tutkijaryhmä kehitti teoreettisen ja metodologisen työvälineen, joka mahdollistaa luokkatutkimuksen kokonaisvaltaisen toteuttamisen. Kyse on luokkatutkimuksen alalogiikasta (Luokkaprojekti 1984; Blom ym. 1992). Luokkatutkimuksen alalogiikan mukaan tutkimus etenee tasolta toiselle.

Taulukko 2. Luokkatutkimuksen alalogiikka

Luokat ja yhteiskunnallisten voimien muotoutuminen
- Luokat ja valtio
- Luokat, valtio, kansalaisyhteiskunta ja hegemonian rakenteistuminen
Tietoisuus ja järjestäytyminen
- Luokkaryhmien tietoisuuden rakenteistuminen
- Yhteiskunnallinen toimintahalukkuus
- Järjestökiinnittyminen ja osallistuminen järjestötoimintaan
Luokkatilanne
- Työolojen rakenteistuminen
- Työajan ja vapaa-ajan rakenteistuminen
- Uusintamistilanne
Luokka-asema
- Luokka-asemien määrittäminen ja luokkarakennekuvaus

Ideaalityyppisesti analyysi etenee tasolta toiselle. Alalogiikan mukainen analyysi alkaa luokkarakenteen määrittämisellä. Luokkarakenteen tutkimuksesta siirrytään luokka-asemien ja – tilanteiden tutkimukseen. Lopulta tarkastellaan luokkien ja valtion välistä hegemonista suhdetta. Eteneminen on vaiheittaista ja edellyttää synteessin tekemistä tasojen välillä. Teoreettisesti tasojen välillä on katkoksia, mikä on tärkeä ja merkille pantava seikka. Siirtyminen luokka-asemien tarkastelusta luokkatilanteiden analysointiin edellyttää laadullisesti uusia käsitteitä kuten uusintamistilanne tai työolojen rakenteistuminen. Sama koskee siirtymää luokkatilanteesta yhteiskunnalliseen järjestäytymiseen tai viimeistä askelta yhteiskunnallisten voimien ja hegemonian analysoimiseen.

Lähestymistapana luokkatutkimuksen alalogiikka on kriittisessä suhteessa moniin teoreettisiin ideoihin. Esimerkiksi uusweberiläiset teoriat keskustelevat luokkatilanteesta kysymättä lainkaan miten työ- tai uusintamistilanteet vaikuttavat annetun luokkaryhmän tilanteeseen. Empiirisissä tarkasteluissa weberiläiset teoriat lähtevät liikkeelle suoraan ammateista ottamatta huomioon, että samassa ammatissa toimivilla voi olla tyystin erilaisia valta- ja auktoriteettiresursseja tai autonomiaa. Toisaalta Wrightin ajatus siitä, että luokkatietoisuus – ”intressi sosia-

lismiin” – voidaan johtaa suoraan luokka-asemasta, on tuskin kestävä. Luokkatutkimus muodostaa sinällään kehän erilaisia tasoja ja palautemekanismeja.

Kommentti vertailevasta luokkatutkimuksesta

Vertaileva luokkatutkimus edellyttää paljon tutkimusyhteistyötä. Se edellyttää myös korkealaatuisia yhteisiä empiirisiä aineistoja. Tähän mennessä kunnianhimoisin yritys on ollut Erik Olin Wrightin (1997) johtama tutkimusprojekti, joka toteutettiin 1980-luvulla. Wrightin projekti perustui hänen teoreettisen mallinsa empiiriseen testaamiseen yhteisillä, huolella valmistelluilla, haastatteluaineistoilla. Suomea koskevat tulokset on raportoitu kirjassa *Suomalaiset luokkakuvassa* (1984).

Teoreettisesti vertailevan luokkatutkimuksen lähtökohdat ovat hyvin samankaltaisia kuin kapitalistista säätelyä koskevat teoretisoinnit (esim. Boyer 1997) tai hyvinvointivaltiomalleja käsittelevät teoriat (esim. Esping-Andersen 1999). Robert Boyerin erilaisia kapitalismin tyyppejä koskeva luokittelu nojautuu ranskalaisen säätelykoulukunnan (esim. Aglietta, Lipietz) teorioille. Säätelykoulukunta tutki pääoman kasaantumisen mekanismien säätelyn eroja. Boyer puolestaan analysoi työmarkkinoita, niiden institutionaalisia piirteitä ja työmarkkinasuhteita. Hän erottaa neljä erilaista kapitalismin tyyppiä: 1) markkinaperusteinen (USA, Kanada ja Iso-Britannia), 2) yritysvetoinen (Saksa ja Japani), 3) valtiojohtoinen (Ranska ja Italia) ja 4) sosiaalidemokraattinen (Ruotsi). Luokkien välisten suhteiden tai eriarvoisuuden suhteen kapitalismin tyypit poikkeavat toisistaan monin tavoin.

Gösta Esping-Andersenin (1999) alkuperäiset hyvinvointivaltiotyypit olivat 1) liberaali (USA), 2) sosiaalidemokraattinen (Pohjoismaat) ja 3) konservatiivinen (Saksa, Italia). Tyypittely perustui useaan kriteeriin, joista tärkeimmät olivat markkinariippuvuus, hyvinvoinnin riippumattomuus markkinoista ja työvoiman tavaraluonne. Esping-Andersenin luokittelu on hyvin lähellä Boyeria, vaikka niiden teoreettiset perustelut eroavatkin toisistaan.

Tämän teoreettisen keskustelun jälkeen analysoimme eriarvoisuutta ja yhteiskuntaluokkia tämän päivän Suomessa. Analyysimme perustuvat ISSP:n 2009 tutkimukseen sosiaalisesta eriarvoisuudesta. Esitämme teesin, että luokka ei ole kuollut. Tarkoituksemme on osoittaa, että luokka määrittää edelleen ihmisten elämän ehtoja ja toiminnallisuuden rajoja. Monet Suomea koskevat tutkimukset osoittavat, että 2000-luvun alussa Suomi on edelleen luokkayhteiskunta (ks. Erola 2010). Luokka-asemalla on suuri vaikutus yksilöiden ja perheiden elämän ehtojen rakentumisessa. Sellaiset seikat, kuten koulutus, tulot ja työttömyyden uhka, määrittyvät vahvasti luokka-aseman mukaan. Työelämässä luokka-asema määrää työn ehtoja, työn kuormittavuutta tai sen palkitsevuutta.

Luokkatutkimus on kohdistanut katseensa perinteisesti tuotantosuhteisiin. Luokkarakennetta on määritetty omistussuhteiden tai työelämän valta- ja auktoriteettisuhteiden mukaan. Viime vuosikymmeninä tapahtunut yhteiskunnallinen muutos on haastanut perinteisen lähestymistavan ja nostanut esiin kysymyksen luokkatutkimuksen relevanssista. Selittääkö luokka enää yhteiskunnallisia eroja kuten se on aiemmin selittänyt (Pakulski 1993)? On kysytty, palautuvatko kaikki erot tuotantosuhteisiin. Mikä merkitys on sellaisilla jaoilla, joiden perusta on muualla kuin tuotannossa? Tällaisia ovat esimerkiksi sukupuoli tai etnisyys. Voidaanko naisten ja miesten ja naisten eroja selittää pelkästään kapitalismilla? On totta, että eriarvoisuus ei palaudu pelkästään luokkiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että luokka-analyysi tuli hylätä. Tarvitaankin monipuolista eriarvoisuuden tutkimusta.

Suomen luokkarakenne

Voimme väittää, että nykyinen Suomi on keskiluokkainen yhteiskunta. Tämä siitä huolimatta, että työväenluokka on edelleen suurin luokkaryhmä. Noin 60 prosenttia ammatissa toimivista sijoittuu työväenluokkaan ja loput keskiluokkaan. Keskiluokka on kasvanut tuntuvasti

viimeiset 50 vuotta. Matti Alestalon (1986, 64) laskelmien mukaan vuonna 1960, työväenluokkaan kuului noin puolet (48 %) väestöstä. Maanviljelijöitä oli runsas neljännes (28 %). Keskiluokkaan sijoittui neljännes. Nyt näyttää siltä, että keskiluokka ei enää kasva. Yhteiskunnan rakenne on pikemminkin polarisoitumassa. Hyvin rikkaiden määrä kasvaa ja samaan aikaan kasvaa myös yhteiskunnan ”alaluokka”.

Sekä sukupuoli että luokka tuottavat yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Miesten ja naisten asemat ovat aina eronneet toisistaan merkittävällä tavalla. Miehet ovat toimineet tyypillisesti johtavissa tehtävissä, mutta kuuluneet myös teolliseen työväenluokkaan. Naiset taas ovat tehneet työväenluokkaista hoiva- ja palvelutyötä. Miesten hallitseva asema luokkarakenteessa on muuttunut vuosien aikana vain vähän. Aivan viime vuosikymmenten aikana on yhä useampi nainen toiminut asiantuntijatehtävissä. Myös naispuolisten johtajien osuus on kasvanut hitaasti.

Tarkastelemme seuraavaksi Suomen luokkarakennetta Erik Olin Wrightin (1997) luokkamallin mukaan. Suomi osallistui Wrightin johtamaan projektiin 30 vuotta sitten. Näin meillä on käytettävissämme luotettava seuranta-aineisto 1980-luvun alusta nykypäivään. Muuhun Eurooppaan verrattaessa oli Suomi pitkään osa taloudellisesti kehittymättömiä reuna-alueita. Talonpojiston asema oli hallitseva 1960-luvun alkuun asti. Toisen maailmansodan jälkeen viljelijäväestön määrä kääntyi nopeaan laskuun useimmissa Euroopan maissa. Suomessa se sen sijaan kasvoi. Maahan perustettiin 1940-luvun lopussa yli 100 000 uutta maatilaa. Elinkeinorakenteella mitattuna Suomi ei ole koskaan ollut teollisuusyhteiskunta. Teollisuudesta toimeentulevien osuus oli suurimmillaan 1970-luvun alussa. Tällöin teollisuus ja rakentaminen työllistivät meillä noin 35 prosenttia ammatissa toimivista. Tämän jälkeen teollisuuden osuus työllisyydessä on laskenut tasaisesti. Itse asiassa Suomi muuttui kansainvälisesti verrattuna poikkeuksellisen nopeasti maatalousyhteiskunnasta palvelutaloudeksi.

Taulukko 3. Suomen luokkarakenne vuosina 1981 ja 2009 (%)

Luokkaryhmä	1981	2009
Yrittäjät	21	9
Johtajat	9	7
Työnjohtajat	8	9
Asiantuntijat	2	10
Ammattitaitoiset työntekijät	20	27
Muut työntekijät	40	38
Yhteensä	100	100

Luokkarakenteen muutoksen kannalta 30 vuotta on suhteellisen pitkä aika. Tällaisena ajanjaksona talous ehtii muuttua varsin paljon. Viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana merkittävin muutos meillä on ollut yrittäjien määrän vähentyminen. 1980-luvun alussa joka viides ammatissa toimivista oli yrittäjä, nyt joka kymmenes. Laskun taustalla on ennen kaikkea viljelijöiden määrän romahtaminen. Nyt vain kolme prosenttia on viljelijöitä, kun heitä oli 50 vuotta sitten melkein puolet kaikista. Toinen näkyvä muutos on ollut asiantuntija-asemien yleistyminen. Niiden määrä on viisinkertaistunut vuoteen 1981 verrattuna. Kolmas merkittävä muutos on ollut työväenluokan sisäinen rakennemuutos, ammattitaitoa edellyttävät työväenluokkaiset asemat ovat yleistyneet selvästi. Muilta osin luokkarakenteen muutos on ollut vähäisempää.

Väitimme edellä, että nykyistä Suomea voi kutsua keskiluokkaiseksi yhteiskunnaksi. Työväenluokka on kuitenkin edelleen kaikkein suurin luokkaryhmä. Melkein kaksi kolmesta ammatissa toimivasta lukeutuu työväenluokkaan. Keskiluokan osuus on runsas kolmannes.

Olemme keskustelleet tuloista ja tuloeroista tilastoaineistojen perusteella. Kansainvälinen vertailu osoitti, että tuloerot ovat Suomessa Ruotsin jälkeen kaikkein pienimmät Euroopassa. Luokkatutkimuksessa on perinteisesti analysoitu tuloeroja eri luokkaryhmien välillä. Seuraavassa taulukossa on kuvattu miten eri luokkaryhmät jakautuvat tuloviidenneksiin. Taulukossa vastaajat on jaettu viiteen yhtä suuren ryhmään. Miten luokkaryhmät sitten jakautuvat eri tuloluokkiin?

Taulukko 4. Luokat tuloviidenneksittäin (viidennekset %)

	Yrittäjät	Johtajat ja asiantuntijat	Työn- johtajat	Ammatti- taitoiset työntekijät	Muut työntekijät	Yht.
Alin	18	5	2	12	18	13
	20	4	5	14	29	18
Keskim- mäinen	13	15	14	21	30	22
	18	25	34	37	16	25
Ylin	31	51	45	16	7	22
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

Tulonjako eroaa selvästi luokkaryhmittäin. Työväenluokan ja keski-luokkaisten ryhmien välillä on merkittäviä eroja. Tulonjaon suhteen luokalla on edelleen väliä. Ammattitaidottomista työntekijöistä kuuluu kahteen alimpaan viidennekseen melkein puolet (47 %) ja johtajista vain vähemmän kuin yksi kymmenestä. Johtajista ylimpään viidennekseen kuuluu yli puolet ja ammattitaidottomista työntekijöistä vain seitsemän prosenttia. Yrittäjien tulot vaihtelevat kiinnostavalla tavalla. Kahteen alimpaan viidennekseen lukeutuu yli kolmannes ja kahteen ylimpään melkein puolet. Tulos kertoo siitä, että yrittäjien asema ei suinkaan ole yhtenäinen. Työväenluokan sisällä on myös merkittäviä tuloeroja. Ammattitaitoiset työläiset kuuluvat selvästi useammin kahteen ylimpään tuloluokkaan kuin ammattitaidottomat työläiset.

Suomi on vaurastunut paljon koko sotien jälkeisen ajan. Sosiaali-nen liikkuvuus on mahdollistanut taloudellisen aseman kohentumisen, vaikka lapsuudenkodissa olisikin kärsitty puutetta. Niin ikään koulutus on tarjonnut mahdollisuuksia sosiaaliseen kohoamiseen. Viime vuosien aikana huono-osaisuuden periytyminen on kuitenkin jälleen yleistynyt. Vertaileva tutkimus kertoo Suomen osalta, että sellaiset nuoret aikuiset, jotka ovat lähtöisin huono-osaista kodeista, kohtaavat toimeentulo-ongelmia huomattavasti useammin kuin muut (Naumanen & Melin 2007; Warzywoda-Kruzynska 2007).

Nyt Suomessa on enemmän köyhiä kuin pitkään aikaan ja asia on herättänyt julkistakin keskustelua. Esimerkiksi vuoden 2011 eduskun-tavaaleissa kaikki puolueet kantoivat huolta eriarvoisuuden kasvusta.

Etenkin lapsikäyhyys on kasvanut. Suuriin kaupunkeihin on muodostunut alueita, joilla asuu pääosin huono-osaista väestöä. On liioiteltua puhua suoranaisesta slummiutumisesta, mutta etenkin työttömyyden kaupunginosittainen vaihtelu esimerkiksi Helsingissä tai Tampereella on todella merkittävää. Sama koskee toimeentulotukiasiakkuuksia. Poria koskeva tutkimuksemme kertoo, että koulutuksella – tai sen puutteella – on olennainen merkitys (Kuokkanen ym. 2011). Huonosti koulutettujen nuorten aikuisten vanhemmat ovat yleensä myös huonosti koulutettuja.

Vuoden 2009 ISSP tutkimus käsitteli monipuolisesti yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Siinä oli kysymyksiä myös sellaisista teemoista kuten asunnon omistamisesta ja säästämistä. Molemmat asiat kertovat varallisuudesta tai varallisuuden puutteesta. Molemmat kysymykset oli muotoiltu samaan tapaan: ”Kuinka paljon arvioit, että teille jää rahaa, jos myytte asuntonne ja osakkeenne ja maksatte kaikki niihin liittyvät velat pois, mikä on arvionne?” Seuraavissa taulukoissa on esitetty tulokset luokkaryhmittäin.

Taulukko 5. Luokat ja asunto-omaisuus (%)

	Yrittäjät	Johtajat ja asiantuntijat	Työnjohtajat	Ammatti- taitoiset työntekijät	Muut työntekijät
Ei lainkaan	7	21	18	19	38
Alle 100 000 €	34	23	43	40	34
100 000– 200 000 €	34	30	21	24	22
Yli 200 000 €	25	26	18	17	6
Yhteensä	100	100	100	100	100

Taulukko 6. Luokat ja omistus (säästöt ja osakkeet %)

	Yrittäjät	Johtajat ja asiantuntijat	Työnjohtajat	Ammatti- taitoiset työläiset	Muut työntekijät
Ei lainkaan	18	8	23	13	20
Alle 10 000 €	33	30	24	29	40
10 000– 40 000 €	22	24	17	34	25
Yli 40 000 €	27	38	36	24	15
Yhteensä	100	100	100	100	100

Eurooppalaisessa verrannossa Suomi on asunnonomistusyhteiskunta. Noin 60 prosenttia kaikista kotitalouksista omistaa omakotitalon tai asunto-osakkeen. Toisin sanoen vuokralla asuu vain vajaa 40 prosenttia kaikista. Asunnon omistaminen on pysynyt sangen vakaana jo vuosikymmeniä. Suomessa asunto hankitaan tyypillisesti asuntolainan turvin. Laina-ajat ovat pitkiä, jopa 25 vuotta, ja lainasummat voivat olla jopa yli 200 000 euroa. Asuntolainan maksaminen on suomalaisille myös tyypillinen säästämisen muoto. Asuntojen arvo on kasvanut tasaisesti ja asunnon realisointi vuosien kuluttua voi merkitä sievoista tuottoa.

Asuntovarallisuuden arvo vaihtelee merkitsevästi luokkaryhmittäin. Tyypillisesti asunto-omaisuuden arvo on alle 100 000 euroa. Yrittäjät ja johtajat eroavat selvästi muista luokkaryhmistä, samoin ammattitaidottomat työntekijät. Yrittäjissä ja johtajissa on muita enemmän niitä, joille jää yli 200 000 euroa käteen, mikäli he myisivät nykyisen asuntonsa ja vähentäisivät siitä mahdolliset velat. Toisaalta ammattitaidottomissa työntekijöissä on paljon enemmän sellaisia, joilla ei ole lainkaan omistusasuntoa. Asunnon omistaminen ja asunnon arvo kertoo, että luokalla on väliä nykypäivän suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suomessa on eurooppalaisittain verraten korkea säästämisen aste. Meillä säästäminen merkitsee yleensä asuntolainan lyhentämistä. Asunnon ohella suomalaiset säästävät pankkitileille. Muunlaisia säästöjä on suomalaisilla sangen vähän. Osakesäästäminen on lisännyt suosiotaan vasta viime vuosina. Pörssisäätiön (www.porssisaatio.fi) tietojen mukaan vuoden 2010 lopussa hieman vajaa puolet kotitalouksista

omisti osakkeita. Tyypillisesti osakkeisiin sijoittavat hyvätuloiset ja yli 50-vuotiaat miehet.

Arvopaperisäästämässä tilanne on hyvin samankaltainen kuin asuntovarallisuudessaakin. Johtajilla ja asiantuntijoilla on selvästi muita ryhmiä useammin arvopaperisäästöjä. Heidän omistuksensa on myös euromääräisesti muita suurempi. Johtajista ja asiantuntijoista lähes 40 prosentilla säästöjen arvo on yli 40 000 euroa, ja ammattitaidottomissa työntekijöissä osuus on 15 prosenttia. Kaikkein vähiten säästöjä onkin ammattitaitoisilla työntekijöillä. Työväenluokan sisällä on samansuuntaisia eroja kuin asunto-omaisuudessaakin.

Arvokkaan asunnon omistaminen ja osakesäästäminen ovat Suomessa luokkaperustaisia ilmiöitä. Jaot noudattelevat luokkahierarkiaa. Työväenluokan omistukset ovat pienempiä kuin keskiluokkaisten ryhmien. Johtajat ja asiantuntijat omistavat arvokkaampia asuntoja ja enemmän erilaisia arvopapereita kuin muut luokkaryhmät. Kaikkein vähiten omistavat ammattitaidottomat työntekijät. Analyysimme osoittaa, että luokka ei ole tässä suhteessa mikään tyhjä käsite, luokka-asema määrittää omistamista merkittävällä tavalla.

Johtopäätökset

Kaikki ihmisyyhteisöt ovat aina olleet tavalla tai toisella eriarvoisia. Onko eriarvoisuus yhteiskunnallinen ongelma? Vastaus riippuu siitä, mitä eriarvoisuudella tarkoitetaan ja mitä eriarvoisuudesta seuraa. Tutkimukset kertovat siitä, että huono-osaiset ovat monin tavoin turvattomassa asemassa. Heiltä puuttuu koulutusta, heillä on huonot asuinolot, heiltä puuttuu työtä ja heillä on vain vähän sosiaalisia kontakteja. Huono-osaisuus on kumuloituvaa; huono-osaiset kokevat samanaikaisesti monia vajeita. Lisäksi on syytä muistaa, että heillä ei ole juurikaan puolesta-puhujia, juuri kukaan ei ole kiinnostunut heidän kohtalostaan.

Huono-osaisuutta tuottavat ennen kaikkea toimeentulo-ongelmat, jotka synnyttävät ja ylläpitävät muita huono-osaisuuden ilmentymiä.

Monesti eri tekijät kietoutuvat yhteen ja vahvistavat toinen toisiaan. Taustalla on myös tekijöitä, jotka osin johtuvat toimeentulon ongelmista tai esiintyvät itsessään vaikeuttaen työllistymistä ja sitä kautta osallisuutta. Näitä ovat esimerkiksi psyykkisen ja fyysisen terveyden ongelmat sekä erilaiset elämänhallintaan liittyvät vaikeudet. Huono-osaisuus leimaa perheitä jo, kun lapset ovat pieniä. Sosiaalisten verkostojen rakentuminen alkaa päiväkodeissa. Jo silloin hakeudutaan niiden lasten seuraan, joilla on samat resurssit. Näin sekä uhat että mahdollisuudet jakautuvat epätasaisesti. Varhaisesta lapsuudesta alkaen rakentuu kulttuurisia käytäntöjä ja sosiaalisia riippuvuuksia, jotka voivat seurata ihmisen mukana aikuisuuteen.

Eriarvoisuus ei ole vain huono-osaisuutta. Sekä tilastot että yhteiskunnallisia jakoja käsittelevät tutkimukset kertovat muun muassa tulojen epätasaisesta jakautumisesta, asunto-omaisuuden keskittymisestä keskiluokkaan tai osakesäästämisen luokkaperustaisuudesta. Yhteiskuntaluokka välittää ja uusintaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta. On myös syytä muistaa, että eri ikäpolvet kohtaavat arjen ehdot eri tavoin. Esimerkiksi pitkittyessään nuorten työttömyys voi johtaa syrjäytymiseen ja yhteiskuntamme kasvavaan polarisoitumiseen.

Kaiken kaikkiaan suomalainen yhteiskunta on tänään paljon tasa-arvoisempi kuin 50 vuotta sitten. Koulutus, työelämä tai vanhustenhuolto kohtelee kansalaisia huomattavasti yhdenvertaisemmin kuin 1960-luvun alussa. Samaan aikaan yhteiskuntamme on kuitenkin uudelleen eriarvoistumassa. Kaikilla ei ole samoja mahdollisuuksia asumiseen, perheeseen tai työhön. On myös syytä panna merkille, että yhteiskuntaluokka – siis samat arjen ehdot jakava suuri ihmisryhmä – ei näytä kuolleen, luokkien väliset erot ovat pikemminkin kasvussa.

Amerikkalainen historioitsija Tony Judt (2011) on pohtinut lisääntyntä eriarvoisuutta länsimaissa. Hänen mukaansa toisen maailmansodan jälkeen luotiin konsensus, johon kuului tae turvallisuudesta, vakaudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Nyt tuo konsensus ei enää ole voimassa. Olemme siirtyneet kollektiivisen poliittisen kyvyttömyyden aikaan, jossa vain rikkaat pärjäävät. Pahimassa loukussa ovat huono-osaisimmat. Tilanteen muuttamiseksi – oikeudenmukaisuuden lisäämi-

seksi – Judt peräänkuuluttaa politiikan paluuta. On olemassa sellaisia yhteisiä asioita ja päämääriä, joita ei saada aikaan ilman kollektiivista toimintaa ja poliittisia päätöksiä: ”Mutta jos luulemme tietävämmme, mikä on väärin, meidän on toimittava tuon tiedon pohjalta. Kuten tunnetusti on huomautettu, filosofit ovat toistaiseksi tulkinneet maailmaa eri tavoin: asian ydin on kuitenkin sen muuttaminen.” (Mt. 235.)

Lähteet

- Alesto, Matti (1986). *Structural Change, Classes and the State. Research Group for Comparative Sociology*. Helsinki: University of Helsinki, Research report No. 33.
- Blom, Raimo & Markku Kivinen & Harri Melin & Liisa Rantalaiho (1992). *The Scope Logic Approach to Class Analysis*. Aldershot: Avebury.
- Blom Raimo & Harri Melin & Pasi Pyöriä (2001). *Tietotyö ja työelämän muutos*. Helsinki: Gaudeamus.
- Boyer, Robert (1997). French Statism at the Crossroads. Teoksessa Crouch, Colin & Streeck, Wolfgang (trim.): *Political Economy of Modern Capitalism*. Lontoo: SAGE, 71–101.
- Erola, Jani (toim.) (2010). *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Esping-Andersen, Gösta (1990). *Three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Goldthorpe, John (1980). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Judt, Tony (2011). *Huonosti käy maan*. Helsinki: Like.
- Kuokkanen, Taina & Harri Melin & Päivi Naumanen & Timo Painilainen (2011). *Elämän suuntaviivat vähän hukassa. Tutkimus nuorten huono-osaisuudesta*. Turku: Turun yliopisto, Sosiologian tutkimuksia.
- Luokkaprojekti (1984). *Suomalaiset luokkakuvassa*. Tampere: Vastapaino.
- Naumanen, Päivi & Harri Melin (2007). Structural constraints and individual choices of young adults in Pori reflect upon their life opportunities. *European studies on inequalities and social cohesion* 1–2/2007, 61–92.
- Nikola, Jouko (toim.) (2002). *Restoration of Class Society in Russia?* Aldershot: Ashgate.

- Pakulski, Jan (1993). The Dying of Class or of Marxist Class Theory? *International Sociology* 8:3, 279–292.
- Parsons, Talcott (1940). An analytical approach to the theory of stratification. *American Journal of Sociology* 45:6, 841–862.
- Tilastokeskus (2010). *Tulonjakotilasto 2008*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Warzywoda-Kruszyńska, Wielisława (2007). Young adults in eight European towns telling stories about their life. *European studies on inequalities and social cohesion* 1-2/2007, 3–10
- Wright, Erik Olin (1985). *Classes*. Lontoo: Verso.
- Wright, Erik Olin (1997). *Class Counts*. Cambridge: Cambridge University Press.

II. LOUKUISTA TOIMIVIIN YHTEISÖIHIN

Toiminnallinen loukku kuvaa tilannetta, jossa elämän mielekkyys on uhattuna. Tämän kirjan esimerkit loukuista liittyivät masennukseen, pelkoihin ja vuorovaikutussuhteiden ongelmiin. Arjen ongelmat koskettivat erityisesti lapsia, nuoria ja perheitä, mutta myös muita yhteiskunnallisia ryhmiä. Toiminnalliset loukut eivät kuitenkaan rajaudu yhteiskunnallisiin riskiryhmiin. Yhteiskunnan huipullakin elämä voi ajautua loukkuun, esimerkkinä yritysjohtajien itsemurhat.

Toiminnalliset loukut rakentuvat mikro-, meso- ja makrotasoilla. Mikrotasolla loukun aiheuttaa vuorovaikutuksen tai kommunikaation paradoksi. Gregory Batesonin (1972/2000) ja Irmeli Järventien (1993) esimerkit kuvaavat tällaista tilannetta, jossa toiminta johtaa huonoon lopputulokseen teki ihminen mitä tahansa (ks. kirjan I osa). Mesotasolla on kyse instituutioiden sisällä ja välissä tapahtuvasta toiminnasta, esimerkiksi perhe- tai kasvatusinstituutioiden sisään rakentuvista loukuista (ks. kirjan II osa). Makrotasolla yhteiskunnan rakenteet synnyttävät loukkuja kuten Harri Melinin ja Raimo Blomin artikkeli havainnollisti. Sosiaalisten rakenteiden merkitystä vähätellään usein, vaikka ne selittävät melko pitkälle monia yhteiskunnallisia ongelmia.

Eri tasojen välinen suhde on dynaaminen ja dialoginen. Ihmiset voivat mikrotason toiminnallaan vaikuttaa meso- ja makrotasoihin, mutta toisaalta myös makrotaso on yhteydessä paitsi mesotason instituutioihin myös vuorovaikutussuhteisiin ja subjektiiviseen kokemusmaailmaan. Perinteisesti sosiologia ja siltatieteeksi mielletty sosiaalipsykologia ovat tarkastelleet, kuinka toiminta ja vuorovaikutus nivoutuvat osaksi laajempia yhteiskunnallisia kokonaisuuksia. Esimerkiksi lasten hyvinvoinnin kannalta tärkeät asiat eivät liity yksinomaan perheeseen ja kouluun vaan laajemmin esimerkiksi yhteiskunnallisiin työmarkkinoihin, vanhempien työttömyyteen ja työssä jaksamiseen; hyvinvointi on monen osatekijän summa (Järventie & Sauli 2001).

Monet yksilöpsykologisisiksi mielletyt ongelmat ovat pohjimmiltaan sosiaalisia. Vilma Hänninen nosti artikkelissaan esille masennuksen sosiaalisen taustan. Masennus liittyy usein yhteiskunnallisiin tilanteisiin, kuten työttömäksi jäämiseen. Hänninen korostaa, että yhteiskuntatieteilijöiden olisi tärkeä pohtia syitä, jotka johtavat toiminnalliseen loukkuun, vaikka tämä ei olisikaan ollut muodikasta viime vuosikymmeninä. Yhteiskuntatieteissä käyty keskustelu on keskittynyt turhankin paljon yksilöihin ja yksilöllisiin identiteetti- ja elämäntyylivalintoihin. Individualismi on siten alkanut näkyä myös sosiaalitieteissä.

Yhteiskuntatieteilijöiden on syytä kiinnittää huomiota siihen, miten arkielämää jäsennetään. Jopa yksilöllisten valintojen taustalta paljastuvat yhteiskunnalliset rakenteet. Ihmisiä hallinnoidaan nykyään erityisesti vapauksien ja valinnan mahdollisuuksien avulla (esim. Rose 1998). Sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset ongelmat on yksilöllistetty (Beck & Beck-Gernsheim 2002; Furedi 2004, 24–26). Toiminnallisten loukkujen avaaminen edellyttää kuitenkin sitä, että yksilön sijaan tarkastellaan sosiaalisia suhteita, joissa toiminta rakentuu. Jopa masennuksessa on kyse ihmisen toiminnallisen maailman häiriöstä. On tärkeää, että avaimia toiminnallisiin loukkuihin ei etsitä yksinomaan yksilöiden pään sisältä.

Myönteinen esimerkki sosiaalisuuden voimasta tulee yllättäen Yhdysvalloista, joka yleensä mielletään individualismin tyyssijaksi. Erilaisten katastrofien ja väkivaltatragedioiden jälkeen ihmisten it-

se-organisoida toiminta parantaa heidän mahdollisuuksiaan toipua vaikeiden menetysten jälkeen (Hawdon & Ryan 2011). Suomessa on sen sijaan arvioitu, että viranomaistoiminta syö tilaa tällaiselta ihmisten omaehtoiselta yhteistoiminnalta ja solidaarisuudelta (Oksanen ym. 2010; 2011, 113). Joskus hyvä yritys rakentaa hyvinvointivaltion idean pohjalta toimivaa sosiaalista tukea heikentyy, kun ihmisten keskinäisen toiminnan potentiaaliin ei luoteta.

Perinteisen yhteisöllisyyden haurastuminen on nähty monien yhteiskunnallisten ja yksilötason pulmien syyksi. Uutta yhteisöllisyyttä on esitetty ongelmien ratkaisuksi niin tieteellisessä (ks. Bauman 2001; Putnam 2000) kuin julkisessakin keskustelussa. Yhteisöllisyydellä on kuitenkin myös tukahduttava kääntöpuolensa, kuten sosiologian klasikoista ennen kaikkea Émile Durkheim (1897/2007) on osoittanut. Toisin sanoen yhteisöllisyydestä voi tulla loukku itsessään esimerkiksi tiiviissä ja normatiivisessa pienyhteisössä.

Nyky aika avaa monipuolisia ja uusia tapoja verkostoitua ja etsiä yhteisöllisyyttä. Kun sukujen yhtenäisyyttä tukevat perherakenteet hajoavat, korostuu ystävien merkitys. Kun ystävät asuvat etäällä toisistaan, pidetään yhteyttä sosiaalisen median välityksellä. (Chambers 2006.) Yhteisöllisyys on elämää rakentava kehys, mutta uusienkin yhteisöllisyyden muotojen moninaiset vaikutukset sosiaaliseen elämään pitäisi analysoida tarkasti. Yhteisöllisyys ei itsessään ratkaise toiminnallisia loukkuja. Yksilön ja yhteiskunnan välinen dynamiikka pitäisi tunnistaa. Loukkujen avaaminen edellyttää ongelmatilanteiden paikantamista ja tunnistamista. Avain loukkuihin löytyy sosiaalisen maailman muuttamisesta.

Lähteet

- Bateson, Gregory (1972/2000). *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bauman, Zygmunt (2001). *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich & Elizabeth Beck-Gernsheim (2002). *Individualization: Institutionalised Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Chambers, Deborah (2006). *New Social Ties. Contemporary Connections in a Fragmented Society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Durkheim, Émile (1897/2007). *Le suicide: étude de sociologie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Furedi, Frank (2004). *Therapy Culture. Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*. London & New York: Routledge.
- Hawdon, James & John Ryan (2011) Social Relations that Generate and Sustain Solidarity after a Mass Tragedy. *Social Forces* 89:4, 1363–1384.
- Järventie, Irmeli (1993). Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
- Järventie, Irmeli & Hannele Sauli (toim.) (2001). *Eriarvoinen lapsuus*. Helsinki: WSOY.
- Oksanen, Atte & Pekka Räsänen & Johanna Nurmi & Kauri Lindström (2010). "This can't happen here!" Community Reactions to School Shootings in Finland. *Research on Finnish Society* 3, 19–27.
- Oksanen, Atte & Johanna Nurmi & Pekka Räsänen (2011). Pahuus ja väkivallan käsittelemisen ongelma Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien jälkeen. *Janus* 19:2, 104–121.
- Putnam, Robert (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rose, Nikolas (1998). *Inventing Our Selves: Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kirjoittajat

Tarja Aaltonen, YTT, Tampereen yliopisto

Raimo Blom, sosiologian professori emeritus, Tampereen yliopisto

Vilma Hänninen, sosiaalipsykologian professori, Itä-Suomen yliopisto

Arja Jokinen, sosiaalityön dosentti, Tampereen yliopisto

Anja Riitta Lahikainen, sosiaalipsykologian professori,
Tampereen yliopisto

Mirja Malmberg, PsT, psykoanalytikko

Harri Melin, sosiologian professori, Tampereen yliopisto

Jaana Minkkinen, YTM, tutkija, Tampereen yliopisto

Johanna Nurmi, VTM, tutkija, Turun yliopisto

Atte Oksanen, sosiaalipsykologian dosentti, Tampereen yliopisto;
sosiologian dosentti, Turun yliopisto ja Helsingin yliopisto

Pekka Räsänen, taloussosiologian professori, Turun yliopisto

E. Juulia Paavonen, lääketieteen dosentti, Terveiden ja
hyvinvoinnin laitos

Marko Salonen, YTT, Tampereen yliopisto

Eero Suoninen, sosiaalipsykologian dosentti, Tampereen yliopisto

Miika Vuori, YTM, tutkija, Turun yliopisto